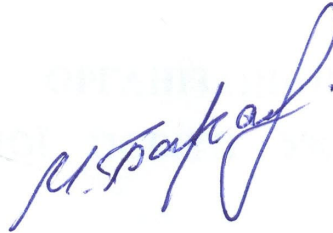

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ НАФТИ І ГАЗУ**

На правах рукопису

БАРАН МАРІЯ ПЕТРІВНА

УДК: 351+378

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ:
МЕХАНІЗМИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

25.00.02 – механізми державного управління

Дисертація

на здобуття наукового ступеня

кандидата наук з державного управління

*Удостоверю з цього місця іменем
приміжником дисертант
Засвідчує.*

*Володимир секретар
секретаря*

К 20.052.02

Мозик А.В.

Науковий керівник

ДЗВІНЧУК Дмитро Іванович,

доктор філософських наук, професор

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	13
1.1. Парадигма нової освітньої політики України	13
1.2. Організаційно-правовий механізм державного регулювання розвитку національного простору вищої освіти	32
1.3. Модернізація вищої освіти в контексті впливу політичних, правових, економічних, євроінтеграційних, соціокультурних чинників інституційного середовища	52
Висновки до першого розділу	74
РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРАКТИКА КРАЇН ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОГО ПРОСТОРУ	77
2.1. Механізми регулювання вищої освіти: досвід Польщі	77
2.2. Тенденції застосування механізмів регулювання вищої освіти у Російській Федерації	94
2.3. Оцінка змін та досягнутих результатів інституційного регулювання вищої освіти досліджуваних країн та України	113
Висновки до другого розділу	121
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	125
3.1. Освіта як пріоритетна сфера інституційного регулювання	125
3.2. Ідентифікація ключових чинників впливу на механізми інституційного регулювання вищої освіти	134
3.3. Удосконалення та формалізація механізмів інституційного	140

регулювання вищої освіти України

Висновки до третього розділу

166

ВИСНОВКИ

170

ДОДАТКИ

175

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

217

ВСТУП

Актуальність теми. Результативність та ефективність функціонування системи вищої освіти України на початку XXI століття забезпечуватиметься тільки у випадку, коли її не зв'язуватимуть вирішенням тимчасових завдань, породжених економіко-політичною нестабільністю, демографічною кризою, соціокультурним вакуумом. Зрозуміти специфіку стратегічних завдань регулювання модернізаційних процесів у вищій освіті неможливо без чіткого уявлення про функціонування інших інституцій. Гармонійне узгодження освітніх потреб, що є основою визначення стратегічних напрямків реформування системи вищої освіти України, можливе за умов вивчення особливого типу взаємодії освіти з інституційним середовищем.

Враховуючи складні умови політичного, економічного, соціокультурного, екологічного, демографічного розвитку нашої держави можна констатувати, що вища освіта України переживає складний період трансформації, тому роль державних механізмів у модернізації освітньої системи залишається вирішальною. Саме держава за допомогою не тільки прямого контролю, а й непрямих методів економічного, правового, організаційного регулювання має можливості визначити розвиток цієї галузі, тим самим забезпечуючи збереження її примноження національного потенціалу освіти України та позитивні зміни в інших сферах життєзабезпечення суспільства.

Дослідження інституційного регулювання неможливе без вивчення державно-управлінських, політичних, правових, економічних й інших інститутів як таких, що мають безпосередній вплив на модернізаційні процеси у вищій освіті України. Модернізація освіти як соціального інституту перетворюється сьогодні у визначальну стратегічну основу розвитку особистості, суспільства та держави, стає запорукою їх майбутнього.

Наведене дає підстави стверджувати, що дослідження інституційного регулювання модернізації вищої освіти набуває особливої актуальності і його

вже не можна відкладати на майбутнє. У цьому контексті актуальними стають завдання вивчення модернізації вищої освіти та вдосконалення механізмів її інституційного регулювання. Міждисциплінарний характер досліджуваної теми зумовлює необхідність опрацювання цілого масиву науково-методичної літератури, що охоплює широке коло державотворчих, освітніх, філософських, економіко-політичних, адміністративних проблем.

Дослідження впливу глобалізації на процеси модернізації в освітній галузі проводили українські вчені, зокрема В. Андрущенко, В. Кремень, Є. Пінчук, Ю. Ткачук, Л. Хижняк й ін. та зарубіжні фахівці М. Квієк, Н. Канаєв, Г. Макбурни, А. Семьонова, С. Семьонов, Ю. Яковець.

Вивченням впливу соціокультурної, економічної, політичної складових розвитку держави на вищу освіту та систему управління нею займалися С. Андрейчук, В. Андрущенко, В. Астахова, В. Вікторов, Д. Дзвінчук, І. Дичківська, М. Дмитриченко, І. Добрянський, К. Корсак, В. Крижко, В. Луговий, А. Мазак, В. Мельник, П. Петровський, В. Плавич, М. Романенко, Ю. Шаров та багато інших, вбачаючи проблемні аспекти традиційної системи освіти в наявності значних диспропорцій між функціонуючою системою освіти і реальними потребами суспільства.

Серед вчених-державознавців, які розробляли питання забезпечення ефективності та якості державного управління у процесі становлення нашої держави, відзначимо Т. Безверхнюк, Т. Бутирську, І. Грицяка, В. Говоруху, Ю. Друка, О. Лазор, В. Стрельцова та ін. Становлення нової освітньої політики та державного управління освітньою галуззю в контексті вивчення питань загальної теорії і практики державного управління та державної політики досліджували М. Білинська, Д. Дзвінчук, О. Дубровка, Ю. Журавльова, Є. Красняков, В. Луговий, В. Савельєв, І. Сікорська, Г. Стасюк та ряд інших.

Дослідження різних аспектів державного регулювання вищої освіти мали місце в науковій практиці як в Україні, так і поза її межами. Економічні аспекти широко розглядалися в роботах Л. Антошкіної, М. Ванієва, Н. Шумар та ін. У працях українських науковців С. Майбороди, О. Жабенка, Л. Прокопенка

здійснювався історико-теоретичний аналіз досліджуваної проблеми. Взаємозв'язок державного регулювання та механізмів самоорганізації в управлінні вищою освітою відображено в дослідженнях Н. Колісніченко; державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг, розвиток приватного сектора освіти розглядав В. Огаренко. Державне регулювання системи вищої освіти досліджували й інші українські науковці (С. Григанська, Л. Коробко й інші) та зарубіжні вчені (Д. Гриднєв, А. Лисенко, В. Степанова, Р. Ростовський).

Разом з тим, актуальним є вивчення малодослідженого питання теоретичного обґрунтування та осмислення саме механізмів інституційного регулювання модернізації вищої освіти.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі державного управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу в межах комплексної теми кафедри державного управління “Проблеми безперервної освіти в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України” та держбюджетної теми цієї ж кафедри “Освіта як пріоритет державної політики щодо розвитку кадрового потенціалу України” (ДР № 0110U005864). Внесок автора у виконання науково-дослідної роботи полягає у дослідженні механізмів інституційного регулювання вищої освіти, впливу факторів макросередовища на удосконалення механізмів інституційного регулювання вищої освіти України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є наукове обґрунтування процесу модернізації вищої освіти України та розроблення практичних рекомендацій щодо ефективного функціонування механізмів інституційного регулювання розвитку вищої освіти в сучасних умовах демократичного державотворення. Для досягнення мети було вирішено такі завдання:

- дослідити еволюцію основних ідей становлення освітньої політики Української Держави на початку ХХІ століття;

- здійснити науково-теоретичний аналіз організаційно-правового механізму державного регулювання розвитку вищої освіти;
- актуалізувати й обґрунтувати потребу інституційного регулювання модернізації вищої освіти у контексті впливу чинників інституційного середовища;
- простежити тенденції трансформації механізмів інституційного регулювання модернізації вищої освіти у Польщі та Росії з метою впровадження кращих здобутків досліджуваних країн у практику державного управління освітньою галуззю в Україні;
- обґрунтувати потребу дослідження освіти як пріоритетної сфери інституційного регулювання;
- ідентифікувати ключові чинники впливу на модернізацію вищої освіти України та вибір механізмів інституційного регулювання;
- визначити вплив можливостей та загроз макросередовища на освітню систему шляхом застосування адаптованої до освітнього середовища методики ЕТОМ-аналізу та відповідно до результатів аналізу даних сформулювати шляхи оптимізації механізмів інституційного регулювання вищої освіти.

Об'єкт дослідження: система державного управління вищою освітою.

Предмет дослідження: механізми інституційного регулювання процесу модернізації вищої освіти України.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що теоретичне висвітлення основ і сутнісний аналіз впливу чинників інституційного середовища на вищу освіту дасть змогу визначити основні напрями модернізації вищої освіти та обґрунтувати механізми інституційного регулювання цього процесу, що відповідають швидкозмінним процесам і тенденціям, які спостерігаються у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дисертаційної роботи становлять фундаментальні положення теорії державного управління, демократичного врядування та державної політики, наукові праці українських і зарубіжних науковців з питань впливу глобалізації на процеси

модернізації в освітній галузі; впливу соціокультурної, економічної, політичної складових розвитку держави на систему освіти, наукові принципи і засоби наукового пізнання, які гарантують достовірність результатів, досягнення поставленої мети. У дисертації застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: абстрагування, узагальнення, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, системного аналізу. Теоретичні методи – аналіз, синтез, зіставлення, систематизація, класифікація, узагальнення дали можливість реалізувати гіпотетико-дедуктивний та гіпотетико-індуктивний підходи до науково-теоретичного осмислення отриманих даних щодо розкриття закономірностей динаміки становлення нової освітньої політики, аналізу організаційно-правового механізму державного регулювання вищої освіти, оформлення пропозицій стосовно покращення управління системою освіти.

Застосування порівняльного підходу мало як теоретичне, так і практичне значення. За його допомогою вдалося дослідити особливості трансформаційних процесів у вищій освіті країн постсоціалістичного простору – Польщі та Росії, з метою перенесення кращих результатів у практику регулювання модернізації вищої освіти України. Інституційний метод застосовувався під час дослідження ролі держави, економіки, політики та інших інституцій у регулюванні освітньої галузі. За допомогою матричного методу проводилася адаптація до освітнього середовища методики ЕТОМ-аналізу, впровадження якої передбачало використання методу експертних оцінок.

Наукова новизна одержаних результатів. Отримані теоретичні та практичні результати закладають основу для вирішення важливого наукового завдання державного управління – забезпечення ефективного функціонування механізмів інституційного регулювання процесу модернізації вищої освіти України, що, з одного боку, спільдгрунтям для повноцінної реалізації основних елементів концепції гуманітарного розвитку держави, а з іншого – забезпечить суб'єкти державного управління можливостями не тільки визначати чинники впливу на розвиток освітньої галузі, а й регулювати цей вплив через відповідні

інститути. Сутність наукової новизни результатів дослідження полягає у тому, що у дисертаційній роботі:

уперше:

- доведено, що процес модернізації вищої освіти України повинен відбуватися з урахуванням чинників інституційного середовища, структурні й функціональні зміни якого потребують розроблення адаптивних механізмів інституційного регулювання;

- досліджено вплив економічних, політико-правових, соціокультурних, демографічних, географічних, технологічних та конкурентних чинників на вищу освіту України шляхом застосування адаптованої до освітнього середовища методики ЕТОМ-аналізу, яка раніше не використовувалася для виявлення впливу можливостей і загроз макросередовища на вищу освіту;

удосконалено:

- підхід до становлення освітньої політики держави на засадах функціонування принципу децентралізації державного управління освітою в частині формування інфраструктури державно-громадського управління освітньою галуззю та вивчення впливу політичних, правових, економічних та інших інститутів на модернізацію вищої освіти;

- процес виділення освіти як пріоритетної сфери інституційного регулювання, який ґрунтується на наявності таких ознак пріоритетності вищої освіти в сучасній Україні: модернізація вищої освіти – комплексний напрям діяльності України у сфері освіти та запорука результативності здійснення трансформаційних процесів у інших, визначальних для розвитку країни напрямках; однією з найважливіших функцій держави є освітня функція, що має свій предмет, тобто сукупність адміністративно-правових, педагогічно-правових відносин, конституційно-правових, трудових, сімейних та інших правовідносин (що знову ж таки завідчує комплексний характер освітніх відносин у сфері освіти), на які, зі сторони держави, здійснюється регулятивний вплив;

- механізми інституційного регулювання у сфері вищої освіти шляхом

внесення рекомендацій щодо їх покращення, які, на відміну від існуючих, сформовано відповідно до практично отриманих результатів застосування методики ЕТОМ-аналізу;

набули подальшого розвитку:

- вивчення організаційно-правового механізму державного регулювання вищою освітою в частині систематизації освітнього законодавства України за кількістю та типом, станом документів, часом їх прийняття органами влади, співпрацею України з іншими країнами та міжнародними організаціями; в частині внесення та обґрунтування пропозицій до проекту Закону України “Про вищу освіту”; в частині обґрунтування важливості впливу держави на модернізаційні процеси в освітній галузі через застосування законодавчих, фінансово-економічних важелів та державної ідеології;

- аналітико-синтетичне дослідження тих аспектів досвіду застосування механізмів інституційного регулювання модернізації вищої освіти в Польщі та Росії, які можливі для впровадження в практику державного управління вищою освітою в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення дисертації можуть бути застосовані в процесі розробки стратегії державної освітньої політики, обґрунтуванні напрямів модернізації сучасної системи освіти в Україні та механізмів державного управління освітньою галуззю; в навчально-виховній роботі в закладах освіти; при написанні програм діяльності обласних і міських управлінь освіти і науки; у підготовці лекційних матеріалів із дисциплін “Педагогіка вищої школи”, “Університетська освіта”, “Вища освіта та Болонський процес” та ін.

Результати проведеного дослідження впроваджено у роботу Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 410 від 04.08.2010 р.), а також Головного управління освіти і науки Івано-Франківської обласної державної адміністрації (довідка № 25 від 09.08.2010 р.). Результати дисертації практичного спрямування подані для включення у “Програму економічних реформ Президента України на 2010-

2014 роки” (розділ “Підвищення стандартів життя”, параграф “Реформа системи освіти”) (лист № 815/01-18/01 від 09.08.2010 р.); Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти (довідка № 04-22/10-1199 від 09.12.2010 р.) та використані для методичного забезпечення навчального процесу, підготовки й викладання дисципліни “Педагогіка вищої школи” у Педагогічному інституті Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (довідка № 622 від 23.11.2010 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним авторським дослідженням. Результати і висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну дисертації, одержані автором особисто. У працях, підготовлених у співавторстві з Д. Дзвінчуком, здобувачу належать розробка пропозицій щодо розвитку інфраструктури державно-громадського управління освітою [5] та формулювання напрямів розвитку освітньої політики України [10].

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження обговорювались на всеукраїнських і міжнародних наукових та науково-практичних, науково-методичних конференціях, слуханнях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції “Наука та практика – 2007” (Полтава, 2007), ІХ Міжнародній науково-методичній конференції “Проблеми управління якістю підготовки фахівців в умовах інтеграції в міжнародний освітній простір” (Рівне, 2009), Всеукраїнських громадських слуханнях “Політико-правове забезпечення державної служби в органах місцевого самоврядування” (Одеса, 2009), науковій конференції професорсько-викладацького складу Тернопільського національного економічного університету “Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в умовах світової економічної кризи” (Тернопіль, 2009), Міжнародній конференції молодих учених і студентів “Інноваційні процеси економічного і соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід” (Тернопіль, 2010), щорічних Рішельєвських академічних читаннях на тему: “Модернізація державного управління, державної служби і кадрової

політики” (Одеса, 2010), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми державного управління та державної служби в умовах постіндустріальної економіки” (Харків, 2010), X Міжнародному науковому конгресі “Державне управління та місцеве самоврядування” (Харків, 2010).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено у дванадцяти одноосібних публікаціях та двох у співавторстві, з них 6 у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 248 сторінок, з яких 170 сторінок основного тексту. Робота містить 10 рисунків, 13 таблиць, 14 додатків, список джерел із 266 назв.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

1.1. Парадигма нової освітньої політики України

Початок третього тисячоліття небезпідставно можна вважати періодом протиріч, пов'язаних із швидким глобальним розвитком, який, впливаючи ґрунтовно та закономірно, перетворює весь цивілізований простір та змушує людство замислитися над однією з основних загроз, викликаних глобалізацією, знищення “...палітри локальних цивілізацій...” [196] і тільки конкурентоспроможна цивілізація здатна протистояти цим загрозам.

Сьогодні людство перебуває на тому етапі свого еволюційного розвитку, коли відбувається кардинальний перегляд традиційних поглядів на природу людини і світу. На зміну механістично-матеріалістичній парадигмі, яка домінувала у європейській культурі впродовж кількох століть, прийшло нове суспільство, яке у наш час вчені називають “суспільством знань”. Вперше термін було вжито у 1966 р. основоположником менеджменту, професором кількох американських університетів і консультантом найбільших фірм США – Пітером Друкером, логічним продовженням чого стала рекомендація на Генеральній конференції ЮНЕСКО (Париж, 2003 р.) використовувати термін “суспільство знань”, а не “інформаційне суспільство” [120]. Наукове обґрунтування доцільності вживання вказаного терміна зроблено Д. Дзвінчуком [68; 73], цю позицію підтримує Н. Балабанова [12] та ін. Поряд із таким трактуванням існують також інші назви сучасного суспільства: “інформаційне суспільство” – відстоюють ~~науковці~~, ~~яку~~ здійснюють дослідження в окресленій галузі [64; 112; 171; 208]; “наносуспільство” [115], “постіндустріальне суспільство” (вперше вживо Д. Беллом, у 1959 р. за даними ([120]) та часто

зустрічається у працях, що мають економічний характер); “суспільство освіти” [188, с. 2].

Відстоюючи позицію щодо трактування сучасної цивілізації як “суспільства знань”, ми вважаємо, що наведені вище назви, як-от інформаційне, нано-, постіндустріальне суспільство є вузькоспрямованими. Кожне з них ґрунтується на знаннях та пропагуванні конкретної сфери життєдіяльності людини. Знання розуміємо як особливу форму духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності та виконує важливі соціальні функції: матеріалізується в певні технічні пристрої, технологічні процеси (*нано- чи інформаційне суспільство – курсив наш. – М. Б.*), перетворюється на переконання і є керівництвом до практичної дії (*постіндустріальне та ін. – курсив наш. – М. Б.*) [55, с. 137].

Появу й утвердження нової парадигми освіти уможливили новітні дослідження і революційні відкриття у таких галузях знань, як біологія, інформатика, інженерія, квантова фізика, кібернетика, психологія, а також створення й бурхливий розвиток нових наук. Метою “наукової картини світу” є прагнення донести до людини загальнонаукове уявлення про світ і людину, суспільство і культуру, процеси, що відбуваються в них, забезпечити пізнання об’єктивної істини [7, с. 10].

Сучасна цивілізація, рівень її розвитку нерозривно пов’язані зі змінами у науці й освіті, а подекуди є визначниками та ініціаторами цих трансформацій. Із розвитком суспільства поглиблюється зв’язок соціальних, економічних, політичних процесів з освітою. Уже з другої половини ХХ століття стає очевидним, що ситуація, яка склалася у системі освіти нашої країни, не може задовольнити потреби суспільства, а відтак і потреби держави. Успішне становлення України на світовій арені залежить від модернізації освіти щодо вдосконалення механізмів її інституційного регулювання.

Зважаючи на існування проблеми розрізнення понять “інституту” та “інституції”, визначимося із трактуванням змісту терміна “інституційне” перш, ніж перейти до висвітлення питання інституційного регулювання модернізації

вищої освіти. Так, ґрунтовний аналіз із висвітлення спільного і відмінного у трактуванні вище згаданих понять здійснено у публікаціях [51; 179].

Питання синонімії понять “інститут” та “інституція” вирішується шляхом окреслення специфіки застосування кожного з них та неприпустимості ототожнення їх значень. Інституціям надається значення символічних, звичаєвих, семіотичних значень та практик, закріплення і відтворення яких здійснюється за допомогою інститутів (організацій) (політичних, освітніх, культурних та ін.).

За висловом Н. Дагласа, “інституції – це правила гри в суспільстві або, точніше, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне річище. І, як наслідок, вони структурують стимули у процесі людського обміну – політичного, соціального чи економічного” [158, с.11].

Як влучно зазначає Н. Даглас і погоджується науковець Т. Безверхнюк, інституції не обов’язково створено такими, щоб бути суспільно ефективними; їх (або, принаймні, офіційні правила) створено, радше, в інтересах тих, хто здатен виторгувати собі нові правила.

Роль законотворця і головного арбітра, що стежить за виконанням суб’єктами публічного управління встановлених “правил гри”, завжди виконувала і виконує держава. Відтак, ефективність інституцій залежить від тих, хто їх створює і контролює їхнє дотримання, тобто від суб’єктів, які перебувають при владі й залучені до системи державного управління. Від того, наскільки вміло, шляхом введення інституційних обмежень і впровадження ефективних механізмів їх дотримання, влада зможе забезпечити рівноправність усіх суб’єктів модернізаційних процесів в освітянській сфері залежить, врешті-решт, ефективність всієї системи управління вищою освітою. Співпраця рівноправних суб’єктів буде найефективнішою в тому разі, коли її результати будуть використовуватися в інтересах самих же суб’єктів, і тільки за таких умов суб’єкти управління вважатимуть себе рівноправними [18].

Інституційний підхід орієнтує на вивчення інститутів, за допомогою яких здійснюється діяльність. Інституційне регулювання – це цілеспрямований

розвиток різних соціальних інститутів (системи ціннісних установок, зразків і норм поведінки, соціальних служб організацій) з упорядкування, формалізації і стандартизації соціальних зв'язків, взаємодії особистостей, відносин між соціальними групами і спільнотами; системами соціального захисту населення. Інституційний метод допомагає виявити інститути, за допомогою яких реалізується управлінська діяльність, здатна подолати фрагментарність знання про управлінський дискурс [45].

Відтак, інституційне регулювання освіти – це цілеспрямована діяльність органів публічної влади, що впливає на розвиток освіти в напрямку вдосконалення всіх компонентів освітньої системи (науково-дослідного, навчально-виховного, фінансово-економічного, політико-правового, інформаційно-технологічного, організаційно-управлінського та ін.), зв'язків між суб'єктами освітньої діяльності, взаємовідносин між системою освіти України та світовими освітніми системами; системами соціального захисту безпосередніх учасників освітньої діяльності тощо з урахуванням впливу політичних, правових, економічних, соціокультурних інститутів.

У нашому розумінні інституційного регулювання вищої освіти ми акцентуємо увагу на те, що розвиток освітньої інституції не можливий без вивчення політичних, правових, економічних й інших інститутів, як таких, що мають безпосередній вплив на модернізаційні процеси у вищій освіті України. Оскільки “специфічність функцій інституцій – їхня спрямованість на упорядкування глобальних процесів у суспільстві” [143], то модернізація освіти як соціального інституту перетворюється сьогодні на визначальну, стратегічну основу розвитку особистості, суспільства, нації та держави, стає запорукою їхнього майбутнього.

Важливого значення у процесі модернізаційних зрушень у царині освіти набуває належне функціонування політико-правового, організаційно-управлінського, фінансово-економічного механізмів регулювання з метою забезпечення випереджувального розвитку пріоритетних для країни освітніх напрямків. Реорганізація вищої освіти відповідно до вимог сучасності –

комплексне завдання, яке слід починати вирішувати з модернізації управління на рівні навчального закладу, паралельно проводити зміни в державному управлінні освітньою галуззю. Фактично йдеться про створення нової парадигми освіти, здатної адекватно реагувати на глобалізаційні виклики часу. Освіта, як "... один із конкретних шляхів, котрий якнайбільше сприяє розвитку людства, його гармонізації та ідентифікації" [65, с. 2], в першу чергу потребує відповідних перетворень, зумовлених глобальними процесами.

Розглядаючи глобалізацію як неминуче явище на державному рівні потрібно здійснювати кардинальні заходи стосовно зміни політики управління державою і творчого та вдумливого використання напрацьовань існуючих владних інститутів, а також не оминати увагою університети, як інстанції, які "здатні заповнити вакуум ідей щодо того, як приймати виклики глобалізації" та, "застосовуючи сучасне управління, адміністрування і інформаційні технології", зможуть використати позитиви глобалізації, "сприяти гуманізації останньої" [196] і стати ініціатором творення сучасної освітньої системи.

Варто звернути увагу владних структур на потребу модернізації, що виникає внаслідок впливів глобалізації, таких аспектів сучасної системи освіти, як адаптація нормативно-правової бази до європейських вимог, зростання масштабів освіти, безперервність освіти, підвищення якості освіти, впровадження нових форм організації та фінансування освіти тощо. Адже без виваженої державної політики, насамперед у напрямі реформування фінансово-економічного, політико-правового та інших механізмів регулювання, неможливий повноцінний розвиток української освіти й науки.

Глобалізація поглинула всі сторони життя людини – від духовної до меркантильної, від культури до антисоціальної поведінки. Під її впливом відбувається як творення, так і руйнування. Нововведення приносять і великі можливості й перспективи, і загрози. Не оминув процес оновлення та осучаснення й освітню систему України. Аналіз наукових публікацій з теми дослідження дозволяє стверджувати, що успіх у "гонці країн світу за економічним лідером" визначає система навчання. Загальновідомим є факт

розвитку таких країн, як США, Китай, Японія, які давно зробили ставку на розвиток національних систем освіти і досягли за останні роки найвищого прогресу [71, с. 24].

Сьогодні існує ряд цивілізаційних передумов, що є фундаментом формування нової освітньої парадигми, яка визначається сукупністю досягнень, понять, цінностей, технологій, поділяється науковою спільнотою й використовується нею для визначення та вирішення можливих проблем. У цивілізаційних передумовах ми вбачаємо сукупність трансформаційних перетворень, що визначають рівень розвитку, досягнутий суспільством на сучасному етапі. М. Романенко у монографії “Філософія освіти. Посткласична філософсько-освітня парадигма: історичний генезис, теорія, напрями концептуалізації” розглядає проблеми, пов’язані з формуванням сучасної посткласичної парадигми освіти, аналізуючи їх в історико-генезисному та концептуальному плані [189].

Існують також інші погляди на класифікацію причин, що передбачають зміни в освітній галузі. Так, В. Кремень до об’єктивних цивілізаційних змін і тенденцій розвитку, що складають підґрунтя для сучасних освітніх реформ, характерних для людства в цілому і України зокрема, відносить: динамізм суспільного розвитку, потребу у вихованні більш самодостатньої та вільної людини, розвиток демократії, людино- і дитиноцентризм, самопізнання, саморозвиток, самореалізацію, потребу в озброєнні фахівців будь-якого профілю новими технологіями, лінгвізацію освітньої діяльності – як мову “мовного прориву”, формування сучасної системи цінностей [124].

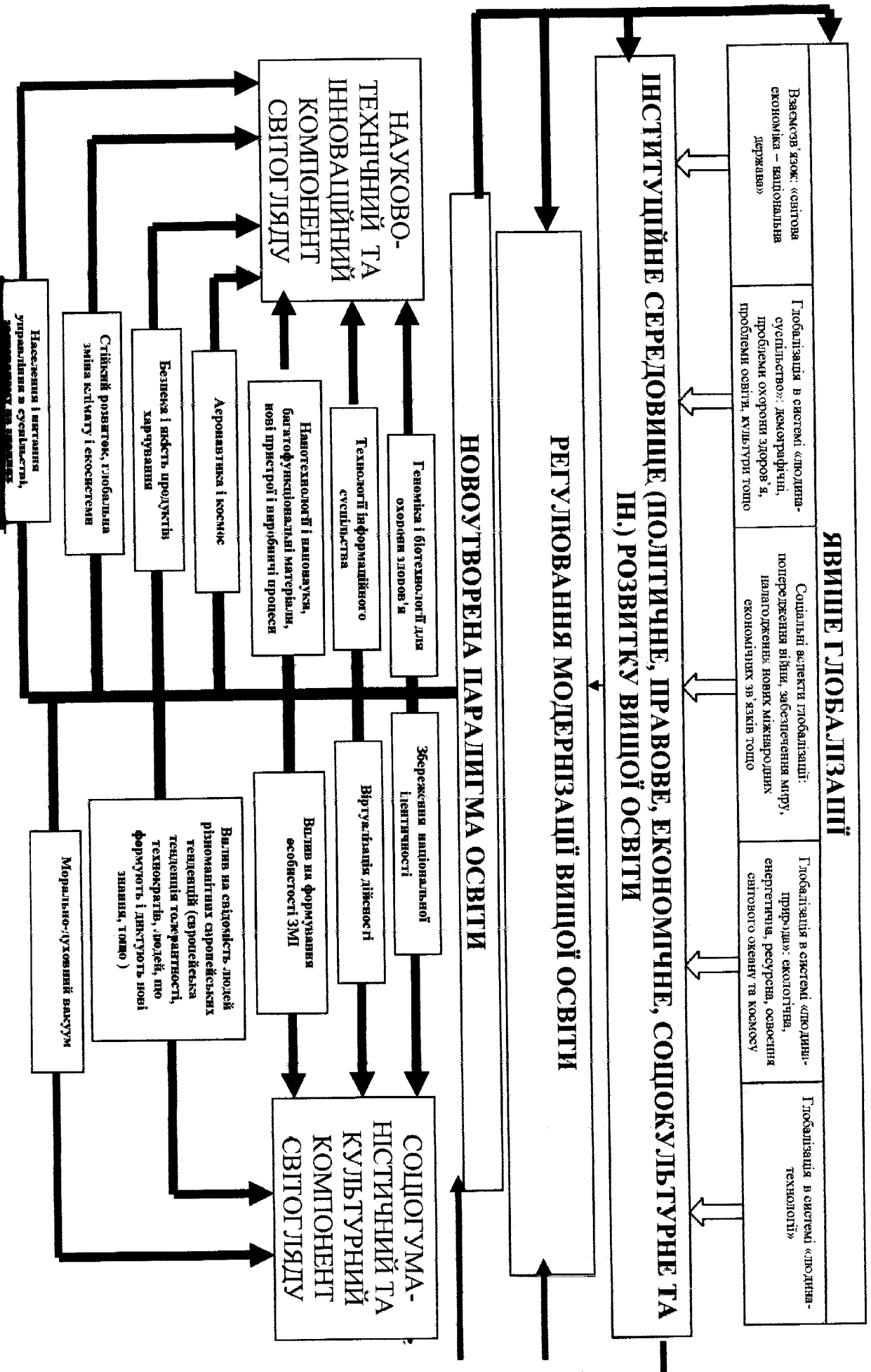
Процес формування нової освітньої парадигми – це цілеспрямований, комплексний, критично осмислений напрям діяльності держави. Він полягає у вивченні масштабних передумов зміни освітньої парадигми, що мають вагомий вплив на формування та розвиток якісного управління системою освіти та вимагають ефективного, обдуманого застосування механізмів інституційного регулювання модернізації вищої освіти України з метою досягнення

запланованих результатів – формування освіти, що відповідає вимогам постійно змінного суспільства (див. рис. 1.1).

Погоджуючись із поглядами таких науковців України, як [8; 11; 68; 103; 169] та зарубіжних спеціалістів [102; 142; 201; 202], зазначимо, що найбільш істотний вплив на освітню сферу має глобалізація, як стабільна тенденція формування єдиної світової цивілізації та основна закономірність її сучасного розвитку. Нам вдалося виокремити такі основні вектори глобалізації, які безпосередньо чи опосередковано формують нову освітню систему: взаємозв'язок на рівні “світова економіка – національна держава”; соціальні аспекти глобалізації; глобалізація в системі “людина-природа”; глобалізація в системі “людина-суспільство”; глобалізація в системі “людина-технології” тощо.

Політика України у процесі глобалізації може формуватися двома шляхами: ізоляція себе в межах країни або прояв активності у зовнішній сфері та визначення й формування нової політики із урахуванням впливів глобалізації. Сьогодні існує значна кількість підходів до трактування суті поняття “глобалізація”, визначення позитивних і негативних чинників впливу цього процесу на національну державу та сфери життя людини. Вартими уваги з точки зору аналізу процесу глобалізації та її впливу на соціальні інститути є праці українських та зарубіжних учених [22; 24; 96; 98; 101; 121; 183; 218; 220; 241; 246 та ін].

Ми детальніше зупинимося на тих аспектах глобалізації, які мають безпосередній вплив на формування нової парадигми освіти та закладають основу для функціонування механізмів інституційного регулювання. На сучасному етапі розвитку суспільства саме глобалізація є рушійною силою розвитку світової економіки, що сприяє добробуту не тільки окремих громадян, а й держави в цілому.

У такому випадку простежується міцний взаємозв'язок економіки і освіти [17], при чому остання набуває дедалі більшого значення, оскільки поширення глобальних тенденцій покладає на неї завдання з формування нового світогляду громадян та суспільних діячів із відповідним рівнем освіти для ефективної діяльності у всіх сферах життя людини.

Робота національного керівництва у напрямку закріплення відповідного статусу держави на міжнародній арені повинна бути спрямована на реалізацію питань взаємовигідного співіснування економіки та освіти задля вирішення проблемних питань, через ефективне функціонування механізмів інституційного регулювання системи вищої освіти.

Успішне становлення українського суспільства на світовій арені залежить від рівня національної системи освіти. Першим кроком у напрямку втілення ідей модернізації вищої освіти повинно стати вивчення кризових моментів традиційної системи освіти та визначення шляхів їх подолання з метою побудови нової парадигми освіти.

З часу приєднання України до Болонського процесу (19-20 травня 2005 р.), який передбачає формування конкурентоздатної системи європейської вищої освіти, на державному рівні не здійснено рішучих кроків у напрямку модернізації системи управління ВНЗ.

На сьогодні багато вчених намагаються знайти ефективні шляхи виходу освіти та науки із кризових ситуацій. Науковці (С. Андрейчук [2], В. Астахова, Є. Михайлова, Є. Астахова [157], Д. Дзвінчук [68], І. Дичківська [75], М. Дмитриченко [76], І. Добрянський [78], І. Зязюн [97]; В. Луговий [137; 138], В. Огаренко [164], В. Плавич [169], М. Романенко [189] та багато ін.), які вивчали питання вплив соціокультурних, економічних, політичних та інших чинників на систему освіти та управління нею, проблемні аспекти традиційної системи освіти, як правило, вбачали в наявності значних диспропорцій між системою освіти і реальними умовами життя людей. Детальніше зупинившись на вивченні наукових праць, можемо констатувати, що практично кожен

що практично кожен компонент існуючої системи освіти потребує оптимізації чи заміни відповідно до зростаючих вимог розвитку сучасної цивілізації.

Комплексний розгляд аспектів розвитку та управління освітою здійснено у монографії Д. Дзвінчука “Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління” [68]. Автор на величезному фактологічному матеріалі (більше 600 джерел українською та іноземними мовами) досліджує і послідовно викладає такі аспекти: зміна механізмів відносин держави та освіти, вплив децентралізації влади на становлення та розвиток освітньо-наукових комплексів, освіта в умовах динамічної глобалізації, традиційні та інноваційні погляди на суспільство майбутнього, система освіти постіндустріального суспільства, суспільства знань та ін.

Обґрунтуванню теоретичних засад і розробці конкретних шляхів удосконалення механізмів державного управління реформуванням української системи вищої освіти в контексті процесів інтеграції в європейський освітній простір присвячена робота Ю. Журавльової [89].

Е. Семенюк та В. Мельник, як і багато інших науковців, звертають увагу на необхідність “синтезу двох галузей людської діяльності – науки та освіти”, що має не лише “загальносвітові, а й давні вітчизняні традиції, які розвивалися, збагачувалися всіма освітніми установами України, включаючи народну школу”, й підкреслюють “вельми важливу та багатогранну” соціальну роль науки: “... вона пов’язана як із прогресом продуктивних сил суспільства, так і з духовною культурою людства, зі сферою освіти і виховання наступних поколінь. Іншими словами, від досягнень науки залежить не лише рівень виробництва матеріальних благ, а й розвиток самої людини, міра людського в ній...” [203, с. 15].

Цікавими для розгляду виходу з кризових ситуацій в освіті є погляди російських науковців А. Субетто та В. Чекмарьова [215]. У другому розділі їхнього дослідження “Криза освіти і цивілізаційні основи проблеми джерел формування змісту освіти” автори називають низку положень, які безпосередньо пов’язані з проблемою джерел формування змісту вищої освіти і

створення їх національного моніторингу. Наведемо короткий перелік тих із них, які при детальному вивченні та аналізі будуть актуальними і для української системи вищої освіти:

- освіта є основоположним соціогенетичним механізмом розвитку в цивілізації XXI століття. На жаль, хочемо констатувати, що освітня політика України, не відповідає наведеному положенню (наприклад, фінансування національної освітньої системи наближене до найнижчих показників у світі);
- у світі відбувається синтетична революція в механізмах розвитку цивілізації, що є системою цивілізаційних революцій – системної (технологічної, екологічної, інформаційної), людської, інтелектуально-інноваційної (інтелектуальної, інноваційної, креативної), квалітативної (революція якості), рефлексивно-методологічної і освітньої. Освіта стає найважливішим фактором забезпечення конкурентоспроможності економік країн.

Щодо окресленої позиції, зауважмо, що державні управлінці, які займаються питаннями розвитку освіти в Україні, повинні звернути увагу на те, що знання і освіта є капіталом, який буде сконцентрований у розвинутих державах для утримання монополії в геополітичному просторі, а це вказує на те, що якість освіти і наукового потенціалу в країні є геополітичним фактором і якість освіти є основною категорією в новій освітній політиці країн світу.

Відповідно до цього положення в системі освіти України потрібно покращити роботу служб моніторингу якості освіти, які повинні включати в свою ідеологію захист національної освіти в умовах геополітичної конкуренції у сферах якості освіти і якості інтелектуальних ресурсів країни;

- вища освіта – центральний механізм відтворювання інтелектуальних ресурсів у соціальних інститутах науки й освіти і тому роль вищої освіти у процесі переходу до цивілізації суспільного інтелекту буде постійно зростати.

Враховуючи такі спостереження та тенденцію переходу до загальної вищої освіти в Україні, відзначимо, що роль вищої освіти, як основного фактора в даній позиції, значно зростає. Інфраструктура вищої освіти загалом та

інфраструктура університетської освіти зокрема стануть провідною інфраструктурою відтворення суспільного інтелекту та якісної економіки країни, побудованої на інтелекті, науці, освіті;

- зміст вищої освіти віддзеркалює ядро проблеми якості вищої освіти. Вивчення джерел формування змісту вищої освіти дозволить на відповідному рівні побудувати моніторинг процесу еволюції змісту вищої освіти як невід'ємної частини процесу управління якістю вищої освіти.

Враховуючи проблему розробки змісту вищої освіти, державне керівництво України повинно виконувати функцію елімінування, призупинення нищівних процесів в українській освіті.

Комплексний розгляд багатьох аспектів нового бачення освітньої системи XXI ст. здійснено у монографії В. Плавича “Становлення нової освітньої парадигми XXI ст.” [169]. У праці висвітлено маловивчені питання інтеграції України у Європейський правовий простір; створення правової та освітньої системи за європейською моделлю; проаналізовано процес формування і розвитку інтелектуальної культури в контексті Болонського процесу та запропоновано рекомендації підвищення інтелектуальної культури майбутніх фахівців; показано основні протиріччя та тенденції розвитку освіти в сучасних умовах. Особливу увагу автор звертає на пошук ефективних стратегій і тактик становлення та розвитку парадигми освіти XXI століття. У сфері освіти, на думку автора, доцільно виокремити такі тенденції формування й зміни наявної парадигми освіти:

- по-перше, світова тенденція до зміни основної парадигми освіти: криза класичної моделі та системи освіти, вироблення нових педагогічних фундаментальних ідей у гуманітарній науці, створення експериментальних і альтернативних шкіл;
- по-друге, рух нашої школи й освіти в напрямку інтеграції у світову культуру: створення системи безупинної освіти, гуманізація і комп'ютеризація освіти, вільний вибір програм навчання й освіти;

- по-третє, відновлення і розвиток традицій вітчизняної школи й освіти [169, с. 107].

Підсумовуючи, В. Плавич підкреслює, що “перехід нашої освіти до нової цивілізованої стадії можуть забезпечити лише якісна зміна освіти, високий рівень компетентності, професіоналізм у поєднанні з інноваційними технологіями. Виховання нової свідомості, адекватної професії ринкової економіки, повинно бути сформовано, інакше воно буде відставати від буття так, що жодні реформістські прориви не зможуть змінити ситуацію соціальної й економічної деструкції” [169, с. 108].

Як бачимо, перелік вимог до традиційної системи освіти і в українських, і в зарубіжних (зокрема російських) авторів досить довгий, має значні відмінності, що зумовлено, як правило, фаховими вподобаннями науковців.

Проте варто підсумувати, що процес творення нової парадигми управління освітою, спровокований впливом глобалізації та потребами формування позитивних умов для індивідуального розвитку людини, її соціалізації та самореалізації у суспільстві, повинен проходити, орієнтуючись на такі фундаментальні принципи, як безперервність, інноваційність, демократизація, індивідуалізація, гуманізація та гуманітаризація, національний характер освіти у поєднанні зі свідомою євроінтеграцією в освітній сфері. Ефективність модернізаційного втручання держави може бути забезпечена лише за умови досконалого функціонування саме механізмів інституційного регулювання.

Подолання кризових моментів сучасної освітньої галузі загалом і системи управління освітою зокрема, потребує всестороннього вивчення проблемних аспектів традиційної системи освіти. Для цього нами на основі аналізу монографічних видань та фахових наукових журналів, розроблено пропозиції щодо формування нової парадигми вищої освіти [15, с. 134-142], основні з них запропоновані у таблиці Д. 1.1 (Додаток Д). Реалізацію цих пропозицій рекомендуємо проводити на всіх рівнях управління вищою освітою: **макрорівень** – управління, що здійснює центральний орган управління освітою;

мезорівень – регіональний орган управління, районний орган управління освітою; мікрорівень – освітня установа в регіоні або структурний підрозділ освітньої установи, що безпосередньо пов'язані з навчально-виховним процесом через застосуванням ефективних механізмів інституційного регулювання системи вищої освіти.

Як видно з таблиці Д. 1.1, значна частина пропозицій щодо усунення кризових моментів традиційної системи освіти вимагає створення центральними органами державної влади умов, пріоритетів та обмежень розвитку системи вищої освіти в цілому та конкретних ВНЗ зокрема.

Політики та вчені різних галузей знань надають освіті значення вагомій складовій національної безпеки, запоруки майбутнього суспільства й країни, основи державотворення тощо. Кожна із складових діяльності держави – економічна, політична, екологічна, військова, інформаційна та ін. – для безпечного функціонування потребують висококваліфікованих спеціалістів, якість підготовки яких безпосередньо залежить від конструктивних впливів на процес становлення нової освітньої парадигми, керівництво якою здійснюється через державну освітню політику.

Проте, незважаючи на усвідомлення важливої ролі інтелектуального потенціалу для розвитку країни та здійснення певних кроків стосовно модернізації національної системи освіти, вона, на нашу думку, остаточно не стала одним із основних пріоритетів державного керівництва. Підтвердженням цієї позиції є такі факти: фінансування освіти за залишковим принципом, низька конкурентоздатність випускників ВНЗ, недостатній рівень науково-дослідних робіт у ВНЗ, незадовільний матеріальний та соціальний статус працівника освіти та ін. Свідченням цього є соціологічні опитування, проведені серед молоді, за результатами яких 54% опитаних вважають, що ситуація в освіті України останнім часом погіршилась, і, лише 11% бачать зміни на краще [54].

Важлива роль освіти в економічному і духовному розвитку суспільства та держави сприяє підвищенню інтересу політичних, наукових, ділових і

суспільних діячів до проблеми державної освітньої політики. Так, протягом 1999-2007 рр. цьому питанню було присвячено дослідження С. Андрейчука [2], В. Гальперіної [53], Д. Дзвінчука [72], Н. Колісніченко [111], А. Мазака [140], І. Сікорської [204] та інших. Це перелік лише дисертаційних робіт, а дотичні до вказаної тематики публікації продовжують друкувати наукові журнали “Вісник Національної академії державного управління при Президентові України”, “Освіта і управління”, “Вища освіта України” та багато інших періодичних видань. Проте аналіз наукових праць свідчить, що становлення й розвиток процесу регулювання вищої освіти в контексті взаємовпливу політико-правових, фінансово-економічних, екологічних, соціокультурних та освітніх чинників модернізації українського суспільства залишається недостатньо вивченим.

Перш ніж розглядати питання перспектив розвитку освітньої політики в Україні, варто визначитися із суттю поняття “освітня політика”. За дослідженнями Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти термін “державна політика у сфері освіти” або “державна освітня політика” почав використовуватися у науковій літературі 60-70 років ХХ століття паралельно із визнанням освіти “найважливішим фактором економічного розвитку і соціального прогресу, сферою, що потребує особливої уваги на загальнодержавному рівні” [123, с. 11].

Методологічним та термінологічним проблемам дослідження освітньої політики присвячували свої статті В. Савельєв (“Освітня політика: час домовлятися про термінологію” [194], “Проблемне поле освітньої політики в Україні” [195]), Є. Красняков (“Освітня політика як інструмент впливу держави на систему освіти”) [123] та ін. На основі аналізу праць науковців нами узагальнено різноманітні підходи до трактування змісту поняття [70].

В “Енциклопедії освіти” зустрічаємо таке визначення державної освітньої політики: система стратегічних цілей і програмних дій державної влади з метою забезпечення функціонування та розвитку освіти. Сучасна українська державна освітня політика зорієнтована на адаптацію національної освітньої сфери до

нових суспільних реалій та вимог часу і, водночас, збереження кращих здобутків минулого. Основною метою державної освітньої політики на сучасному етапі є формування цілісної самодостатньої системи освіти, пристосування її до демократичних та ринкових суспільних відносин, органічне входження у глобальний світовий, зокрема європейський, освітній простір, забезпечення конкурентоспроможності в інформаційному суспільстві, переорієнтування освітнього процесу на розвиток особистості [85, с. 171].

Підсумовуючи висвітлені вище твердження, ми розглядатимемо освітню політику як цілеспрямовану, поєднану з активною інноваційною політикою країни діяльність суспільства, державних та міжнародних органів і установ управління освітою, спрямовану на національну систему освіти з метою побудови нової, заснованої як на національних освітніх традиціях, так і на сучасних позитивних світових тенденціях розвитку освіти, моделі освітньої системи, що відповідає актуальним і перспективним потребам особи, суспільства і держави.

Незважаючи на наявність перспективних напрямків розвитку державної освітньої політики, варто зауважити, що процес їх практичного втілення, хоча й знає позитивних зрушень (затвердження “Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст. (2002 р.), “Цілей розвитку тисячоліття: Україна” (2003 р.), участь у Болонському процесі (2005 р.) та ін.), проте потребує активних дій як із боку владних структур держави, так і з боку громадськості.

В. Гальперіна, досліджуючи освітню політику в трансформаційному суспільстві, дійшла висновку, що існуючий рівень державної освітньої політики, з одного боку, значною мірою не виправдав сподівань ініціаторів започаткованих на початку 90-х років реформ, з іншого, як результат, існуючий механізм політичного керування та управління освітою в багатьох своїх компонентах не відповідає вимогам сучасного суспільного розвитку [53, с. 8].

Характерними рисами політичної системи, що склалася в сучасній Україні, є низький рівень конкурентоспроможності, слабкість соціальних інститутів влади, відсутність ефективного механізму розробки і реалізації

освітньої політики, зрощування держави і бізнесу, обмежені ресурси, їх переважно нераціональне використання тощо [210, с. 3].

До причин змін освітньої політики варто віднести потребу у нових висококваліфікованих фахівцях у галузях економіки, менеджменту, маркетингу, банківської справи, бухгалтерського обліку та аудиту, права тощо, зумовлену переходом суспільства до вільних ринкових відносин; потребу у нових знаннях та навичках у сфері міжнародного права, зовнішньоекономічної діяльності, володіння іноземними мовами, зумовлене інтеграцією України у світову спільноту; потребу у вільному володінні персональним комп'ютером та умінні працювати у глобальній мережі Інтернет, що спричинено появою нових засобів нагромадження, зберігання та трансляції інформації тощо [79].

Зважаючи на структурні і функціональні зміни інституційного середовища розвитку освіти та інші модернізаційні процеси в галузі освіти, виникає потреба оновлення механізмів інституційного регулювання останньої.

Аналізуючи публікації “Україна потребує стратегії реформування освіти” (1999 р.) та “Україна потребує нової освітньої політики” (2007 р.), вміщені в інформаційному бюлетні Міжнародного центру перспективних досліджень “Вісник центру”, можемо констатувати, що питання “вироблення нової освітньої політики, спрямованої на світовий ринок” [230], було актуальним у 1999 році і залишилося таким сьогодні: “головна проблема вищої освіти – відсутність адекватної освітньої політики та механізмів її реалізації” [229].

Магістральним напрямом розбудови системи державного управління в сучасних умовах становлення демократичного врядування є подальша демократизація управління, реформа структури виконавчої влади, децентралізація та деконцентрація повноважень. Варто зазначити, що науковці актуалізують питання розвитку регіонального управління, місцевого самоврядування у державному управлінні.

Так, наприклад, Т. Бутирською досліджено відносини державної влади і громадянського суспільства, особливості їхньої взаємодії і тенденції розвитку, зокрема систему державного управління проаналізовано в контексті нового

механізму державного управління – взаємодії державної влади і громадянського суспільства, що обумовлює трансформацію системи державного управління із традиційної статичної в динамічну [33].

Вивченням ресурсного забезпечення регіонального управління, як системи державних заходів, що передбачає одночасну участь кількох рівнів влади і управління та багатьох конкретних одержувачів відповідної підтримки; мобілізації та перерозподілу різноманітних ресурсів з узгодженням інтересів і розв'язанням конфліктів з цього приводу займалася Т. Безверхнюк. Автор довела, що для досягнення успіху на шляху інституційних перетворень необхідним є перехід системи регіонального управління із стану, притаманного пасивним ресурсотримувачам, до стану активних ресурсокористувачів за умов отримання регіональними органами публічної влади економічних, політичних та інституційних можливостей для реалізації інтересів регіональної спільноти [19]. Подальше вивчення питань децентралізації влади через становлення самоврядної влади та здатності діяти як первинної самоврядної одиниці проводила О. Лазор [131].

Питання децентралізації управління освітньою галуззю є малодослідженим та актуальним і сьогодні. Державно-громадське управління освітою – це управління, в якому поєднується діяльність суб'єктів управління державної та громадської природи і яке базується на принципах делегування повноважень, залучення громадськості до управління освітою. До структури державно-громадського управління входять органи державного управління, органи громадського самоврядування і громадськість [85, с. 179].

Дослідженням управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні ще у 2005 році займався А. Мазак. Автор відстоював думку про те, що реформування системи освіти може бути успішним лише у випадку отримання громадської, політичної й фінансової підтримки з боку органів державного управління та населення [140].

Однією з нагальних проблем переходу від державної до державно-громадської системи управління освітою є подвійна неготовність:

громадськості – до здійснення управління освітою, контролю за діяльністю органів влади й наданням освітніх послуг, а керівників навчальних закладів та управлінців – до співпраці з громадськістю [49, с. 219].

Підсумовуючи сказане вище, вважаємо, що реформування та зміни адміністративного сектору освіти потребують плідної співпраці на вищому рівні у напрямку прийняття добре продуманих, науково обґрунтованих рішень, спрямованих на децентралізацію та перерозподіл повноважень органів управління освітою на національному, регіональному й місцевому рівнях, обмеження втручання органів державного управління в діяльність навчальних закладів, правове визначення і посилення ролі громадських органів управління освітою, формування демократичної культури тощо.

Для формування та реалізації освітньої політики потрібно чітко діяти відповідно до встановлених принципів: відкритості, безперервності, доступності, прозорості, справедливості і рівності в освіті, демократизації діяльності органів державно-громадського управління, поєднання університетської автономії та державного контролю, законності, антикорупційності, якості освіти, конкурентності в освітньому просторі, академічної чесності, інноваційності та ін.

Відповідно до сказаного вище констатуємо, що модернізаційні процеси в освіті потребують реформування відповідної системи та вдосконалення державного управління нею. Цей процес повинен зробити систему національної вищої освіти такою, що відповідає основним принципам європейського освітнього простору. Цього можна досягнути шляхом проведення активної наукової діяльності, налагодження партнерських зв'язків та затвердження спільних програм із європейськими університетами, доступності та безперервності освіти для всіх людей тощо.

1.2. Організаційно-правовий механізм державного регулювання розвитку національного простору вищої освіти

Розвиток України залежить від інтелектуального потенціалу суспільства, яке проходить період становлення на гуманістичних і демократичних засадах, коли людина визнається найвищою соціальною цінністю, що закріплено Конституцією України та іншими нормативно-правовими документами. При цьому необхідним є врахування всіх сфер життя та праці людини. До таких належить, насамперед, освіта, яка має на меті створення сприятливих умов для сталого розвитку особистості на основі органічного поєднання національно-культурних, загальнолюдських, освітньо-виховних цінностей.

Сучасна система освіти, зважаючи на нові потреби суспільства знань, де головним виробничим ресурсом є інформація, а пріоритетним характером виробничої діяльності – наявність наукомісткої технології, і враховуючи висвітлені вище (підрозділ 1.1.) передумови творення нової парадигми освіти, потребує суттєвої модернізації. Необхідні зміни можливі лише через застосування механізмів регулювання модернізації освіти.

Нововведення у системі управління освітою, зумовлені процесом трансформації та модернізації відповідно до вимог євроінтеграції, активно досліджуються науковцями. Так, деякі аспекти реформування освіти відображено у працях таких дослідників, як В. Андрущенко [8], Є. Бойко [30], Д. Дзвінчук [67; 68], Л. Плахотнікова [170], М. Шкіль [240] та ін. Аналіз процесу управління та регулювання вищої освіти висвітлено у роботах С. Андрейчука [2], Л. Антошкіної [9], М. Білинської [23], Л. Гаєвської [48], О. Дубровки [82], Н. Колісніченко [111], В. Лугового [138], В. Огаренка [164], І. Сікорської [204] та ін.

Теоретико-методологічне обґрунтування процесів модернізації державного управління в умовах політичної та політико-адміністративної реформ у контексті комплексного аналізу процесів модернізації державного

управління з метою його ефективного та збалансованого функціонування під час реформування політичної системи здійснено у дослідженні Ю. Друка [81].

Актуальним, важливим і надто складним державним завданням забезпечення можливості реалізації прав громадян на якісну освіту, на думку Є. Краснякова, є формування прогресивної законодавчої, іншої нормативно-правової бази освіти шляхом прийняття достатньої, дієвої законодавчої бази у сфері освіти, своєчасного внесення змін у діючі закони, а також реалізація вже прийнятих законів [122, с. 96].

У процесі аналізу нормативно-законодавчих документів про освіту, опрацювання наукової та організаційно-методичної літератури з державного управління, ознайомлення із передовим досвідом управління освітніми системами на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях дали змогу В. Крижку виокремити дві підсистеми управління: традиційну та інноваційну [125, с. 144]. Оскільки в процесі дослідження ми опиратимемося на обидві складові управлінської діяльності держави, вважаємо за необхідне доповнити основні напрямки такої діяльності (концептуально-цільове управління освітою, психологізація, комп'ютеризація, технологізація управління, підвищення якості управління, забезпечення ефективності моніторингу управління освітньою галуззю, налагодження відповідності між функціями державного та регіонального управління вищою освітою, побудова мобільної структури горизонтальних управлінських зв'язків тощо) ще одним, не менш важливим, а у деяких аспектах і визначальним чинником – гармонізація законодавства України із законодавством країн-членів ЄС. У цьому значенні гармонізація трактується як досягнення відповідності основних положень, стандартів та нормативів національних нормативно-правових актів з аналогічними положеннями й нормативами правових актів, що приймаються уповноваженими органами ЄС.

Європейське управління продовжує свій розвиток у процесі європейської інтеграції, зокрема в умовах розширення Європейського Союзу, та сприяє

європеїзації вітчизняної системи державного управління, яка прискорить євроінтеграційний рух України [62, с. 5].

Відтак важливого значення набуває вивчення питання ефективного застосування політико-правового механізму регулювання в контексті його адаптації до європейських вимог. Держава на сучасному етапі розвитку суспільства здійснює функції планування, організації, мотивації й контролю освітньої діяльності та акумулює в собі всі компоненти освітньої системи: структуру вищої освіти, документи про освіту, зміст та стандарти вищої освіти, управління у галузі вищої освіти; визначає особливості функціонування ВНЗ та управління ними, вимоги до організації та проведення навчально-виховного процесу, перелік суб'єктів навчально-виховного процесу, наукову та науково-технічну діяльність у ВНЗ, фінансово-економічні відносини у системі вищої освіти, міжнародне співробітництво та ін., проте вдосконалення потребують саме механізми інституційного регулювання процесу модернізації. За допомогою методів державного управління (прямі – нормативно-правові акти (закони, постанови), державні цільові комплексні програми, обсяги фінансування, державні замовлення, державні стандарти, ліцензії, квоти, ліміти; непрямі – фіскальна політика) вона повинна здійснювати процес наближення законодавства на різних рівнях управління в освіті – макрорівні, мезорівні, мікрорівні – до законодавства ЄС.

Адаптуючи національну освітню нормативно-правову базу до європейських вимог, потрібно не просто реформувати законодавство, оголосивши нормативно-правовий документ чинним на території України, а здійснювати контроль за її дотриманням та ефективним виконанням.

На початку незалежності як населення, так і вище керівництво України вважало освіту досить якісною, її глибоке реформування – неактуальним. Наслідком стала концентрація сил і ресурсів на окремих аспектах, пов'язаних із проголошенням незалежності і необхідністю деколонізації системи освіти. Про це яскраво свідчить такий перелік дій законодавців, уряду і Президента, окреслений К. Корсаком, які мали значний вплив на зміни в системі освіти.

Аналіз змісту цих законів свідчить про спробу додатково посилити керівні функції центральних органів. Ці намагання не були втілені через постійне зменшення ресурсів цих органів. Водночас, згадані закони містять і позитивні положення, скеровані на зближення стандартів тривалості і змісту освіти в Україні з європейськими і світовими [118].

Основним документом, який регулює суспільні відносини у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України, встановлює правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях, і діє до сьогодні, є Закон України “Про вищу освіту” 17.01.2002 р. (з подальшими змінами, внесеними згідно із Законами № 380-IV від 26.12.2002, ВВР, 2003, № 10-11, ст.86 № 1004-IV від 19.06.2003 та ін.) [92].

Значущим із точки зору державного управління розвитком вищої освіти є Указ Президента України “Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України” [226]. Основні аспекти його виконання подані у Рішенні Колегії Міністерства освіти і науки від 26.11.2004 № 12/1-4 “Про хід виконання завдань, визначених Указом Президента України від 17 лютого 2004 року №199 “Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України”. Незважаючи на те, що реалізація завдань сприяє подальшому розвитку національної вищої освіти, адаптації її до ринкових умов та інтеграції в європейський освітній простір, до сьогодні практично не вирішеними залишаються питання впровадження механізму пільгового довгострокового кредитування вищих навчальних закладів; потребує подальшого вдосконалення мережа вищих навчальних закладів, зростання кількісних характеристик якої призводить до втрати якісних; нерегульований процес створення відокремлених структурних підрозділів та глибокого аналізу ресурсного забезпечення навчального процесу, який планується здійснювати в цих підрозділах, є причиною низької якості освітніх послуг та якості вищої освіти; потребує вдосконалення система працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, надання їм

першого робочого місця за умов, визначених Законом України “Про вищу освіту”; залишається складною проблема якості вищої освіти в частині, що стосується професійно-практичної підготовки студентів; чинне законодавство обмежує можливості вищих навчальних закладів в організації та проведенні виробничих практик студентів, стажуванні та підвищенні кваліфікації викладачів [187].

З метою подальшого розвитку освіти в Україні, її інтеграції в європейський освітній простір, а також створення умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти, утвердження високого статусу педагогічних працівників у суспільстві був виданий Указ Президента України від 4 липня 2005 року “Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні” [227].

Підвищенню ефективності заходів щодо розвитку освіти в Україні, створенню умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти сприяло прийняття Указу Президента № 244/2008 від 20 березня 2008 року “Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні” [224].

Суттєвим досягненням слід вважати затвердження Кабінетом Міністрів України низки постанов щодо надання статусу самоврядних (автономних) дослідницьких національних навчальних закладів таким університетам та академіям: Київському національному університету ім. Тараса Шевченка [173], Національній юридичній академії ім. Ярослава Мудрого [174], Львівському національному університету ім. Івана Франка [175], Національному університету “Острозька академія” [176], Національному університету “Києво-Могилянська академія” [177] та Національному гірничому університету [172]. Статус самоврядних у названих ВНЗ стосується, зокрема, питань оплати праці наукових та науково-педагогічних працівників, організації стажування наукових, науково-педагогічних працівників та студентів і аспірантів у зарубіжних університетах й навчальних центрах; самостійного встановлення співвідношення чисельності студентів з розрахунку на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника (не менше як 5 до 1); надання права

приймати остаточне рішення про присвоєння вчених звань та присудження наукових ступенів з видачею атестатів і дипломів державного зразка, питань землі та будівель.

Загалом за роки незалежності у державі було прийнято значну кількість нормативно-правових документів (деякі з них на даний момент втратили чинність) щодо управління розвитком вищої школи. У процесі аналізу законодавчої освітньої бази [95] нами розроблено таблицю, де відображено типи та кількість прийнятих документів, що стосуються освіти загалом та вищої освіти зокрема й визначають політику і стратегію реформування освіти на перехідному етапі, обумовлюють заходи, спрямовані на реалізацію державної політики у сфері вищої освіти, а також хто ініціював їх прийняття і коли це відбувалося (див. табл. Е.1-Е.3, Додаток Е)

Як видно з Додатку Е, за роки незалежності в Україні органами влади прийнято значну кількість нормативно-правових документів, що регулюють відносини у сфері вищої освіти. Проте, зважаючи на глобальні зміни, які активно діють у політичній, економічній, соціально-культурній та інших сферах життя суспільства та здійснюють свій прямиий чи опосередкований вплив на освітню галузь, процес управління вищою освітою вимагає подальшої поступової, але радикальної, трансформації на всіх рівнях.

Національне освітнє законодавство у сфері вищої освіти опирається на Конституцію України та представлене такими основними документами, як Закон України “Про вищу освіту” та “Національна доктрина розвитку освіти”.

Стосовно Закону України “Про вищу освіту” зауважимо, що довгоочікуване прийняття змін до нього “завмерло” на стадії розгляду. Вважаємо позитивними пропозиції щодо змін до Закону, які ми виокремили в процесі аналізу законопроекту [179]:

- доповнення характеристики освітньо-кваліфікаційного рівня вищої освіти “здатністю виконувати завдання та обов’язки (роботи) певного рівня професійної, наукової діяльності” (ст.1) та трактування рівня як освітньо-кваліфікаційний (освітньо-науковий) рівень вищої освіти;

- введення в характеристику діяльності ВНЗ принципів автономії, хоча до трактування суті поняття у нас є певні зауваження, висвітлені нижче;
- закономірною вважається заміна терміну “світова система вищої освіти” на “Європейський простір вищої освіти” (ст.3, п.2), хоча, повністю підтримуючи потребу входження у ЄОП, вважаємо таке трактування обмеженням прав громадян України на бажання “входження в освітній простір” США чи, наприклад, таких розвинутих країн Сходу, як Японія, Китай;
- позитивом є чіткість й однозначність у формулюванні ст. 5 “Про мову навчання у вищих навчальних закладах”. Хоча, на нашу думку, потрібно прописати в Законі і відповідальність за недотримання певних статей Закону;
- ефективними вважаємо і зміни до структури вищої освіти. Залишення у переліку освітньо-кваліфікаційного рівня “молодший спеціаліст” трактуємо як національну особливість нашої системи освіти. Проте незрозумілою залишається доля теперішніх кандидатів наук та спеціалістів (ст. 6, 7);
- суттєвими є доповнення змісту поняття “автономія та самоврядування ВНЗ” (ст. 29, п.2) особливо щодо фінансування навчального закладу, тобто “самостійно розпоряджатися коштами, отриманими від надання платних послуг”;
- позитивними вважаємо доповнення, внесені у ст. 30 “Структурні підрозділи вищого навчального закладу”, особливо про інститути та військові навчальні підрозділи, навчально-консультаційні центри (представництва);
- прогресивним кроком змін у вищій освіті є запровадження зовнішнього незалежного оцінювання на рівні державного керівництва. Вказане нововведення є чи не найбільшим досягненням управління освітою за період незалежності та першим практичним кроком реформування національної системи освіти. Тому для закріплення на законодавчому рівні обов’язковості проходження незалежного оцінювання у проект Закону внесено зміни до ст. 44;
- багато позитивних моментів присутні у корегуванні 6-го розділу “Управління вищим навчальним закладом”;

- варто відзначити позитиви 7-го розділу “Організація навчально-виховного процесу”, хоча, зважаючи на тенденції розвитку дистанційного навчання, рекомендуємо заочну (дистанційну) форми трактувати як заочно-дистанційну та доповнити перелік дистанційною формою навчання;
- ґрунтовними є доповнення до ст. 48 “Основні посади педагогічних і науково-педагогічних працівників та порядок їх заміщення”;
- відстоювання інтересів держави щодо захисту і повернення коштів, вкладених в осіб, що навчаються за держзамовленням, спостерігається у ст. 56 “Працевлаштування випускників вищих навчальних закладів”;
- нова редакція розділу 9 “Наукові ступені та вчені звання наукових та науково-педагогічних працівників” та розділу 12 “Міжнародне співробітництво” дозволяє відзначити наближення нашого законодавства до вимог ЄОП.

Однак у процесі аналізу проекту нового Закону “Про вищу освіту” вважаємо за потрібне висвітлити проблемні, з нашої точки зору, місця.

- У ст. 8 “Державна атестація випускників вищих навчальних закладів” прописати потребу створення незалежної експертної комісії чи професійної асоціації, завданнями діяльності якої буде проведення сертифікації професійної придатності випускників ВНЗ. У такому разі наявність диплому стане необхідною умовою для здійснення професійної діяльності тільки після проходження сертифікації в органі з оцінки якості надання освітніх послуг. Метою сертифікації професійної придатності випускників ВНЗ повинно бути налагодження зв'язку на рівні держава – ВНЗ – економіка, підвищення якості надання освітніх послуг та здійснення контролю якості знань.
- Із післядипломної освіти вилучено пункт про перепідготовку, що є недоцільним, зважаючи на феномен “старіння знань”. Варто було просто виокремити відповідні положення, що окреслюють межі діяльності перепідготовки (ст. 10). Рішучим кроком державного управління в галузі післядипломної освіти повинно стати прийняття Закону України “Про післядипломну освіту”.

- Пропонуємо розширити трактування головних завдань вищого навчального закладу, поданого у новій редакції Проекту Закону “Про внесення змін до Закону України “Про вищу освіту” (пункт 2 статті 22), та здійснювати виховання студентської молоді відповідно до основних напрямів виховання (національно-патріотичне виховання, інтелектуальне виховання; громадянсько-правове виховання; моральне виховання; екологічне виховання; естетичне виховання; трудове виховання; фізичне виховання та пропагування здорового способу життя).
- Недостатньо прописаними є питання стосовно створення навчально-науково-виробничих, навчально-наукових та науково-дослідних центрів, які повинні стати осередками наукових досліджень та підвищення рівня практичної підготовки здобувачів знань (ст. 30 “Структурні підрозділи вищого навчального закладу”).
- Відсутність чіткості формулювання ст. 31 “Забезпечення державою діяльності вищих навчальних закладів” надає можливості для різносторонніх домислів через нестачу окреслення меж гарантій, які надає держава. Вважаємо за необхідне визначити конкретний перелік гарантій, які надає держава, що забезпечить чітке бачення прав та обов’язків суб’єктів та об’єктів освітньої діяльності.
- На нашу думку, надання права керівникові ВНЗ очолювати Вчену раду навчальної установи робить його єдиноначальником і акумулює, у поєднанні з правами, які надає керівникові статус автономії ВНЗ чи відокремленого структурного підрозділу, в його руках необмежені можливості для різного роду маніпуляцій.
- Сумніви викликає і ст. 35 про Наглядову раду університету: важко зрозуміти, як наглядова рада може бути дорадчим громадським органом (тобто, як ми розуміємо “незалежним експертом”), коли склад Наглядової ради обирається Вченою радою вищого навчального закладу, а керівником Вченої ради є керівник ВНЗ.

- Доцільними і доведеними нами [13, с. 14.] є побажання доповнити вимоги до кандидата на посаду керівника ВНЗ обов'язковим стажем управлінської діяльності в освітній галузі (не менше, як 3-5 років) – ст. 39.
- Зважаючи на тенденції розвитку інформатизації освіти, рекомендуємо доповнити перелік форм навчання у ВНЗ дистанційною формою навчання, а висвітлену у статті 42 заочну (дистанційну) трактувати як заочно-дистанційну форму навчання.
- Ст. 50 містить окремі віртуальні (теоретичні) пункти: у Законі не прописано, який саме орган чи установа закладу відстоїть право на захист професійної честі та гідності науково-педагогічних працівників, а також яким чином одержувати службове житло в установленому законодавством порядку (наскільки це реально при практично повній відсутності державного будівництва).

Науковцями Н. Гресь [56], В. Гадяцьким [47] та іншими авторами [237] здійснювався аналіз різних аспектів змін до проекту цього Закону.

Як бачимо, аналіз проекту змін до Закону “Про вищу освіту” потребує детального перегляду, вивчення зауважень та пропозицій, які будуть взяті до уваги при остаточному формулюванні змін до цього закону.

Зважаючи на невідповідність між цілями глобалізації та реальним станом освітньої системи (втрата якості освіти, втрата престижу професії педагога, корупція, мізерне бюджетне фінансування і практично відсутність позабюджетних надходжень тощо) необхідно внести зміни у процес управління розвитком вищої школи на державному рівні.

Л. Гаєвська висвітлює парадигму покращення регіональної системи управління освітою на інноваційних засадах, акцентуючи увагу на розширенні функцій органів управління та використанні в процесі управління змішаної структури [48].

Д. Дзвінчук, у відповідь на виклики сьогодення, пропонує використовувати законодавчо-демократичну освітню модель, яка передбачає здійснення діагностики стану системи освіти, виявлення недоліків,

нагромадження даних про освіту, формування мети змін, залучення експертів з фінансового планування та реалізацію планів через постанови уряду або через прийняття рамкового закону, який суттєво зменшує шкоду від опору незадоволених змінами. Результати його здійснення стають основою для висновків та прийняття модифікованого закону про освітню реформу, що завершує вирішення проблеми [69].

Використання державного маркетингу, як дієвого засобу державного управління розвитком української вищої освіти, засобу вирішення проблеми неадекватності централізованого управління вищою освітою, та її модернізації в умовах швидкої ринкової трансформації українського суспільства, вивчає у своїй праці О. Дубровка [82].

У дисертаційному дослідженні І. Сікорської запропоновано дескриптивну модель удосконалення державного управління євроінтеграційним процесом вищої освіти, що дозволяє визначити найбільш ефективні напрями державного управління, спрямованого на збереження потенціалу національної вищої освіти та зміцнення її позицій в європейському освітньому просторі [204].

Не менш важливим аспектом, який потребує законодавчого підкріплення є вирішення питання ефективності використання видатків державного бюджету на вищу освіту та опрацювання шляхів збільшення фонду державного пільгового кредитування тощо. Вдосконалити фінансово-економічний механізм можна шляхом застосування відповідних політико-правових механізмів: поліпшення технології формування видатків державного та місцевих бюджетів на освіту; вдосконалення системи кількісних та якісних показників для нормування зазначених видатків; розроблення диференційованих стандартів інфраструктурного забезпечення навчальних закладів різних типів; вироблення та запровадження диференційованих нормативів витрат на здійснення діяльності навчальними закладами; запровадження змішаного фінансування інноваційних проектів у галузі освіти, зокрема створення та впровадження механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які спрямовують власні кошти на оплату навчання; удосконалення правового підґрунтя для

приватного фінансування діяльності навчальних закладів; проведення органами управління освітою моніторингу інвестування навчальних закладів; формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти; стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб у розвиток освіти; творення сучасної системи нормування та оплати праці в галузі освіти; визначення пріоритетних напрямів фінансування освіти та концентрація фінансових ресурсів для їх реалізації; забезпечення ефективного використання коштів на функціонування і розвиток освіти.

Для практичного застосування цих рекомендацій у процесі модернізації системи освіти (особливо вищої) потрібно враховувати, окрім замовлень з боку держави, ще й реальні потреби споживачів освітніх послуг, та закріплювати будь-які нововведення законодавчо.

Накопичений за роки незалежності України досвід та аналітичний матеріал дозволяє визначити недоліки загальної системи державного управління, які безпосередньо впливають на якість, функціональність та гармонізацію законодавства України із законодавством країн-членів ЄС. Серед основних та найбільш концептуальних назовемо такі: система державного управління освітою в центр своєї діяльності повинна ставити об'єкт управління – освіту та науку; з метою уникнення відставання від освітньої галузі та забезпечення можливості проводити відповідні до вимог часу зміни система державного управління потребує нагальної модернізації, зважаючи на швидкість трансформаційних процесів в освітній галузі; проведення у галузі державного управління системних перетворень, що повинні прийти на зміну локальним, які ускладнюють досягнення позитивних результатів у освітній галузі.

Оскільки оновлення нормативно-правової бази України відповідно до вимог входження у світовий простір зазнає втрат у якісному та часовому вимірі, нами розроблено рекомендації стосовно нормативно-правового забезпечення розвитку вищої школи [16].

Проте варто зазначити, що на даний час існує ряд суб'єктивних та об'єктивних чинників, які ускладнюють процес прийняття та виконання вимог Законів та підзаконних актів.

Освітнє законодавство України громіздке, навмисно перебільшене й суперечливе. Виступаючи результатом політичних та історичних процесів, пакет освітніх законів і норм часто не відповідає реаліям життя і може бути внутрішньо не узгодженим. Недосконалість законодавства щодо розвитку освіти у нашій країні доповнюється ще й його неприхованим ігноруванням (наприклад, ст. 61 п. 2 Закону України "Про освіту", що зобов'язує державу забезпечувати бюджетні асигнування на освіту в розмірі, не менше 10% національного доходу, не виконувалася в жодному бюджеті) [93].

Одним із головних об'єктивних чинників, що утруднює, а інколи і унеможлиблює процес прийняття та виконання відповідних законодавчих актів є тотальна заполітизованість і лобізм законотворчих органів України. Наявність у Верховній Раді України двох потужних політичних сил (коаліція та опозиція) веде до того, що досить часто прийняття чи відмова у прийнятті певного закону чи підзаконного акту залежить не від його значущості для розвитку економіки, соціокультурної сфери, а від політичних мотивів тієї чи іншої політичної сили.

Суттєвим негативним моментом на шляху до прийняття законодавчо-нормативних актів є відсутність хронологічної послідовності дій. Так, на етапі діагностики проблеми може розглядатися лише проблема, а не причини її виникнення. При творенні нового нормативно-правового документа зустрічаються випадки, коли вирішення певної проблеми частково врегульовується іншими діючими законами та підзаконними актами, які суперечать законопроекту, який пропонується до прийняття. Такий стан речей призводить до протиріч у вирішенні проблем за допомогою правових інструментів.

На стадії прийняття законопроекту спостерігається тенденція відсутності чіткої градації обов'язків та ступенів відповідальності за порушення вимог нормативного акту, що призводить до послаблення дії закону.

Вважаємо, що у державі, яка модернізує освіту відповідно до зростаючих вимог євроінтеграції і закріплює це на законодавчому рівні, згодом можна досягнути не тільки покращення інтелектуального рівня її громадян, а й значно вищих показників економіки. На шляху до реформування національної системи освіти, відповідно до вимог єдиного європейського наукового і освітнього простору Україна здійснила певні кроки, адже відповідно до вимог Болонського процесу перебудована структура вищої освіти, відбуваються певні зміни в організації навчально-виховного процесу, системі оцінювання знань студентів тощо. Приєднуючись до Болонського процесу, адаптуючи національну систему освіти до європейської, Україна повинна чітко визначити перелік своїх інтересів і відстоювати їх.

Держава віддавна визначала і визначає характер, суспільне становище освіти, що впливає на формування політичної культури, суспільної свідомості, взаємозв'язки держави й суспільства тощо. Протягом різних хронологічних періодів характер відносин держави й освіти визначався певним політичним устроєм і змінювався відповідно до нього. Проте, незалежно від політичного режиму, держава завжди здійснювала певну освітню політику. Сьогодні стан державно-освітніх відносин характеризується різноманітністю впливів з боку держави та модернізаційними змінами самого освітнього процесу. Освіта на сучасному етапі розвитку українського суспільства є тією визначальною детермінантою, від якої залежить перспективний розвиток суспільства.

Незаперечним є взаємозв'язок держави й освіти. Можливості впливу держави на освіту значно ширші й ефективніші у порівнянні з іншими соціальними інститутами. Цей вплив виявляється у застосуванні політико-правових, фінансово-економічних, організаційно-управлінських, ідеологічних та інших важелів.

Організаційно-правовий механізм державного регулювання розвитку вищої освіти – це інтегрована система організаційних та правових елементів забезпечення діяльності відповідних державних органів, які виконують функції із забезпечення модернізацій вищої освіти України.

Правова сторона вказаного механізму проаналізована вище. Організаційна сторона включає в себе сукупність виконавчо-розпорядчих суб'єктів, повноваження яких визначено Конституцією України (Верховна Рада, Президент України, Кабінет Міністрів України) та тих, повноваження яких визначено іншими нормативно-правовими документами (Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Вища атестаційна комісія, Центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані заклади освіти (Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України, Міністерство культури України, Міністерство охорони здоров'я України тощо), що разом із Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України беруть участь у здійсненні державної політики в галузі освіти, професійної підготовки та перепідготовки кадрів), а також консультативно-дорадчі суб'єкти регулювання у сфері освіти. Станом на 19 квітня 2010 року при Міністерстві освіти і науки України існують такі консультативно-дорадчі органи: Громадська колегія Міністерства освіти і науки, Громадська рада з питань вищої освіти, Громадська рада з питань професійно-технічної освіти, Громадська рада з питань реформування економічних механізмів в Україні, утворені наказом МОН від 26.05.2005 №318, Громадська рада з питань науки, інноваційного розвитку та інтелектуальної власності при Міністерстві освіти і науки України, утворена наказом МОН від 26.05.2005 №318, Громадська рада з питань науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності при Міністерстві освіти і науки України, утворена наказом МОН від 26.05.2005 № 314 [149]; Громадська рада керівників освітніх програм всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин України при Міністерстві освіти і науки, утворена наказом МОН від 14.09.2009 №860 [151]; Рада з питань освіти інвалідів, утворена спільним наказом МОН та Мінпраці від 07.07.2003 №443/191 [152] й ін.

Зважаючи на значні можливості держави через суб'єктів освітньої діяльності впливати на освіту, ми виділяємо найбільш вагомі серед них – це законодавчі, фінансово-економічні важелі та державну ідеологію.

Вплив держави на освіту через законодавство дозволяє здійснювати нормативно-правове регулювання освітньої діяльності. Важливість вдосконалення освітньої нормативно-правової бази, відповідно до змін, спричинених входженням нашої держави в освітній європростір, є незаперечною. При розробці нового законодавства чи адаптації сучасного потрібно акцентувати увагу державних органів управління на таких пріоритетах, як науково-інноваційна діяльність, інтелектуальна власність, розробка механізмів забезпечення якості і фінансової надійності державних ВНЗ, тенденція до створення нових навчальних закладів (віртуальні університети тощо).

Динаміка ринкових відносин стимулює пошук нових схем фінансування, на основі яких прибуток надходитиме від експлуатації майна ВНЗ, платного навчання, спонсорської допомоги, наукової діяльності, грантів тощо. Розробка державою фінансово-економічних механізмів регулювання повинна стимулювати ВНЗ до якісної ефективної науково-освітньої діяльності, відповідно до якої будуть розподілятися бюджетні кошти. Сьогодні, коли мова йде про розширення каналів фінансування освітньої галузі, держава не є єдиним джерелом фінансового забезпечення вищої освіти, проте залишається найвагомим. Функція фінансового забезпечення зазнає змін у напрямі все більшої диверсифікації джерел фінансування освіти, зменшення державної частки в загальному обсязі фінансових ресурсів освіти. В Україні державне фінансування освіти, хоча і зазнає значної трансформації у світлі глобалізаційних процесів, проте потребує подальшого вдосконалення.

Практика державного фінансування освітньої галузі не може бути сталою і незмінною. Необхідність підвищення її економічної ефективності потребує вдосконалення всього фінансово-економічного механізму: податкової бази, нормативного визначення обсягів фінансування, системи міжбюджетних відносин. Нагальною є потреба формування прозорого, цільового, стимулювального характеру фінансування бюджетних сфер і освіти у тому числі, з посиленням елементів відповідальності та зменшення впливу

суб'єктивних чинників (ручного керівництва) на процес прийняття фінансових рішень у системі освіти.

У праці “Економіка вищої освіти України: тенденції та механізм розвитку” зроблено ряд висновків теоретико-методологічного характеру щодо процесу розробки підходів до проблеми фінансового прогнозування вищої освіти, які будуть корисними для висвітлення фінансово-економічного механізму впливу держави на освіту:

- реформа моделі фінансування вищої школи насамперед повинна передбачати заміну попереднього затратного механізму виділення коштів із державного бюджету на цільовий, тобто той, що враховував би не лише затрати освітнього закладу на підготовку одного студента, але й характер конкретних програм навчання та наукових досліджень, актуальність та якість яких визначається на конкурсній основі, та включав би у вартість підготовки спеціаліста частку нагромадження, яка може бути використана на розвиток матеріально-технічної бази, стимулювання працівників тощо;
- диференційований підхід надання ВНЗ коштів із державного бюджету. Вихідними даними для розмежування навчальних закладів повинні стати моніторинг та оцінка рівня теоретичної та практичної підготовки випускників, професорсько-викладацького штату та наукових співробітників, стану матеріально-технічної бази навчального закладу та інших факторів;
- перехід від централізованої структури розподілу бюджетних коштів до децентралізованої. Проблема децентралізації джерел фінансового забезпечення освіти не має однозначного вирішення. З одного боку, передавання відповідальності за значну частину витрат на освіту регіональним органам управління дозволить точніше враховувати потреби конкретних місцевих ринків праці у спеціалістах, а тому дозволить найбільш раціонально вирішувати проблему необхідності перепрофілювання більшої частини вищих освітніх закладів, що розташовані у великих регіональних центрах. З іншого боку, постає питання, чи зможе регіональний бюджет, який і так не завжди може впоратися з фінансуванням, витримати в нових умовах таке навантаження.

Вихід із цієї ситуації можна було б знайти шляхом переходу на багаторівневе фінансування. З цього приводу можна застосовувати два варіанти:

- розподіл статей фінансування. Наприклад, державний бюджет фінансує підготовку спеціалістів, регіональний та місцевий – комунальні платежі та матеріально-технічне оснащення;

- розподіл фінансування за напрямками підготовки. Підготовку спеціалістів місцевого значення у цьому випадку фінансує місцевий бюджет, державного чи міжрегіонального – державний бюджет [84, с. 94-96].

Проблемам фінансового забезпечення розвитку вищої освіти і науки України у трансформаційний період присвячена монографія Т. Боголіб “Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період” [29]. У праці досліджено методологічну основу фінансового забезпечення, поняття фінансового менеджменту: планування, контролінгу, фінансового аналізу, інформаційного забезпечення. Визначено сучасні методи фінансового управління активами і капіталом ВНЗ, його інвестиціями і грошовими потоками. Значну увагу приділено казначейському обслуговуванню ВНЗ, системі кредитування, оподаткування ВНЗ.

Аналізу сучасного стану фінансового забезпечення закладів вищої освіти, дослідженню впливів витрат на освіту, на соціально-економічний розвиток суспільства, визначенню джерела фінансування вищої освіти, розробці рекомендацій щодо удосконалення фінансового забезпечення сфери вищої освіти присвячена монографія С. Салиги та В. Гельмана “Фінансове забезпечення вищої освіти” [197, с. 147-148].

Третім, не менш значущим, фактором впливу держави на освітню систему є державна ідеологія, яка здатна сприяти чи обмежувати прагнення громадян здобувати освіту, ознайомлюватися з модернізаційними тенденціями у галузі, підтримувати національні традиції, оволодівати міжнародним досвідом, займатися науковою діяльністю тощо. Державна ідеологія повинна проявлятися у законодавчому та практичному підтвердженні того, що освіта є найбільшим пріоритетом країни, її стратегічним ресурсом, основним фактором

державної та суспільної безпеки, економічної, політичної, інтелектуальної, культурно-національної конкурентоспроможності, історичної самоідентифікації та самоствердження України у Європросторі.

Варто зазначити, що процес формування державної (національної) ідеології сьогодні стикається із серйозними педагогічними проблемами. Однією з них є наявність у значній кількості молодих людей таких недоліків, як “низький рівень розвиненості моральних якостей, прагнення формувати свої ідеали з орієнтацією на низькопробні зразки західної культури та ідеали утилітарного характеру, інфантильність, нездатність самостійно розв’язувати серйозні життєві проблеми, неготовність брати на себе відповідальність за своє життя та майбутнє своєї країни, відрив від ґрунту національної культури, несформованість системи усталених життєво-ціннісних орієнтирів”. На думку автора, Н. Ткачової, для пошуку виходу із складної ситуації, в якій перебуває освіта зараз та суспільство взагалі, треба звертатися не тільки до вивчення передового досвіду інших народів, але й шукати правильні відповіді на сьогоднішні актуальні питання у духовній скарбниці нашого минулого, а провідними критеріями та орієнтирами під час визначення змісту сучасної освіти вважати “національні та загальнолюдські цінності” [217, с. 400-401].

Підтвердження наявності проблеми руйнування сучасної системи цінностей, що є однією з головних небезпек сучасного українського суспільства, свідчать також дані дослідження Інституту соціології НАН України: “у 2006 році тільки 6,6 % опитаних вважали, що наш час є часом моральних цінностей” [126].

Україні, як активному учаснику глобалізації, потрібно замислитися над власними національними цінностями, які не тільки свідчитимуть про її сучасність, а й будуть вагомим внеском у розбудову світової цивілізації.

Зважаючи на актуальність і широкомасштабність напрямків розвитку “із трьох альтернатив суспільного розвитку: “рух на місці”, “рух навздогін”, “рух на випередження”, Україні найбільше відповідає останній – випереджальні стратегії розвитку країни” [148, с. 70]. Використовуючи такі стратегії розвитку,

керівництво держави повинно пам'ятати про те, що Україна ще не викристалізувалася як модерна нація. Від граней національного "Я" українського народу ще не відстали вікові нашарування колоніальної денационалізуючої системи (мовно-асиміляційні, екологічно-руйнівні, економічні, творчо-інтелектуальні, методи геноциду і інтелектоциду – прихований масовий голодомор народу, нищення його національної еліти, церкви, системи освіти, науки, культури, спалювання рукописів та інші злочини). Тому при розбудові стратегій розвитку держави слід звертати увагу на такі складові соціогуманістичного компонента формування людини третього тисячоліття, як мовно-інформаційний, духовно-інтелектуальний, національно-інноваційний та ін. [43].

Значну небезпеку для світу становить розпад соціокультурного осередка цивілізації. П. Круть стверджує, що моральна деградація, дегуманізація, певне "розкультурення" людини свідчать про занепад дієвості системи забезпечення безпеки особи і громадянина [127]. Аналогічну позицію щодо негативного впливу глобальних трансформацій на моральний розвиток людини підтримує І. Дзюба [74, с. 8].

Незважаючи на те, що у світовій цивілізації схвалюється відкритість культур у поєднанні із збереженням власної специфічності, нашій державі, зважаючи на історичні етапи її розвитку, потрібно виважено і методично підходити до реалізації цієї стратегії. На 20-ому році незалежності в Україні обговорюються питання, вирішення яких, на наш погляд, є закономірним та зрозумілим. Так, замовчувана взаємна недовіра між Сходом та Заходом країни, постійні непорозуміння щодо питання державної мови та протиборства на управлінському рівні тощо спричиняють маргінальний відкат на шляху до інтеграції України в Європейське співтовариство.

Зважаючи на викладене вище вважаємо, що модернізація вищої освіти України вимагає ефективного використання ідеологічного механізму, як важеля *формування національно свідомого громадянина та основного фундаменту ефективності регулятивних процесів у державі загалом та у сфері вищої освіти*

зокрема, а також вдосконалення організаційно-правового механізму державного регулювання розвитку національного простору вищої освіти.

Використання ідеологічного механізму регулювання вищої освіти є основою при втіленні модернізаційних процесів у державі. Морально стійка, інтелектуально зріла особистість є запорукою результативних та ефективних змін у всіх сферах життєдіяльності суспільства, основою стабільної економіки, національної безпеки, політики, культури й ін. Підвищення вимог до якості освіти, детермінують необхідність результативної та ефективної модернізації національної системи вищої освіти. Обґрунтоване й виважене реформування системи вищої освіти має слугувати становленню сучасної національної еліти, здатної забезпечити демократизацію суспільства та відтворення і розвиток інституційного середовища держави.

Підсумуємо, що дослідження та забезпечення ефективного функціонування організаційно-правового механізму державного регулювання розвитку вищої освіти сприятиме на загальнодержавному рівні формуванню та реалізації національної освітньої політики, адаптації українського законодавства в галузі освіти до вимог ЄС, визначенню повноважень органів державної влади та громадськості щодо прийняття (участі в прийнятті) рішень з питань модернізації вищої освіти України тощо.

1.3. Модернізація вищої освіти в контексті впливу політичних, правових, економічних, євроінтеграційних, соціокультурних чинників інституційного середовища

Сучасні тенденції розвитку освіти здійснюють системоутворюючий вплив на модернізацію освіти у стратегічному напрямі, який визначає держава. Перш ніж аналізувати процес регулювання модернізації освіти, варто зупинитися на визначенні суті поняття “модернізація”. Так, у словнику науково-технічного прогресу модернізація трактується як “результат творчої діяльності,

спрямованої на розробку, створення і розповсюдження нового вигляду виробів, технологій, впровадження нових організаційних форм тощо” [153, с. 80].

У суспільних науках модернізацію розглядають як стандартизований еволюційний перехід від “передсучасного” або “традиційного” до “сучасного” суспільства [253].

Аналогічне за смыслом визначення вміщено у “Стислій енциклопедії Британіка”: “модернізація – це перетворення суспільства від сільського і аграрного до світського, міського та індустріального” [254]. В іншомовних джерелах зустрічаються й інші трактування модернізації: змінювати що-небудь відповідно до сучасних стандартів [252]; процес створення чогось сучасного [245]; процес переходу до нового мислення або дії [255] тощо.

Неоднозначність трактування поняття модернізації можемо пояснити складністю її змістової частини й особливостями походження слів. Проте, узагальнюючи, констатуємо, що загальний зміст поняття “модернізація” можна визначити як комплекс прогресивних змін у суспільстві, яке переходить на якісно новий рівень (з індустріального в “суспільство знань”) розвитку під впливом глобалізації.

Зважаючи на значимість проблеми модернізації загалом, а в сфері освіти зокрема, велика кількість наукових досліджень і доробок присвячена цій тематиці. Досить плідно, аргументовано і системно тему модернізації освітніх процесів досліджували і досліджують В. Андрущенко, С. Андрейчук, І. Зязюн, В. Кремень, Є. Пінчук та інші.

Так, Є. Пінчук, визначає, що модернізація освіти є складним, цілісним процесом соціокультурної діяльності, що полягає в досягненні керованої, позитивної, якісної зміни соціальної освітньої системи. Зміст модернізації не зводиться до інновацій, до нововведень, оскільки вони складають лише частину повного циклу модернізаційного процесу. Модернізація освіти, на думку автора – це системна якісна зміна, що охоплює інноваційні процеси, інформатизацію, нові технології та методи комп’ютеризації і при цьому змінює через нові завдання домінанту розвитку внутрішнього потенціалу освіти [168, с. 29-35].

У роботі С. Андрейчука вперше у вітчизняній історіографії подана наукова класифікація і аналіз державного управління розвитком і модернізацією вищої освіти за організаційно-управлінським, концептуально-методичним, економіко-правничим, маркетингово-менеджерським, організаційно-педагогічним напрямками:

- організаційно-управлінський напрям дослідження присвячений визначенню стратегії розвитку вищої освіти, праці про формування основи цільового управління сучасної освітньої моделі, в яких висвітлюються причини і характер зміни парадигми державного управління вищою освітою, підготовка управлінських кадрів;
- концептуально-методичний напрям досліджень складають праці, присвячені розкриттю суспільної значимості і цінності освіти в сучасний період, її модернізації, основних форм підготовки висококваліфікованих спеціалістів у ВНЗ;
- економіко-правничий напрям досліджень присвячений вивченню питань підтримки процесів відновлення освітньої системи різними видами економічних ресурсів, регулювання правових аспектів, розвиток інститутів управління якістю діяльності ВНЗ;
- маркетингово-менеджерський напрям досліджень включає питання вивчення державного регулювання ринку попиту на освітні послуги, формування соціальних стандартів і відповідного адаптивного освітнього середовища й управління його функціонуванням та розвитком;
- організаційно-педагогічний напрям досліджень, який охоплює керівництво становленням і розвитком інноваційного процесу у вищій школі з урахуванням досягнень світової цивілізації, регулювання і корекцій професійної підготовки студентів, беручи до уваги нові інформаційні технології, педагогізацію мислення та діяльності всіх учасників освітнього процесу в умовах кредитно-рейтингової системи навчання у ВНЗ [2, с. 16].

Сьогодні термін “модернізація” є широковживаним, проте й досі відсутнє цілісне бачення цього процесу як у змістовому, так і операційному плані.

Кризова атмосфера українського суспільства останніх років насичена ідеями та поглядами щодо модернізації інституцій: політичних, економічних, суспільних та ін.

Ми розглядаємо модернізацію як певну ідеологію, навколо якої будуються конкретні реформи, що ведуть до масштабних якісних змін. Ми констатуємо, що в Україні сьогодні не завершена якісна трансформація жодної з наявних систем. Саме тому країна потребує масштабної модернізації всіх сфер життя.

Оскільки модернізація створює підвалини для оновлення суспільства, починати цей процес потрібно із модернізації системи вищої освіти України, як визначального чинника розвитку всього суспільства. Доведеним є факт взаємозв'язку освіти із культурними, політичними, економічними та іншими інституціями. Майбутнє будь-якої держави залежить від освіченості населення. Особливо гостро це відчувається зараз, у період становлення й розвитку суспільства знань, у час різких соціально-економічних змін та зростаючої глобальної інтеграції. Усвідомлення сучасних проблем цивілізаційного розвитку вивело на чільне місце з-поміж його рушійних сил інтелектуальні ресурси людства, які, окрім детермінації прогресу в будь-якій сфері людської діяльності, одночасно генерують і успішно реалізують безліч глобальних і локальних викликів. З метою нейтралізації наявних прогалин у науковому обґрунтуванні практичних рекомендацій стосовно цільового управління процесами ефективного використання інтелектуального потенціалу людських спільнот у генеруванні нової інтелектуальної продукції та власності, необхідних для просування України шляхом інноваційного розвитку та євроінтеграції автор В. Петренко запропонував управлінську парадигму, яка, ґрунтуючись на імперативі “інтелектуалізованому суспільству – інтелектуалізоване управління”, забезпечує інтелектуальне управління інтелектуальними ресурсами заради інтелектуальної продукції. Вчений представив модель процесу й обґрунтовані умови процедури поступового трансформування інтелекту особи (соціальної групи) в людський та

інтелектуальний капітали, а також економічні та соціальні результати їх використання в соціально-економічних системах [167]. Безпосередньо від освіти залежить формування державної еліти.

Політичні діячі країни повинні розуміти, що саме від якісного рівня загальної, професійної, а особливо вищої освіти громадян залежить соціально-культурний, економічний, політичний розвиток України. Забезпечення розвитку особистості, зростання інтелектуального потенціалу – є справою освіти і науки, які в кінцевому підсумку визначають соціально-економічний розвиток і авторитет держави.

Модернізацію вищої освіти потрібно проводити з урахуванням потреб та вимог сучасності й ліквідацією недоліків нинішнього управління цією галуззю, серед яких варто виокремити такі: обмежені ресурси, їх нерациональне використання, хронічний дефіцит бюджетного фінансування; відсутність пріоритетного статусу в суспільстві; повне домінування одного політичного актора – держави, низький рівень активності інших учасників освітньої політики; існування “тіньового сектору” (в оплаті праці, фінансуванні галузі), неформальних політичних мереж, дефіцит ефективних технологій та методик управління, низький креативний потенціал політичної еліти тощо [53, с. 7], які гальмуватимуть можливості державних політичних сил стати регулятором змін.

Аналізуючи доповідь І. Вакарчука на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України “Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи”, можна сформулювати такі основні завдання, над реалізацією яких повинно працювати політичне керівництво:

- проведення глибоко продуманої реформи вищої освіти України з науковим прогнозуванням її результатів із збереженням та розвитком нашої національної духовної культури;
- забезпечення рівного і справедливого доступу до якісної освіти, зокрема запровадження всеохоплюючого незалежного зовнішнього оцінювання навчальних досягнень (у формі тестування) випускників загальноосвітніх шкіл і вступників до вищих навчальних закладів;

- створення нової моделі економічної діяльності вищих навчальних закладів, яка базується на солідарній участі держави, бізнесових кіл і громадян;
- підвищення конкурентоспроможності української науки та її інтегрованості у світовий науковий процес;
- для вирішення проблем університетської науки забезпечити доступ до паперових та електронних наукових видань, різноманітних баз даних і створити разом із Вищою атестаційною комісією електронних версій наукових фахових видань;
- фінансування закупівлі сучасних приладів для вищих навчальних закладів, де є сформовані ефективні наукові школи;
- підтримка вчених, які публікуються у наукових виданнях із високим рейтингом;
- приведення системи вищої освіти у відповідність до вимог Болонської декларації, розширення автономії вищих навчальних закладів, як необхідної передумови інтеграції української освіти в європейський освітній простір;
- визначення проблем та перешкод на шляху розвитку академічних свобод і університетської автономії, розробивши акти нормативно-правового врегулювання розвитку академічних свобод й забезпечення автономії університетів в Україні;
- розширення участі вищих навчальних закладів у формуванні державного замовлення з метою підвищення його ефективності, відповідності ринку праці та довгостроковій стратегії розвитку країни;
- забезпечення посилення ролі університетів у присудженні наукових ступенів і присвоєнні учених звань та ролі професійних асоціацій у їхньому підтвердженні;
- здійснення перегляду нормативів і форм оплати праці наукового та науково-педагогічного складу;
- підвищення ролі і вдосконалення діяльності наглядових рад університетів;

- розробка нової системи суспільно-державного контролю та оцінки діяльності вищих навчальних закладів;
- прийняття рішення щодо відповідальності університетів у разі зловживання своїми правами, що погіршують якість освітніх послуг;
- розробка критеріїв оцінки діяльності вищих навчальних закладів для визначення їх рейтингів, які застосовуватимуться для публічного моніторингу;
- розширення участі студентів в управлінні діяльністю навчального закладу, удосконалення форм і методів функціонування студентського самоврядування у вищих навчальних закладах та ін. [80].

Доповідь І. Вакарчука безумовно містить ряд важливих кроків щодо реформування освітньої галузі. Проте, варто зазначити, що процес практичного втілення перелічених завдань проходить занадто повільно, особливо зважаючи на світові глобальні процеси, які так чи інакше не проходять повз Україну, та недосконалості у системі державного управління освітою.

Модернізацію системи освіти доцільно починати з рівня ВНЗ освіти з одночасними змінами на всіх рівнях, визначаючи місце й роль кожної складової в системі національної освіти. Серед основних напрямів модернізації освіти як першочергові визначаються модернізація змісту й структури освіти, створення нових інноваційних, організаційно-правових форм освіти, запровадження принципу корпоративної культури між учасниками системи освіти із зовнішнім середовищем, підвищення мотивації, удосконалення організаційно-управлінських, фінансово-економічних, політико-правових, ідеологічних та ін. механізмів регулювання вищої освіти тощо.

Мережа освітніх закладів має формуватися на ґрунті освітніх потреб суспільства регіонів чи міст, об'єднаних спільним розташуванням, спільним проживанням, що породжує нову соціальну взаємодію і нові можливості, спільні потреби та інтереси. Система освіти має включати освітні заклади, освітні організації і виробничі підприємства різних форм власності, об'єднання підприємств малого й середнього бізнесу, які використовують спільне природне

і соціально-демографічне середовище для власного розвитку та підвищення конкурентоспроможності України.

Важливим елементом модернізації вищої освіти є докорінна зміна формату спілкування держави та громадян. Тому в цьому контексті ключовим завданням модернізації є забезпечення раціональної організації державних інститутів. Така раціоналізація створює умови, за яких суспільство отримує реальні можливості покращувати економічну, політичну, управлінську еліти, а відтак і покращувати державну політику загалом та у сфері освіти зокрема й розвиватися.

Модернізація соціально-економічної сфери, як підґрунтя модернізації освіти, означає вирішення трьох взаємопов'язаних проблем, а саме: модернізація державної економічної політики, модернізація виробничо-технологічної бази економіки, модернізація системи соціального захисту населення в широкому розумінні цього слова для вдосконалення функціонування організаційно-управлінських, фінансово-економічних механізмів впливу на освіту.

Інструментом соціально-економічної модернізації є здійснення цілої низки реформ, спрямованих на запровадження найбільш ефективних механізмів управління соціально-економічними процесами в країні. При цьому безумовним імперативом суспільства має стати практична реалізація моделі сталого розвитку, що забезпечує інтегральне поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості, ресурсної збалансованості та екобезпеки.

Поширена думка, що головна проблема України – побудувати сучасну динамічну економіку, яка забезпечує добробут людей. Саме для цього потрібні чесні та відповідальні політики. Втім, ані зміни політичної системи, ані реформи в сфері економіки неможливі й непотрібні самі по собі. Зміни необхідні для покращення нашого повсякденного життя, наших міжлюдських стосунків, з яких й виникають фундаментальні цінності суспільства: громадянська гідність на основі поваги до прав людини, суспільна мораль,

свобода сумління та слова, високий рівень освіти й культури, духовність, дбайливе ставлення до середовища тощо. Саме на цих засадничих цінностях накопичується той капітал, який дозволить Україні стати модернізованою країною, а основою цих перетворень є модернізація освітньої галузі загалом та системи вищої освіти зокрема.

Значна частина проблем системи вищої освіти спричинена економічною кризою в країні, постійною політичною нестабільністю, неспроможністю органів влади вчасно приймати ефективні управлінські рішення, реагувати на зміни в суспільстві, щоб адаптувати систему вищої освіти до нових викликів держави тощо.

З цього випливає потреба детального осмислення ролі держави в процесі регулювання модернізаційних змін у вищій освіті. Так, дослідження різних аспектів державного регулювання вищої освіти вже мали місце в науковій практиці як в Україні, так і поза її межами. Економічні аспекти широко розглядалися в роботах Л. Антошкіної [9], М. Ванієва [36.], Н. Шумар [242] та ін. У працях українських науковців С. Майбороди [141], О. Жабенка [86], Л. Прокопенка [181] здійснюється історико-теоретичний аналіз проблеми; взаємозв'язок державного регулювання та механізмів самоорганізації в управлінні вищою освітою відображено в дослідженнях Н. Колісніченко [111]; іноземний досвід вирішення питання вивчали Л. Гриневич [60], Я. Гречка [57] й ін.; державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг, розвиток приватного сектора освіти розглядав В. Огаренко [163] та ін.

В останні роки державне регулювання системи вищої освіти досліджували українські науковці С. Григанська [58], Л. Коробко [114] й інші, не оминають увагою вивчення різних аспектів державного регулювання освітньої галузі й росіяни [1; 59; 139; 192; 212].

Тобто можна говорити про широкий досвід дослідження окресленої проблематики як українськими, так і закордонними науковцями. Однак, на наш погляд, актуальним є вивчення малодослідженого питання теоретичного

обґрунтування та осмислення механізмів інституційного регулювання модернізації вищої освіти.

Перш ніж перейти до висвітлення суті інституційного регулювання розвитку вищої освіти, варто проаналізувати поняття “державне управління” та “державне регулювання”, щоб вказати на суттєві відмінності в ракурсі досліджуваної проблеми.

Грунтовним із позиції дослідження ціннісно-сміслового змісту державного управління освітою України є навчальний посібник В. Крижка та І. Мамаєвої [125]. Автори охарактеризували еволюційно накопичувальний процес становлення понять “управління”, “державне управління”. Незважаючи на всесторонній та комплексний розгляд багатьох проблем управління освітою зазначеними вище та багатьма іншими авторами, досі немає чіткого формулювання суті поняття “державне управління освітою”.

Визначення поняття “державне управління освітою”, уточнене на основі дослідження історичного досвіду управління освітою й аналізу праць українських і зарубіжних учених, категоріального аналізу проблеми в науковій літературі, знаходимо в дослідженнях С. Андрейчука. Науковець інтерпретує державне управління освітою як “організовану самостійну частину загального процесу державного управління, яка включає цілеспрямоване вироблення, прийняття та реалізацію організуючих, регулюючих, координуючих, контролюючих і мотивованих впливів на сферу вищої освіти” [2, с. 8]. У даному визначенні регулювання є складовою частиною державного управління.

Ми ж у суть поняття “державне управління” вкладаємо такий зміст: це здійснення органами державної влади організаційних впливів на освітню систему, у той час, як державне регулювання освіти у нашому розумінні – це створення центральними органами державної влади умов, пріоритетів та обмежень розвитку системи освіти в цілому та конкретних навчальних закладів зокрема.

Державне управління та державне регулювання тісно переплетені завдяки тому, що вони забезпечують керівні впливи держави на функціонування і

розвиток освітньої системи. Одночасно між ними є певні відмінності, що визначаються за:

- суб'єктом впливу (державне управління здійснюється як державними, так і місцевими органами державної влади; державне регулювання – центральними органами державної влади в напрямку створення умов, пріоритетів та обмежень розвитку системи освіти);
- напрямом впливу (державне управління поширює свій вплив на систему вищої освіти; державне регулювання спрямоване здебільшого на створення середовища розвитку цієї системи).

Державне регулювання системи вищої освіти, за визначенням С. Григанської, – це система економічних, соціальних, правових, політичних та організаційних форм і методів впливу держави на суб'єктів освітніх процесів, яка створює умови для реалізації ними тих цілей і завдань, які одночасно відповідали б як стратегічним інтересам держави, так і безпосереднім інтересам самих цих суб'єктів [58, с. 17].

Отже, державне регулювання вищої освіти ми розглядатимемо як діяльність центральних органів державної влади в напрямку створення умов, пріоритетів та обмежень формування середовища розвитку вищої освіти України.

Створення належних передумов для розвитку освітньої галузі сприятимуть конкурентоспроможності української вищої освіти, а відтак держави. Сьогодні, за свідченням рейтингу Індексу Міжнародної конкурентоспроможності 2009-2010, Україна займає 82 місце серед 133 країн. Згідно з підсумковим Звітом про конкурентоспроможність України, який учора презентував Фонд “Ефективне управління” в рамках спільного проекту із Всесвітнім економічним форумом, наша країна опустилася на 10 позицій. Найбільше погіршення нашого рейтингу – у трьох складових: “макроекономічна стабільність” (падіння на 15 пунктів, 106 місце), “рівень розвитку фінансового ринку” (падіння на 21 пункт, 106 місце) і “оснащеність новими технологіями” (падіння на 15 пунктів, 80 місце). А найгірший рейтинг

Україна продемонструвала в “ефективності інституційного середовища” (120 місце) [222]. Про те, що “недостатньо розвиненим залишається інституційне середовище освіти в межах національної системи” пише у своїй статті О. Бобровська [28].

Освіта є ключовим елементом переходу суспільства до сталого розвитку. Аналізуючи зміст численних міжнародних угод за останні 20 років науковці справедливо вважають причиною появи “освіти для сталого розвитку” (Education for Sustainable Development) “усвідомлення людством необхідності змін в освітній парадигмі з метою переходу до сталого розвитку суспільства, економіки та навколишнього середовища” [133, с.17]. Особливої уваги цим питанням надає ЮНЕСКО, що реалізує глобальну програму “Освіта для сталого розвитку (2005-2014 р.)” [264].

Головна причина появи освіти для сталого розвитку – це усвідомлення людством необхідності змін в освітній парадигмі з метою переходу до сталого розвитку суспільства, економіки та навколишнього середовища. В Україні, як і в інших країнах, освіта для сталого розвитку перебуває на етапі становлення, розуміння її цілей та завдань, важливості для неперервного розвитку суспільства й окремої людини.

До принципів освіти для сталого розвитку, яка розбудовується в Україні, можна віднести: пріоритетність освіти для сталого розвитку як системоутворювального фактору системи освіти в цілому (тобто принцип “пронизування” всіх ланок та форм освіти); міждисциплінарний та комплексний підхід; безперервність освіти для сталого розвитку; загальність та доступність освіти для сталого розвитку; пріоритетна роль університетів у забезпеченні реалізації Стратегії освіти для сталого розвитку тощо.

Історично склалося, що в Україні освіта для сталого розвитку почала та продовжує розвиватися на базі екологічної освіти, проте поступово освіта для сталого розвитку проникає в усі сфери діяльності людини й охоплює значно ширше поняття, ніж екологічна освіта. Головна мета освіти для сталого розвитку полягає в сприянні становленню всебічно освіченої, соціально

активної особистості, яка розуміє нові явища і процеси суспільного життя, володіє досконалою етично-моральною та культурною системою поглядів, принципів, норм поведінки, що забезпечує її готовність до соціально відповідальної екологічної діяльності і безперервної освіти у світі, який дуже швидко змінюється.

Це також означає, що будь-які процеси глобалізації – економічні, політичні, культурні, інформаційні тощо, здійснюють вплив на формування та застосування механізмів інституційного регулювання освіти, в основу яких покладено реалізацію основних освітніх завдань у галузях економіки, політики, екології, культури та ін.

Усі чинники інституційного середовища, які необхідно враховувати при регулюванні розвитку вищої освіти України, можна умовно об'єднати у такі групи: правові; економічні; євроінтеграційні; соціокультурні; політичні. Кожна з цих груп чинників істотно впливає на ефективність механізмів державного регулювання модернізації вищої освіти у нашій державі, на можливості держави впливати на характер і темпи трансформаційних процесів в освітній галузі.

В. Вахштайн, Б. Железов та Т. Мешкова, вивчаючи питання впливу держави на вищу освіту, відобразили глобальні фактори, під дією яких модернізується вища освіта: масовість у прагненні отримати вищу освіту; формування суспільства знань; лібералізація адміністративного управління освітою зі сторони держави; демографічна криза, зміна демографічної структури населення і, як наслідок, необхідність врахування в освітній політиці потреби старших вікових груп; дефіцит державних ресурсів; розвиток інноваційних освітніх технологій; глобалізація соціально-економічних процесів і пов'язана з нею інтернаціоналізація ринку освітніх послуг [40, с. 32].

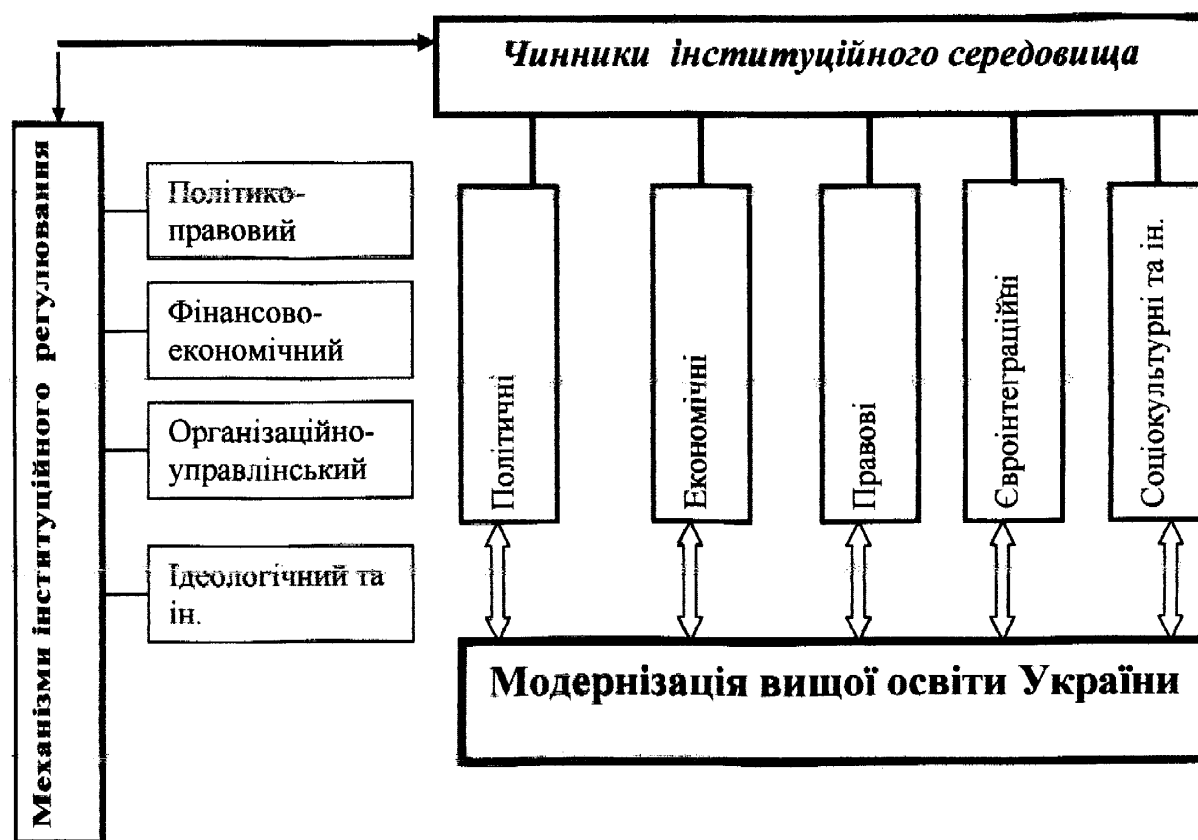
Беручи до уваги перелічені вище фактори, можна виокремити основні напрямки розвитку вищої освіти:

- творення європейського освітнього простору (інтернаціоналізація вищої освіти);

- підвищення загального рівня освіченості, потреба у безперервній освіті;
- перехід ВНЗ на самостійне управління – автономія ВНЗ.

Модернізація освіти залежить від багатьох чинників, які безпосередньо залежать від діючих інститутів. Відповідно, інституційне середовище стає визначальним у регулюванні модернізації (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Вплив чинників інституційного середовища на регулювання модернізації вищої освіти

Розвиток освітньої галузі передбачає розвиток інститутів, які її персоніфікують, а знання особливостей інституційної будови суспільства зменшує невизначеність у розвитку освітньої системи та підвищує ступінь передбачуваності в діях освітніх суб'єктів. Закони, підзаконні та нормативно-правові акти, правила гри, обмеження визначають межі та основні інструменти механізмів регулювання розвитку вищої освіти.

Таким чином, основними правовими чинниками, які забезпечують формування оптимального механізму державного регуляторного впливу на темпи модернізації освіти, є якість роботи апарату державного управління,

освіченість держслужбовців, ефективність нормативно-правової бази, рівень адаптації законодавчої бази в галузі освіти до вимог ЄС, взаємоузгодженість та результативність дій різних гілок та рівнів влади щодо питань освітньої сфери тощо.

Регулювання сфери вищої освіти України шляхом врахування правових чинників – це сукупність правових засобів, за допомогою яких держава може здійснювати правовий вплив на суспільні відносини в освітній сфері для забезпечення безперешкодного руху інтересів суб'єктів до цінностей.

Визначення особливостей правових чинників важливе не лише для функціонування правових механізмів регулювання вищої освіти, а й на стадіях розроблення та впровадження фінансово-економічного механізму регулювання модернізації вищої освіти України для забезпечення його дієвості не лише в короткотерміновому періоді, а також для визначення можливості формування довготермінової стратегії трансформаційних змін освіти у країні.

Економічні чинники визначають пріоритетність тактичних цілей державного регулювання модернізації вищої освіти. Такими цілями можуть бути: зниження темпів інфляції; зниження рівня безробіття; зростання реальних грошових доходів й рівня життя населення; покращення рівня державного бюджету, підвищення інвестиційної привабливості України; покращення фінансування освіти; можливість здійснення громадського фінансування, що стимулюватиме реакцію ВНЗ на вимоги ринку; вибіркоче фінансування досліджень у пріоритетних для держави галузях; стабілізація економіки тощо.

Зважаючи на світову економічну кризу, модернізація української вищої освіти, на нашу думку, значно ускладниться. Особливо помітно це проявлятиметься у напрямку вдосконалення системи фінансування освітньої галузі. Криза, незважаючи на свою тимчасовість, може мати непоправні для модернізації української освіти наслідки, а саме:

- у процесі урізноманітнення джерел фінансування ВНЗ можливі явища зменшення приватних інвестицій. Інвестиційні проекти суттєво страждатимуть через зростання кредитних обмежень;

- виникне нове питання – ризик інвестування в освітню сферу;
- взаємовигідна співпраця наукових кіл та бізнесу може не досягнути позитивних результатів через зменшення кількості контрактів між суб'єктами цієї співпраці;
- державні видатки на освіту, які в Україні і так не досягають потрібного рівня, матимуть тенденцію до зменшення, а ВНЗ, які будуть намагатися урізноманітнити власні джерела прибутків, розглядатимуться державою як такі, що не потребують додаткового державного фінансування.

При аналізі матеріалів, вміщених у науковому журналі “Вища освіта в Росії”, нас зацікавили погляди колективу авторів (Є. Сабурова, Н. Родіної, Є. Хіжнякової) щодо важливого пріоритету державної освітньої політики держави – зниження інвестиційних ризиків. У результаті опрацювання підходів до розуміння ролі освіти і аналізу інвестиційних ризиків, класифікації інвестиційних ризиків в освіті та ризиків, що породжуються системою освіти, авторами було визначено кілька напрямків державної освітньої політики, що дозволяють знизити інвестиційні ризики позабюджетних вкладів в освіту:

- розвиток суспільних інститутів управління;
- вдосконалення законодавчої бази, відповідно до якої регламентується відповідальність суб'єктів освітньої діяльності і договірних відносин в освіті;
- підвищення прозорості діяльності освітніх закладів;
- розробка системи професійної стандартизації і сертифікації (наприклад, для бізнес-тренерів);
- розвиток механізмів формування замовлень освітнього та економічного секторів, громадськості на результати діяльності певного рівня освіти;
- розвиток середньо- і довгострокового планування інвестицій та інновацій у сфері освіти [193, с. 11].

Тож, зважаючи на можливі наслідки економічної кризи для освіти, ведення державної освітньої політики значно ускладниться та вимагатиме від адміністративних діячів виваженої, добре продуманої діяльності.

Структура політичних інститутів має істотний вплив на темпи модернізаційних процесів у вищій освіті України. Особливо відчутним цей вплив є для українського суспільства. Для країн, що характеризуються політичною відкритістю, стабільністю політичного устрою, високорозвиненою системою захисту прав громадян, механізм державного регуляторного впливу виступає лише доповненням до сукупності ефективних механізмів. В іншому разі держава повинна взяти на себе не лише вирішення проблем модернізації освіти, а й забезпечувати політичну стабільність у країні. Відсутність в Україні політичної стабільності, чіткої освітньої програми уряду на довготермінову перспективу, значний рівень політизованості більшості рішень призводять до послаблення регуляційної ролі держави. Саме тому усунення негативного впливу політичних чинників на трансформаційні процеси в освітній сфері, на спрямованість і тактику регулювання модернізації повинно визначатися як один із критеріїв покращення інституційного середовища країни.

Рівень доходів, зайнятість населення, розвиток соціального захисту, соціальні гарантії, структура та менталітет населення – це ті соціальні чинники, які, з одного боку, визначають спрямованість заходів держави щодо модернізації освіти, а з іншого – вони є критеріями оцінювання ефективності механізмів інституційного регуляторного впливу.

Врахування цих чинників за умов реалізації також інших інституційних впливів сприятиме регулюванню модернізаційних процесів у сфері вищої освіти України та ефективності гуманістичної, особистісно орієнтованої освітньої системи.

В умовах інтеграції та глобалізації взаємодія євроінтеграційних чинників під час формування механізмів інституційного регулювання вищої освіти є надзвичайно важливою. Визначальну роль у пришвидшенні конкурентоспроможності української вищої освіти може відіграти євроінтеграція. Притік інформації та запозичення міжнародного досвіду щодо вирішення проблемних аспектів освітньої галузі, членство у наднаціональних

організаціях можуть покращити якісні та кількісні характеристики модернізаційних процесів української освіти.

Характеристика інституційних та правових основ ЄС, особливостей прийняття рішень та застосування законодавства ЄС, співвідношення між правом ЄС, національним правом та іншими аспектами євроінтеграційного процесу відображена у колективній праці І. Грицяка, В. Говорухи, В. Стрельцова [63].

Важливість інтеграції України до ЄС є безсумнівною, що доведено у монографії І. Грицяка “Європейське управління: теоретико-методологічні засади”. У роботі проаналізовано історію та сучасний стан європейської інтеграції, зокрема концептуальні підходи до її процесу та розвиток теоретичних засад, досліджено теоретико-методологічні засади європейського управління, проблеми формування інституційної системи ЄС як організаційної основи європейського управління та розвитку його багаторівневої системи, яку складають наднаціональний, національний, регіональний та місцевий рівні. Окремий розділ присвячено дослідженню європейських підходів до вдосконалення державного управління в Україні [61].

Вважаємо за необхідне звернути увагу на визначальні аспекти модернізації освіти саме у напрямку інтеграції України в європейський освітній простір: внести зміни до законодавства, яке регламентує функціонування вищої школи, зважаючи як на умови сьогодення, так і на перспективні потреби держави; закріпити за якістю освіти основні пріоритети; завершити реформу інфраструктури навчального процесу відповідно до європейських стандартів; зменшити кількість провідних навчальних закладів до кількох десятків (шляхом об'єднання); збільшити державне замовлення на професії, яких потребує країна; переглянути статус кваліфікацій в українській освіті в контексті Болонського процесу; підвищити якість середньої та спеціальної середньої освіти й підвищити її відповідність та сумісність із вимогами вищої школи; запровадити новітні освітні інформаційні, телекомунікаційні технології; організувати та вдосконалити систему освіти протягом життя (lifelong learning), освіти для дорослих і неперервної професійної освіти; створити національну

систему зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти; забезпечити підвищення ефективності наукових досліджень у ВНЗ; розвинути науково-технічне співробітництво України та ЄС, посиливши роль освіти у розвитку партнерства України з іншими державами; підвищити мобільність викладачів і студентів, самостійність університетів, рівень студентської самоорганізації, державно-громадського управління вищим навчальним закладом; налагодити субрегіональне партнерство з сусідніми країнами для створення мережевого університету; вивчити та вміло застосовувати провідні тенденції Міжнародних організацій [14, с. 312-315] тощо.

Автором статті “Побудова суспільства знань: нові завдання третинної освіти” висвітлені напрямки дій держави у сфері вищої освіти, які зводяться до розробки адекватної політики, правової бази, фінансових механізмів регулювання діяльності ВНЗ, що повинні сприяти адаптації системи освіти до змін, які відбуваються на національному та глобальному рівнях [199].

Україні, відповідно до вказаних напрямків діяльності, потрібно активно втілювати розпочату реформу у сфері вищої освіти й, використовуючи функцію координації з чітким баченням довгострокової картини розвитку вищої освіти, вносити в неї корективи та виправляти недоліки. Сьогодні наша держава інтенсивно працює над втіленням ідеї інтеграції національної освіти в європейський простір у рамках Болонського процесу. Науковці (С. Андрейчук [2], В. Андрущенко [4; 5], В. Бобров [26; 27], М. Дмитриченко [76], К. Корсак [116], В. Луговий [136], М. Степко [213] та ін.) довели, що такий напрям діяльності держави може дати позитивні результати лише паралельно із вдосконаленням національної системи освіти та приєднанням України до глобальних модернізаційних процесів без руйнування національно-специфічних рис і здобутків освітньої системи.

В. Андрущенко безпідставно вважає, що для інтеграції України у світовий освітній простір наша країна повинна налагодити взаємозацікавлене спілкування керівництва держави і галузі з управлінськими й організаційними структурами, що визначають освітню політику країн Європи і констатує: “Доти,

допоки ми не станемо постійними, а головне – активними учасниками будь-яких європейських нарад, самітів, конференцій з питань розвитку науки і освіти й не представимо нашу систему освіти в її перевагах і привабливості для європейської спільноти, ні про яке входження до Болонського процесу не може бути й мови” [6, с. 6].

Незаперечним фактом, зумовленим інтеграцією у світовий освітній простір, є інтернаціоналізація освіти. Інтернаціоналізація є таким феноменом міжнародних відносин, який самостійно може впливати на різносторонню діяльність держав. Саме цей процес вимагає все більше державної підтримки та регулювання. Інтернаціоналізація освіти, як частина соціально-економічної глобалізації, транскордонного обміну знаннями та технологіями, під впливом Болонського процесу, спрямована на побудову європейської (адаптованої для всіх країн-учасниць) системи вищої освіти. Перевагами інтернаціоналізації є збільшення доступності вищої освіти, універсалізація (без втрати національної специфіки) знань, відповідність міжнародним стандартам якості, підвищення інноваційності вищої освіти, розширення та закріплення міжнародного співробітництва. Проте транснаціональна освіта пов'язана із певним колом проблем, знання яких та окреслення шляхів виходу з них державою сприятиме входженню України у європейський освітній простір. До таких проблем ми відносимо: необхідність розробки стандартів навчання, контролю якості знань та освітніх послуг; вміння одночасно поєднати вимоги входження у глобальний освітній простір та національні інтереси, особливості і традиції розвитку системи освіти. Незважаючи на плюси та мінуси процесу інтернаціоналізації, варто зазначити, що він, як своєрідний етап глобалізації в межах держави, є неминучим. Інтернаціоналізація української вищої освіти ще не набула широкомасштабного розвитку, а отже, вимагає відповідної державної підтримки. Індикатором правильного реформування вищої освіти держави є домінування експорту освітніх послуг над імпортом. Варто наголосити, що державна політика в напрямку реалізації експортоорієнтованої моделі розвитку вищої освіти повинна бути прозорою, послідовною, довгостроковою,

спрямованою на певні показники міжнародного розподілу праці, у тому числі інтелектуальної праці. Тільки за умов відповідної державної підтримки та належної побудови стратегії реформування освіти, вища школа України зможе досягнути позитивних результатів.

Зазначене свідчить, що сформована в Україні система освіти, яка створює освітню складову людського капіталу, потребує суттєвої модернізації. Її зміст мають визначати зміни, обумовлені сучасними уявленнями про розвиток освіти в європейському і світовому середовищі й творчим наслідуванням прогресивних форм вітчизняної освіти, а також зразків і форм організації освіти в розвинених західних країнах.

Формування дієвих механізмів регулювання модернізаційних процесів у вищій освіті України, спрямованих на покращення освіченості суспільства, потребує ґрунтовного вивчення поточної фінансово-економічної, політико-правової, соціальної ситуації в країні. Важливим є врахування впливу чинників інституційного середовища – правових, економічних, євроінтеграційних, соціокультурних та політичних – на ефективність механізмів регулювання, що дасть змогу максимально адаптувати їх до поточних умов розвитку країни та забезпечити максимальну ефективність державного регуляторного впливу на результативність та ефективність модернізаційних змін.

На розвиток трансформаційних процесів держави постійний вплив мають зовнішні (діяльність світових організацій ЮНЕСКО, ОЕСР, ООН, та ін.) та внутрішні чинники (економіко-політична ситуація в країні, ставлення громадян до процесів демократії та ін.). Враховуючи вплив інституційних чинників на якість змін та перетворень в освітній сфері країни зазначимо, що нейтралізація проблемних аспектів модернізаційного процесу, які змінюють державу і, зокрема, зменшують її здатність діяти ефективно на шляху до утвердження власної конкурентоспроможності на світовому ринку залежить від дослідження інституційного середовища та вибору ефективних механізмів інституційного регулювання.

Отже, на нашу думку, модернізацію потрібно розглядати як комплексний процес реформування існуючих та створення нових політичних, правових, економічних, суспільних та ін. інституцій, котрі безпосередньо впливають на розвиток української вищої освіти, а також запозичення тих культурних норм, які відповідають кращим стандартам і цінностям розвинутих демократичних країн. Суть модернізації вищої освіти – оновлення або формування нових інституцій, що створюють умови для модернізації освіти через застосування ефективно діючих механізмів інституційного регулювання на сучасних засадах та принципах освітньої політики, таких як: відкритості, безперервності, доступності, прозорості, справедливості і рівності в освіті, демократизації діяльності органів державно-громадського управління, поєднання університетської автономії та державного контролю, законності, антикорупційності, якості освіти, конкурентності в освітньому просторі, академічної чесності, інноваційності, з урахуванням принципів демократії, верховенства права та прав людини, ринкової економіки, соціальної держави, усталених міжнародних норм співіснування країн тощо шляхом виявлення впливу на вищу освіту політичних, правових, економічних, соціокультурних та інших чинників.

Таке визначення обґрунтовуємо тим, що неможливо модернізувати освітню сферу без динамічного росту економіки, яку, у свою чергу, не реорганізувати без кардинальних змін у політиці. Без дієвого громадянського суспільства марно сподіватися на чесність, прозорість і відповідальність дій державних інституцій та діячів всіх рівнів, на яких би передових стандартах вони не були б організовані. Реформи в освіті й інших сферах можуть бути модернізовані лише на основі кардинальних реформ у політиці, організації державних інституцій, в економіці, у громадянському суспільстві, у міжнародних відносинах тощо.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Кінець ХХ та початок ХХІ століття ознаменовані революційними змінами у подальшому існуванні та розвитку сучасної цивілізації. Здійснення досліджень глобальних впливів на освітню систему в сучасній Україні пов'язане з логікою трансформації нашого суспільства у “суспільство знань”.

Акцентовано увагу на тому, що формування нової освітньої парадигми вимагає вивчення впливу глобалізації (вектори впливу: взаємозв'язок на рівні “світова економіка – національна держава”; соціальні аспекти глобалізації; глобалізація в системі “людина-природа”; глобалізація в системі “людина-суспільство”; глобалізація в системі “людина-технології” тощо) на інституційне середовище розвитку вищої освіти й застосування фінансово-економічного, організаційно-управлінського, політико-правового, ідеологічного та інших механізмів інституційного регулювання модернізаційних процесів для реалізації мети – створення конкурентоспроможної освіти в Україні, яка у свою чергу має безпосередній вплив на політичні, економічні, правові чинники інституційного середовища.

Висвітлено основні кризові моменти традиційної системи освіти, розроблено пропозиції щодо їх модернізації із урахуванням принципу децентралізації управління та застосування механізмів регулювання модернізаційних процесів у вищій освіті України. Простежено, що подолання кризи традиційної системи освіти можливе тільки через процес її поступової і наполегливої трансформації відповідно до вимог часу та паралельного формування нової парадигми освіти, враховуючи позитивні аспекти глобальних перетворень. Протягом творення нової освітньої системи, зважаючи на вплив глобалізаційних процесів у світі загалом та Україні зокрема, на всіх рівнях управління потрібно налагодити продуктивне співіснування двох стратегій організації навчально-виховної та науково-дослідної роботи – традиційної та інноваційної, а також визначити потребу модернізації освітньої системи і

механізми регулювання цього процесу як основне загальнонаціональне завдання.

Звернено увагу на потребу висвітлення у наукових дослідженнях аспектів розвитку процесу регулювання вищої освіти в контексті взаємовпливу політико-правової, фінансово-економічної, екологічної, соціокультурної та освітньої модернізації українського суспільства. Підсумовано, що врахування взаємодії та взаємовпливу освітньої та інших інституцій сприятиме ефективному веденню державної освітньої політики спрямованої на реформування державного управління освітньою галуззю в напрямку переходу на державно-громадське управління вищою освітою, проведення активної науково-дослідної діяльності, налагодження партнерських зв'язків та затвердження спільних програм із європейськими університетами, доступності та безперервності освіти для всіх людей, поєднання університетської автономії та державного контролю, законності, антикорупційності, підвищення якості освіти, інноваційності тощо.

Проаналізовано правовий механізм державного регулювання розвитку національного простору вищої освіти, виокремлено позитивні моменти проекту нового Закону "Про вищу освіту" та висвітлено проблемні місця, які потребують детального перегляду, вивчення пропозицій щодо їх усунення. У цьому ракурсі запропоновано вдосконалити законодавчу базу шляхом розробки документів стосовно децентралізації управління вищою освітою, надання ВНЗ максимальної автономії та можливості самоврядування, покращення якості освіти; вирішення питань дублювання функцій на різних рівнях та гілках управління тощо. Акцентовано увагу на важливих аспектах, які потребують законодавчого закріплення: підвищення компетентності управлінців державного, регіонального рівнів та керівників ВНЗ, аналіз і оцінка їх діяльності, яка має суттєвий вплив на розвиток держави через освітню сферу; законодавче закріплення відповідальності за якість надання освітніх послуг та виконання законодавства в освітній галузі та ін.

Визначено та доведено важливість застосування організаційно-правового механізму державного регулювання розвитку вищої освіти. Проаналізовано законодавчі, фінансово-економічні важелі та державну ідеологію як такі, що сприятимуть впливові держави на модернізацію вищої освіти через суб'єктів освітньої діяльності.

Актуалізовано питання інституційного регулювання модернізації вищої освіти. Запропоновано інституційне регулювання освіти розглядати як цілеспрямовану діяльність органів публічної влади, що впливає на розвиток освіти в напрямку вдосконалення всіх компонентів освітньої системи, зв'язків між суб'єктами освітньої діяльності, взаємовідносин між системою освіти України та світовими освітніми системами; системами соціального захисту безпосередніх учасників освітньої діяльності тощо з урахуванням впливу політичних, правових, економічних, соціокультурних інститутів.

З'ясовано та доведено, що регулювання модернізації вищої освіти України повинно проходити із урахуванням впливу чинників правових, економічних, євроінтеграційних, соціокультурних, політичних чинників інституційного середовища. Зважаючи на структурні і функціональні зміни інституційного середовища розвитку освіти та інші процеси в галузі освіти, вказано на потребу оновлення механізмів інституційного регулювання.

Обгрунтовано визначення модернізації вищої освіти як комплексного процесу реформування існуючих та створення нових політичних, правових, економічних, суспільних та ін. інституцій, що безпосередньо впливають на розвиток української вищої освіти.

РОЗДІЛ 2

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРАКТИКА КРАЇН ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОГО ПРОСТОРУ

2.1. Механізми регулювання вищої освіти: досвід Польщі

Розвиток освіти у кожній країні, особливо процеси модернізації вищої освіти під впливом таких інституційних змін, як перегляд ролі держави в сучасному світі, розвиток економіки, стабілізація політики, гармонізація в соціокультурній сфері тощо, мають свої особливості. Для України тут цікавим є вивчення досвіду інших країн світу з метою виокремлення найбільш прийнятних аспектів модернізації вищої освіти та окреслення механізмів регулювання цього процесу. Значним інформативним матеріалом для України є досвід реформ у Польщі, що зумовлено близькістю світогляду та сусідством з Україною. Крім того, Польща вже декілька років є членом Євросоюзу і має досвід переходу від командно-адміністративної системи до демократичної. У Польщі раніше, ніж в Україні, почалися реформи в освіті та суспільстві, і раніше, ніж в Україні, постало питання регулювання модернізації освіти.

До 1989 р. Польська Народна Республіка залишалася державою з централізованим управлінням. У цей період відбувалися часті зміни назв і функцій найвищих органів управління освітою: Відомство освіти Польського комітету національного визволення (Resort Oświaty Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego), Міністерство освіти (Ministerstwo Oświaty), Міністерство освіти і вищої школи (Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego), Міністерство освіти і виховання (Ministerstwo Oświaty i Wychowania) [251, с. 32]. Але зі зміною назви суть діяльності системи управління не змінювалась.

Польща, як і чимало інших держав, має у минулому тривалий період недемократичного правління. Переломним для реформування системи освіти та управління нею стали парламентські вибори у червні 1989 р., що були своєрідним початком демократичної революції, яка докорінно змінила політичний та економічний устрій країни. Після них польське суспільство потребувало реформування комуністичної (централізованої, ідеологізованої та контрольованої державою) системи освіти. Першими паростками таких змін повинні були стати свобода викладання, автономія вищих навчальних закладів, побудова системи освіти на базі демократизму, гуманізму та взаємоповаги. Це було логічним завершенням значних модернізаційних процесів у політичному устрої держави, а також нових викликів польському суспільству наприкінці 80-х рр. ХХ ст. [250, с. 8]. До таких викликів А. Богай відносить:

- цивілізаційний виклик: зміна сучасного світу, глобалізація культури, освіти та науки, взаємовплив культур, народів і системи цінностей, а також необхідність прийняття міжнародних норм, орієнтації на сучасні проблеми світу та їх розуміння;
- виклик, спричинений кризою у польській системі освіти: фінансові проблеми, необхідність застосування новітніх педагогічних досягнень у навчанні;
- євроінтеграція, яка ставила перед країнами-кандидатами до ЄС конкретні завдання: реформа професійних шкіл, охоплення 80 % суспільства середньою освітою та збільшення до 30 % кількості людей, які здобули вищу освіту (цих показників Польща досягла на початку 2000-х рр.) [248, с. 3].

Кожний із цих викликів вимагав кардинальних змін тодішньої системи освіти, і їх було здійснено у вигляді реформи. Умовно процес реформування можна поділити на два етапи. Перший (1989 – 1999 рр.) – розробка нової національної освітньої програми, децентралізація системи освіти (передача управління закладами освіти до повноваження гмін), становлення нових типів шкіл, а також зміни в екзаменаційній системі. Другий етап (з 1999 року) – змістовий, пов'язаний в основному зі змінами у змісті освіти [258, с. 10].

Польща уже 20 років вибудовує національну систему освіти та управління нею, враховуючи сучасні вимоги та досягнення розвинених країн світу, що дозволяє зробити припущення про існування досвіду в регулюванні освітніх модернізаційних процесів й для України. Аналіз праць українських науковців, які частково звертаються до розвитку польської освіти (А. Василюк [37-39], В. Гальперіна [52], К. Корсак [117; 119], К. Хиц [234]) та польських, зокрема А. Смолальські, який аналізує управління освітою в історичній ретроспективі [262], С. Славінські [260; 261], Є. Возніцкі, К. Павловські, В. Сівінські, Т. Шульц та ін. [249], дозволяє виділити окремі позитивні тенденції у регулюванні модернізації вищої освіти з урахуванням впливу трансформаційних процесів у політиці, економіці, соціокультурній сфері.

Так, про певні успіхи Польщі свідчить прийняття її до Європейського Союзу (1 травня 2004 р.). Т. Шульц у статті “Динаміка змін у вищій освіті Польщі і реалізація Болонського процесу” висвітлює статистичні зміни у польських ВНЗ після реалізації Болонського процесу. Мова йде про збільшення кількості студентів, ріст приватного сектора навчальних закладів, зміну престижності спеціальностей (перевага надається інформаційно-технічним, маркетинговим, економічним, правовим) відповідно до змін у суспільно-політичному та економічному житті Польщі тощо [263].

У виступі Є. Возніцкі під час конференції “Освіта та наука у Національному плані розвитку на період 2007-2013 рр.” було порушено питання законодавчого оформлення актуальної для реформування освітньої галузі заміни державної моделі недержавною (громадською) моделлю, що базується на принципах автономії в управлінні, при якій навчальний заклад повинен розв’язувати свої проблеми як самостійний елемент освітнього ринку, що не втрачає з поля зору своєї наукової та суспільної місії [265, с. 70].

Аналіз праці М. Квієка “Польське законодавство про вищу освіту: досвід та уроки” дозволяє стверджувати, що реформування у системі вищої освіти почалося із зміни законодавства. Вже у 1990 р. було ухвалено новий “Закон про

вищу освіту”, який, разом із “Законом про Державний комітет з наукових досліджень” (1991р.), “деідеологізував всю систему і повернув вищій школі дух та практику автономії, свободу викладання та досліджень (...), відкрив нові шляхи фінансування дослідницької діяльності, створивши нову систему відкритого змагання за так звані “гранти” [104, с. 7-8].

На шляху до таких законодавчих перетворень доводилося долати певні перешкоди. Незважаючи на чіткі та рішучі перші кроки реформування польської вищої освіти, новий проект Закону Польщі про вищу освіту було прийнято аж у 2005 р. (USTAWA z dnia 27 lipca 2005 r. “Prawo o szkolnictwie wyższym”). Головним недоліком усіх польських законопроектів про вищу освіту М. Квіек, автор згаданої вище праці, вважає “відсутність стратегічного бачення ролі й місця вищої освіти та “виробництва знань” у суспільстві” [104, с. 10]. Однією з причин затримки реформування польської вищої освіти він називає також те, що процеси обговорення нових законопроектів проходили виключно за участю “бюрократів з професорсько-викладацького складу”, а участі тих, хто фінансує освіту (насамперед держави), і тих, хто нею користується (студенти, батьки, підприємці), не спостерігалось протягом усього періоду обговорення [104, с. 12].

Кардинальні зміни управління освітньою галуззю протягом певних історичних періодів – від широкої автономії навчальних закладів, участі місцевого самоврядування в управлінні освітою до жорсткого централізованого підпорядкування в органах державної влади – завершилися створенням у Польщі децентралізованої відкритої системи самоврядування із залученням громадськості та поверненням автономії навчальним закладам. Відповідно до частини 1 “Система вищої освіти” чинного Закону Польщі про вищу освіту, затвердженого у 2005 р. (розділ 1, пункт 4), автономія ВНЗ характеризується такими особливостями: 1) навчальний заклад є автономним у всіх сферах своєї діяльності на засадах, окреслених законом; 2) у своїй діяльності навчальний заклад керується принципами свободи навчання, свободи наукових досліджень і свободи художньої творчості; 3) навчальний заклад виконує місію вивчення і

розповсюдження правди через проведення досліджень і навчання студентів, становить інтегральну частину державної освітньої системи і науки; 4) навчальний заклад співпрацює з господарським сектором, передаючи результати наукових досліджень і праць підприємствам, а також поширюючи ідеї підприємництва в академічному середовищі у формі господарської діяльності, відокремленої організаційно і фінансово від діяльності, про яку йде мова в п.13 і 14; 5) адміністративні органи уряду і органи одиниць територіального самоврядування можуть порушувати питання, що стосуються навчальних закладів тільки у випадках, передбачених законом.

У Польщі керівники вищих навчальних закладів витратили багато зусиль та часу в боротьбі за реальну, а не декларовану автономію. В результаті, були внесені зміни до законодавства, згідно з якими Конференція ректорів ВНЗ та Вища рада шкільництва, яка складається із представників університетів, мають право накладати вето на будь-які нормативні документи та рішення, що безпосередньо стосуються змісту та організації навчального процесу [185].

Висвітлення позитивів та недоліків запровадження автономії ВНЗ, ролі держави у цьому процесі зафіксовано у статті “Пункт рівноваги між відповідальністю і компетенцією держави та відповідальністю й автономією самих вищих навчальних закладів у новому законі має бути переданий на користь навчального закладу” ректора Варшавської політехніки, віцепрезидента KRASP (Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich) Є. Возніцкі [266]. До позитивних змін, зумовлених наданням ВНЗ автономії, автор відносить збільшення кількості студентів (у три рази), заміну більшої частини техніки, побудову нових об’єктів та лабораторій, відкриття нових факультетів і спеціальностей, модернізацію навчального процесу, створення нових гнучких форм навчання тощо. Відбулися також зміни в ментальності кадрів, які були змушені адаптуватись до вимог часу.

Позитивні зміни стану вищої освіти в Польщі відбувалися незважаючи на дефіцит державного фінансування. Оцінюється, наприклад, що видатки на інвестиції і ремонти становили тільки 10% від потреб. Автора непокоїть також

питання матеріального стимулювання науково-педагогічного персоналу, зокрема заробітна плата, рівень якої знижує мотивацію працівників до виконання роботи. Невтішними залишаються і прогнози в цій царині: багато викладачів шукають додаткового заробітку поза навчальним закладом; зменшується кількість працівників, зацікавлених у підвищенні кваліфікації; зростає термін, який потрібен на отримання наукового ступеня та вченого звання.

Зниження якості навчання, спричинене великою мірою високими вимогами до академічних кадрів та низькою системою винагород у вищій освіті, є предметом занепокоєння та обговорення ректорів ВНЗ.

Стабільному розвитку Польщі може загрозувати не стільки стан державних ВНЗ, які сьогодні мають непоганий статус, а вичерпування фінансових можливостей держави у підтримці належних умов навчання та зменшення шансів на розвиток вищої освіти відповідно до правових норм. Пошук додаткових джерел фінансування через нездатність держави покривати повністю потреби державних ВНЗ послаблює її роль в управлінні ВНЗ. Проте, як стверджує Є. Возніцкі, у процесі фінансування “пункт рівноваги і відповідальності держави потрібно передати ВНЗ. Але це не може означати повну відсутність ролі держави у вищій освіті”.

Відповідно до цього роль держави повинна полягати у:

- забезпеченні повної доступності вищої освіти і вирівнюванні шансів на освіту для громадян;
- стимулюванні наукових досліджень та розвитку ВНЗ;
- забезпеченні умов для автономії ВНЗ;
- реалізації наукової політики та політики у сфері наукових досліджень при співпраці з відповідними інституціями, що в них зацікавлені;
- відповідальності держави за прийняття правових актів, що регулюють систему державної освіти та наукових досліджень, здійснення контролю над функціонуванням цієї системи;
- виконанні функцій координації відповідно до законів;

- підтримці розвитку приватних навчальних закладів.

Рекомендації щодо ролі держави у розвитку вищої освіти знайшли своє відображення у монографії “Модель громадської вищої школи та система управління нею”, в якій члени KRASP зосередили увагу на основних напрямках реформування управління вищою освітою, що були втілені у Законі “Про вищу освіту” [266].

А. Козмінські, підтримуючи думку про потребу формування нової ролі держави в розробці освітньої політики і прийнятті рішень, пропонує для розгляду такі “взірці політик” нового типу:

- політика “дешевої інформації”, яка спрямована на забезпечення недорогого та простого доступу до всіх складових інформаційного процесу (передача, обробка, збереження і т.д.) і до всіх інформаційних товарів та послуг (телекомунікації, комп’ютери, програмне забезпечення тощо). Така політика сприятиме накопиченню і циркуляції інтелектуального капіталу, мінімізації затрат на вищу освіту. Прикладом успішного впровадження цієї політики є Пакистан, Індія, Сінгапур;
- політика “Ліги плюща” полягає у вибірковій підтримці найбільш сильних ВНЗ. Обмежений перелік академічних центрів, які спеціалізуються в найважливіших для розвитку і ліквідації відставання держави галузях знань, отримують найбільшу підтримку;
- політика забезпечення масового доступу до вищої освіти, спрямована на те, щоб створити можливість її отримання будь-яким дорослим громадянином. Така політика сприятиме розвитку наукоємних, прибуткових секторів економіки. Для забезпечення масового доступу до вищої освіти необхідно сприяти диверсифікації і створенню великої кількості ВНЗ різного рівня акредитації та з різноманітними формами навчання: чотирирічних, п’ятирічних, очно-заочних, вечірніх, дистанційних тощо. Застосування електронних технологій значно збільшить кількість населення, охоплених вищою освітою. Однак існування різноманітних ВНЗ за рівнем акредитації, формами та методами навчання потребуватиме відповідного набору стандартів, процедур

ліцензування і акредитації, метою яких є захист споживачів (студентів) від неякісних освітніх послуг;

- політика всесторонньої підтримки дослідної роботи, метою якої є попередження деградації наукової діяльності. Зв'язок наукових досліджень із вищими навчальними закладами і їх цілеспрямоване державне фінансування дозволять відродити науково-дослідний потенціал;
- політика підтримки інтелектуального підприємництва – входження підприємництва в академічні спільноти, які володіють значним інтелектуальним потенціалом. Розвиток приватної вищої освіти, дослідницької діяльності, консультаційних і експертних послуг дозволить зберегти і примножити інтелектуальний капітал, розширити спектр пропонованих інтелектуальних послуг без державного фінансування, але з відповідною державною підтримкою [109]. Саме на цих “взірцях політик” нового типу потрібно акцентувати увагу державному та академічному керівництву, оскільки саме вони відображають пріоритетні напрямки модернізації освітньої галузі.

Аналіз наукової літератури щодо управління освітою в Польщі дозволяє побачити певні позитивні зрушення у напрямку управління освітою та автономними ВНЗ. Зосередимо увагу на тих моментах, які є актуальними для модернізації вищої освіти України:

- У Польщі, на відміну від України, функціонує кілька десятків вищих навчальних закладів (з акцентом на потужні регіональні університети, що в процесі навчальної та науково-дослідної роботи зможуть підтримати необхідну якість вищої освіти) різних форм власності та рівнів акредитації, водночас у нашій державі їх 904.
- Обмежено компетенцію Міністерства національної освіти у сфері вищої освіти, за яким закріплено функцію контролю законності дій вищих навчальних закладів, перерозподілу бюджетних коштів та їх використання.
- Центральні органи державної влади зберегли повноваження визначати кількість викладачів різної кваліфікації та межі їх мотивації з бюджетних коштів.

- Міністерство національної освіти Польщі має право приймати рішення про створення нових державних закладів вищої освіти, попередньо узгодивши його з громадським органом – Головною радою з вищої освіти (основою діяльності Головної ради є можливість призупинення практичного втілення будь-якого рішення міністрів, що суперечить законам чи не підтримується громадськістю).
- У повноваженнях Міністерства національної освіти Польщі залишається право здійснювати міжнародні зв'язки, міждержавні угоди у сфері освіти, встановлювати фінансові та інші вимоги до іноземних студентів, що навчаються в Польщі;
- Вченим радам факультетів надано право затверджувати назви спеціальностей, що дозволяє Польщі здійснювати підготовку спеціалістів з урахуванням змін ринку праці (процедуру затвердження спеціальностей в Україні здійснює Кабінет Міністрів).

Станом на сьогодні у Польщі частково визначено розмежування впливу різних рівнів управління (центрального, регіонального та громадського). Законодавство регулює сфери діяльності громадських організацій, які визначені таким чином, що абсолютно виключають можливість авторитарних дій представників державного управління.

Названі аспекти змін управління вищою освітою у Польщі свідчать про перехід на новий рівень управління – державно-громадський, що паралельно супроводжувався наданням ВНЗ повної автономії.

Питання розвитку приватних вищих навчальних закладів у Польщі стало особливо важливим після 1990 року. Тому, на нашу думку, досвід становлення і функціонування приватних ВНЗ, з урахуванням позитивних та негативних аспектів їх розвитку, може бути доречним при здійсненні освітньої політики в Україні. Зазначеної проблеми у своїх працях торкалися вчені Б. Яловецький, Ю. Шабловський та ін.

Б. Яловецький вбачає позитив існування приватних ВНЗ Польщі у тому, що у невеликих містах, де відсутні традиції вищої освіти, такі заклади із значно

більшим успіхом, ніж державні, навчають молодь із середовища робітничого класу та селянства, незважаючи на те, що навчання платне [247].

У Польщі питання здобуття вищої освіти регулює “Закон про вищу освіту”. Виконання його обов’язкове як для державних, так і для приватних ВНЗ. У всіх типах навчальних закладів головною метою є висока якість освіти. У зв’язку із цим на рівні міністерств були вироблені стандарти освіти для кожного факультету й рівня навчання, що залежать від тієї кваліфікації, яку повинен одержати випускник закладу, необхідний зміст курсів, тривалість навчання й час практики, а також вимоги для кожної форми навчання.

Важливо, що кожен ВНЗ, незалежно від форм власності, має право видавати дипломи державного зразка, що підтверджують присвоєння професійного рівня, а також дипломи про закінчення аспірантури, про одержання післядипломної освіти й закінчення курсів підвищення кваліфікації. Ці дипломи ідентичні, оскільки бланки видаються міністерством.

Звичайно, роботодавці при прийомі на роботу випускників навчальних закладів враховують закони ринку, і все частіше спостерігається тенденція, відповідно до якої на роботу приймають випускників з дипломами ВНЗ із високим рейтингом або таких, яким роботодавці довіряють більше.

Розвиток приватного сектора вищої освіти минулого десятиліття вважається однією з найбільших інновацій та розцінюється як доказ підприємницьких здібностей викладацького складу, якому вдалося організувати більше, ніж 150 навчальних закладів не тільки в розвинених академічних центрах, а й у містечках, де ніколи не було закладів освіти.

У більшості випадків приватні навчальні заклади швидше, ніж державні, реагують на запити економіки перехідного періоду та діють ефективніше. Крім того, утворення ВНЗ приватного типу стало стимулом для регіонального розвитку в Польщі. Перевагою приватного сектора вищої освіти є й той факт, що управлінські рішення ректор приймає одноосібно, внаслідок чого ВНЗ діють більш гнучко та швидко, що дозволяє швидше реагувати та пристосовуватися до мінливих потреб попиту на освітні послуги на ринку праці.

Незважаючи на те, що рівень навчання в таких закладах залежить винятково від кваліфікованості професорсько-викладацького складу, матеріально-технічного забезпечення, а також від наявності міжнародних контактів, що забезпечують можливість практики та стажування, на даному етапі реформування освіти у Польщі вони створюють неабияку конкуренцію державним навчальним закладам. Приблизно 12 приватних навчальних закладів перебувають на верхніх позиціях у різноманітних рейтингових оцінках, висвітлених у публікаціях окремих закладів, польських тижневиках, які формують суспільну думку.

Подібні погляди щодо рівноцінного функціонування приватного сектора вищої освіти поряд із державним висловлює Ю. Шаблонський. Автор наполегливо відстоює позицію, що процес приватизації і просторової реструктуризації вищої освіти в Польщі може відіграти важливу роль у вирівнюванні шансів розвитку країни. Проблеми однакового ставлення до студентів державних та приватних ВНЗ були відображені у державній декларації “Освіта заради прогресу”.

У статті Ю. Шабловського також обговорюються питання просторової реструктуризації вищої освіти Польщі, ролі університетів та коледжів у формуванні національної еліти, зміни у просторовому розміщенні приватних вищих навчальних закладів і коледжів в умовах їх функціонування [238].

Аналіз наукової літератури з досліджуваного питання дозволяє окреслити такі негативні сторони розвитку приватного сектора: існування значної кількості закладів із низькою якістю викладання, наявність проблеми нестачі кадрів з ученими званнями та науковими ступенями тощо. Водночас приватні навчальні заклади можуть собі дозволити, зважаючи на прибутки та можливість самостійного управління ними, запрошувати на викладання провідних вчених із відомих польських академічних центрів, зокрема Варшави, Кракова, Познаня, Вроцлава, Гданська тощо, сучасну інфраструктуру, навчальне обладнання. Завдяки цьому вони володіють значними, у порівнянні з державними ВНЗ, конкурентними перевагами.

Підсумовуючи викладене, хочемо зазначити, що розвиток приватного сектора вищої освіти у Польщі в подальшому, враховуючи демографічний спад, насиченість ринку праці спеціалістами таких профілів, як менеджмент, маркетинг тощо, може зазнати значних випробувань. Тому для підтримки свого існування більшості навчальних закладів потрібно буде переглянути та урізноманітнити пропозиції щодо підготовки спеціалістів відповідно до потреб ринку праці, регіону та глобальних змін, збільшити свою значущість у напрямку стимулювання регіонального розвитку, створення регіональних інноваційних мереж, використання передових технологій у навчально-дослідній діяльності та ін.

Незважаючи на суттєві зрушення в плані реформування польської системи вищої освіти та управління нею, до сьогодні існують питання, які є актуальними не лише для Польщі, а й для України. В. Сівінські серед актуальних проблем у польській вищій освіті називає такі:

- наявність великої роздробленості спеціальностей, що утруднює навчальний процес та визначення основного напрямку розвитку та впровадження нововведень;
- збільшення самостійності в користуванні господарськими об'єктами навчальних закладів;
- збереження зовнішнього (державного) контролю якості навчання та присвоєння наукових ступенів (на сьогодні цим займається Центральна комісія з видачі наукових ступенів та вченого звання). Автор рекомендує зробити Центральну комісію частиною Державної акредитаційної комісії, що виконуватиме два види діяльності: контроль якості навчання та присудження наукових ступенів та вчених звань;
- контроль над податковими органами самостійності навчальних закладів;
- законне обмеження працевлаштування викладачів у кількох ВНЗ з метою покращення якості викладання;
- вирішення дискусійного питання щодо зовнішнього оцінювання якості навчання, критеріїв присудження наукового ступеня і вченого звання Науковою

акредитаційною комісією та Головною радою ВНЗ (RGSzW) (автор не бачить доцільності діяльності Головної ради ВНЗ [259];

- потреба на ринку Польщі робітничих спеціальностей (зварників, слюсарів, токарів, каменярів тощо);
- розробка стратегії регіонального розвитку Польщі, що відповідатиме головним положенням Лісабонської стратегії і Болонського процесу [180].

Вирішення зазначених та інших проблем вимагає вдосконалення політико-правового, фінансово-економічного, організаційно-управлінського механізмів регулювання модернізаційних процесів у вищій освіті.

Як бачимо, сьогодні Польща, як і будь-яка країна Європи, що інтенсивно проводить освітню політику, спрямовану на входження в Єдиний освітній простір, перебуває у колі таких важливих для її подальшого розвитку і здобуття престижного місця у світі процесів трансформації, як інтеграція в Європейський Союз та включення до глобального інформаційного суспільства.

На сучасному етапі модернізації вищої освіти варто зазначити, що у польському освітньому середовищі гостро постали проблеми, на які українські науковці ще не звертають належної уваги. В Україні на державному рівні йшла мова про утворення на демократичних засадах громадської самоврядної організації “Конференція ректорів вищих навчальних закладів України” [35]. Проте до сьогодні практичного втілення ця ідея так і не дістала, хоча у наших сусідів, поляків, уже з 7 червня 1997 року через ректорів навчальних закладів, які були членами раніше діючих конференцій ректорів окремих типів навчальних закладів: університетів, технічних, сільськогосподарських, педагогічних, економічних, медичних і художніх навчальних закладів, академії фізкультури, утворилася та почала діяти “Конференція ректорів вищих закладів Польщі” (KRASP).

Конференція ректорів стоїть на сторожі традиційних цінностей освіти і її метою є координація роботи навчальних закладів, покращення справ, які ведуть до формування ефективної, інтегрованої системи національної освіти і справ на користь розвитку навчальних закладів, а також представлення інтересів

навчальних закладів і науки Польщі на міжнародній арені. Варто зауважити, що до KRASP належать і два недержавні навчальні заклади, які отримали право на присвоєння ступеня доктора, оскільки це є невід'ємною умовою членства і одночасно академічним визначенням, прийнятим у Європі. Відповідні функції KRASP у європейському просторі виконує Європейська асоціація університетів (EUA). KRASP є її членом і представляє польські вищі навчальні заклади.

Європейська асоціація університетів є головним партнером європейської комісії у справах вищої освіти у цілій Європі. Можна сказати, що Європейська Асоціація Університетів випередила євроінтеграційний процес, бо у ній є організації ректорів із багатьох інших країн Європи, не тільки з Євросоюзу. Асоціація займається реалізацією Болонського процесу, творенням спільного простору європейської вищої освіти тощо. Участь KRASP у Європейській асоціації університетів (EUA), у якій через конференції ректорів представлені та беруть участь близько 30 країн, дає Польщі можливість впливати на цей євроінтеграційний процес. Відповідно до цього будується спільний простір наукових досліджень. Як член Європейської асоціації університетів, KRASP, що представляє ВНЗ всієї Польщі, може впливати на розв'язання певних проблем, отримувати інформацію, а також використовувати її та нові ідеї у своїй освітній політиці.

Польські наукові кола ведуть політику, спрямовану на отримання членства в інших європейських асоціаціях, з метою участі в консультативній діяльності акредитаційних комісій та народних освітніх рад. Трьома сферами, у яких європейські країни координують діяльність органів влади держави та незалежних організацій (типу KRASP), є Конференція ректорів, акредитація, загальна освітня політика.

Іншим проектом KRASP є створення Інституту досліджень – Фондації польських ректорів, завданням якого буде, передусім, реалізація досліджень у сфері вищої освіти та освітньої політики, впровадження навчального процесу та стеження за тенденціями розвитку освіти, співучасть у подібних організаціях та проектах міжнародного рівня, дослідження тенденцій розвитку суспільства в

аспекті розвитку науки, нових технологій та їх впливу на суспільство, впливу науки на суспільне та економічне життя тощо. Однією із функцій такого інституту повинна бути співпраця з органами влади чи навчальними закладами у сфері обміну інформацією, досвідом, висновками з аналізу актуальних ситуацій у вищій освіті та науці на фоні міжнародних тенденцій [256].

Як бачимо з проаналізованої інформації, Конференція ректорів вищих закладів Польщі є каталізатором усіх модернізаційних процесів країни у сфері освіти.

До проблем, що потребують першочергового розв'язання та розглядаються у дослідженнях польських науковців, можна віднести зменшення кількості студентів (у Польщі на 1,2% [221]), зумовлене не тільки демографічною кризою, а й можливістю отримати вищу освіту у країнах Євросоюзу та, в перспективі, одержати роботу за кордоном. Це змушує польські адміністративні та наукові кола шукати виходу із ситуації, що склалася.

Т. Шульц, секретар штату в Міністерстві національної освіти і спорту, зауважує у своїх працях, що Євросоюз впродовж довгих років був лідером у розвитку науки, економіки і культури, але останніми роками США, Канада, Японія і деякі азіатські країни досягли значних висот. Участь європейців послабилася не тільки у здобутті нобелівських нагород, але також у кількості реєстрованих патентів і відкриттів нових технологій. Великого значення автор надає такому важливому для держави питанню, як втрата інтелектуального потенціалу у процесі міграції студентів і вчених до США [263].

К. Павловскі, дотримуючись аналогічної точки зору, акцентує увагу на тому, що поштовхом для набуття конкурентоспроможного потенціалу може стати поєднання навчання та наукових досліджень [257]. Основними прогресивними методами вирішення цієї проблеми, поряд зі зміною способу фінансування вищої освіти, на думку автора, є налагодження взаємодії між освітою та економікою, що сприятиме концентрації наукового потенціалу в країні. Так, К. Павловскі, посилаючись на проф. Блажеєвського та

погоджуючись із його поглядами щодо впровадження елітарної освіти, наполягає на тому, щоб найбільш здібні і найкраще підготовлені студенти могли навчатися в Польщі безкоштовно в найкращих ВНЗ на найпрестижніших факультетах. Другою тезою, яку відстоює автор, є потреба за будь-яку ціну утримати у Польщі здібних молодих людей, створивши найкращі умови для їх праці та наукових досліджень, а також призначити виплату стипендій у розмірі мінімальної заробітної плати для того, щоб вони могли себе забезпечити. Оскільки подібна тенденція існує і в Україні, варто звернути увагу на позицію щодо потреби впровадження конкуренції між ВНЗ та науково-дослідними інститутами з метою покращення якості викладання. Неприпустимою є ситуація, зауважує К. Павловскі, коли величезний науковий потенціал Польської академії наук залишається поза сферою освіти. Це є негативним як для науковців, які працюють виключно в дослідницьких інститутах, так і для студентів, які могли б навчатися у ще кращих професорів.

Шляхом проведення реформ науковим колам Польщі вдалося частково досягнути оптимального співвідношення кількості науково-дослідних інститутів та їх працівників. Для порівняння з Україною, в якій надмірна кількість наукових закладів залишилась у спадщину від попереднього тоталітарного режиму, кількість наукових співробітників науково-дослідних інститутів у 2-3 рази більша, ніж у розвинутих країнах світу [83], а наукові дослідження здійснює менше, ніж половина із 351 вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації.

Акцент держави та ВНЗ, спрямований на утримання у Польщі наукового потенціалу, викованого із студентських лав, є неабиякою інвестицією в розвиток усіх сфер діяльності країни. Тому створення соціального пакету, відповідно до запропонованих К. Павловскі позицій, є для польської молоді хорошим стимулом розбудовувати власну державу, а не працювати за кордоном.

Є. Возніцкі обговорював питання покращення конкурентної позиції польських вищих шкіл в умовах існуючих фінансових обмежень. Серед головних проблем, що потребують негайного вирішення, автор виділив такі:

- фінансові обмеження, що унеможливають підтримання необхідного рівня конкурентоспроможності;
- покращення ефективності діяльності навчальних закладів шляхом покращення законних можливостей для здійснення власної кадрової політики, оплати праці та визначення завдань для наукових працівників;
- створення більш гнучких механізмів в умовах оплати навчання та її фіксований рівень;
- контроль за збільшенням штату викладачів;
- посилення ролі Конференції ректорів у підборі персоналу;
- зменшення протиборства між державними та недержавними ВНЗ шляхом надання спільних прав для всіх типів навчальних закладів;
- встановлення ефективної системи контролю держави над автономними державними та недержавними ВНЗ в умовах зростання їх самостійності;
- окреслення на законодавчому рівні меж компетенції міністерства освітньої галузі;
- врегулювання умов створення та ліквідації навчальних закладів;
- активне використання ролі KRASP та парламенту студентів (Parlament Studentów RP) в умовах зміцнення законодавчої ролі обох;
- більш ефективного використання Лісабонської стратегії як основного документа для збільшення фінансування;
- розвиток різних форм навчання громадян протягом усього життя та ін. [265, с. 70-72].

Обсяг, радикальність і темп розпочатої у 1999 році реформи польської вищої освіти є дійсно значними. Вона суттєво відрізняється від тих дій, що відбувалися у минулому і безпосередньо стосується реформ в інституційному середовищі життя суспільства. Важко уявити собі остаточний успіх усієї

економіко-політичної, суспільної трансформації у державі, а також зусилля Польщі щодо інтеграції до ЄС без освітньої реформи.

2.2. Тенденції застосування механізмів регулювання вищої освіти у Російській Федерації

Російська система освіти значною мірою зберегла традиції, накопичені за роки радянської влади. Водночас можна простежити процеси оновлення, подібні до тих, які проходять зараз на теренах нашої країни. У Росії, як і в Україні, реформи в системі освіти та управління нею проходять у важкий, з погляду економічної та політичної ситуації в країні, період. Україна та її північно-східні сусіди, росіяни, стикаються з однаковими проблемами у більшості сфер життя, включаючи й освітню. Приєднання Росії до Болонського процесу (2003 р.) суттєво зблизило проблеми країн-учасниць у побудові єдиного освітнього простору до 2010 р. “Болонський процес”, як узагальнене найменування всіх подій та документів, що стосуються побудови Зони європейської вищої освіти, а також активізації європейської системи вищої освіти у світовому масштабі, суттєво змінив звичний для Росії процес реформування та модернізації.

Російська система освіти, як будь-якої іншої європейської країни, дедалі більше привертає увагу дослідників. Так, цікавими з інформативного погляду є праці ряду науковців. У науково-методичний посібник В. Козирєва та Н. Шубіної включено матеріали, які висвітлюють ставлення російської спільноти до тенденцій і процесів у сфері вищої освіти, що відбуваються під впливом Болонського процесу [110].

В. Добренєков, В. Нечаєв у праці “Суспільство і освіта” проводять системний аналіз освіти, виділяють особливості соціально-групової динаміки в освітній галузі, обговорюють проблеми нормативного моделювання, стандартизації та інновацій, здійснюють історичний аналіз етапів реформ у

російській освіті та висловлюють пропозиції щодо парадигми розвитку університетської освіти [77].

Широкий огляд сучасного стану і трансформаційних процесів вищої освіти, динаміки і напрямків змін у світлі світових та європейських тенденцій реформування вищої освіти, пошук концептуально-методичних основ освітніх стандартів нових поколінь здійснено у Підсумковій аналітичній доповіді, що є результатом проекту 2005 року, виконаного Міжнародною дослідницькою групою. Проект був присвячений системному вивченню тенденцій розвитку вищої школи не тільки Російської Федерації, а й України, Білорусі та інших країн-учасниць СНД [216].

У монографії Я. Нейматова [156] проаналізовано й узагальнено російський та зарубіжний досвід розвитку систем освіти, запропоновано нову концепцію та оптимальні шляхи вдосконалення освітнього простору країн-учасниць СНД. У книзі акцентовано увагу на зростаючій ролі знань для формування нової якості не тільки в економіці, а й у суспільстві в цілому.

Коллективна монографія “Вища освіта в Росії: правила і реальність” містить дослідження впливу правил прийому до ВНЗ і фінансування навчання та можливості отримання вищої освіти [46]. Автори порушують питання модернізації механізмів прийому до ВНЗ та їх фінансування, формальні та неформальні аспекти оплати навчальних послуг, єдиного державного екзамену та багато інших питань, що викривають законні та незаконні аспекти вступу, навчання студентів, шляхи вирішення певних проблем, пов’язаних із нерівністю соціальних груп у сфері вищої освіти.

Монографія С. Белякова “Модернізація освіти в Росії: вдосконалення управління” присвячена проблемам покращення управління та оцінки стану модернізації системи освіти в Росії. У праці досліджуються основні напрямки модернізації освіти та управління нею в зарубіжних країнах, стан, проблеми системи управління освітою в Російській Федерації, функціональні моделі управління освітою в умовах мережевої взаємодії та створення нових форм навчальних закладів [21].

На основі педагогічного досвіду А. Віфлеємський у навчальному посібнику “Економіка освіти” [41; 42] розкрив сучасні економічні проблеми освіти Росії в умовах становлення ринкової економіки, проаналізував нормативно-правову базу економічної діяльності закладів освіти. Особливу увагу автор звернув на практичну діяльність керівника (адміністратора) навчального закладу.

Дещо співзвучні з попередніми є питання, розглянуті у посібнику з аналогічною назвою “Економіка освіти” [243]. Окрім висвітлення сучасних економічних проблем освітнього комплексу, особливу увагу колектив авторів звернув на некомерційний характер навчальних закладів, ринок і маркетинг освітніх послуг, перспективні технології фінансування закладів освіти, оплату праці працівників освіти та ін.

Функціонування вищої освіти в умовах постійних змін вимагає систематичного підвищення якості освіти. Підготовка кваліфікованих спеціалістів пов’язана з розробкою нових, адекватних сучасній ситуації форм навчання, механізмів економічної взаємодії суспільства і системи освіти. Питанням розробки механізмів розвитку освіти, механізмів оптимального управління процесами освіти і виховання кадрів у межах комплексних програм економічного розвитку регіону присвячені доповіді учасників науково-практичної конференції [244].

Плануванню, програмуванню, прогнозуванню розвитку ВНЗ різних типів у регіоні, концептуальним засадам і аналізу тенденцій розвитку ринку вищих навчальних закладів у федеральних округах присвячена монографія С. Смирнова [206].

Значний інтерес для нашого дослідження становлять публікації, вміщені у періодичних виданнях Російської Федерації (“Вища освіта в Росії”, “Вісник вищої школи (Alma mater)”, “Вища освіта сьогодні”, “Питання освіти”, “Економіка освіти”) та України (“Освіта і управління”, “Вища освіта України” і ін.).

Аналізу сучасного стану, проблем та вимог до управління освітою присвячена значна кількість досліджень [106; 128; 144; 147; 166, 231; 232]. Вивчення цих проблем здійснюється, як правило, за традиційною схемою – виявлення недоліків діючої системи освіти й визначення певною мірою обґрунтованих пропозицій для їх ліквідації.

Цікавим в останні роки є факт концентрації уваги російських науковців на проблемах стратегічного управління у сфері вищої професійної освіти як напрямку вдосконалення управління [107; 144; 182 та ін]. Думки більшості авторів збігаються у тому, що стратегічне планування й управління вимагає більш ретельного аналізу зовнішнього середовища, оцінки ролі та місця університету в регіональному співтоваристві, розробки відповідних до зовнішнього й внутрішнього середовища стратегічних цілей, формування розуміння та підтримки працівниками новацій, змін.

Суттєвими питаннями, на вивчення яких скеровані зусилля російських політиків й науковців, є також:

- вдосконалення структури вищої професійної освіти: оптимізація мережі освітніх закладів, їх інституціональна перебудова, модернізація структури підготовки кадрів відповідно до вимог сьогодення;
- здійснення заходів, передбачених Федеральною цільовою програмою “Розвиток інфраструктури наноіндустрії на 2008-2010 рр.”, спрямованих на вивчення та призначення високим технологіям належного місця в системі вищої освіти та науки;
- в освітній системі Росії гостро стоїть питання кадрової політики. Однією з основних проблем вищої професійної освіти є відсутність необхідного резерву професорсько-викладацького та управлінського персоналу й проблема його кваліфікаційної придатності у світлі трансформаційних процесів в освітній галузі [100; 105 та ін.];
- закономірним є факт наявності серед бурхливо обговорюваних проблем російської вищої освіти питань оптимізації, раціоналізації бюджетних та позабюджетних витрат на освіту [20; 87];

- принципово новим кроком у напрямку інституційного вдосконалення структури вищої професійної освіти є створення мережі федеральних університетів – вищих навчальних закладів, які забезпечуватимуть високий рівень навчальної, наукової та дослідницької діяльності, національних дослідницьких університетів та ВНЗ іншого типу;
- протягом останніх років широко обговорюється проблема навчання на основі e-Learning [236; 245];
- особливої уваги політичних та наукових кіл Росії заслуговує проблема реалізації антикризових заходів у галузі освіти [129; 207; 214];
- значна кількість публікацій стосовно якості освітніх послуг засвідчує намагання російської освіти відповідати вимогам європейського освітнього простору. Науковці широко досліджують та використовують рейтинг, як своєрідну форму моніторингу якісної діяльності ВНЗ та відповідь на вимоги ринку, абітурієнтів, батьків, намагаючись вдосконалити механізми його проведення [10; 200];
- розуміючи неминучість негативних впливів процесу “відтоку мізків” на освітню галузь, а відтак на країну загалом, Росія спрямовує свої сили на запрошення у ВНЗ викладачів та студентів з-за кордону та повернення у ВНЗ власного потенціалу;
- з метою підвищення конкурентоспроможності регіонів освітня політика Російської Федерації та науковців спрямована на вивчення питань про створення науково-освітніх бізнес-комплексів (кластерів), як найбільш ефективних структур розвитку системи “освіта-наука-виробництво” [31] та створення “освітнього регіону” [162];
- у системі вищої освіти Росії акцент реформ переноситься на розширення самостійності, автономії навчальних закладів у виборі програм, змісту навчання, на розвиток самоуправління, залучення студентів до управління ВНЗ тощо;
- останньою тенденцією модернізації вищої освіти в Російській Федерації, що заслуговує уваги в контексті висвітлення досліджуваного питання, є

реалізація Пріоритетного національного проекту “Освіта” [207; 233];

• не оминають своєю увагою російські політики та науковці проблему вдосконалення нормативно-правової бази в галузі освіти [25].

У згаданих вище періодичних виданнях розглядаються й інші питання, пов'язані до теми нашого дослідження, проте, зважаючи на обмежений формат роботи, ми не зможемо навести всі приклади регулювання процесу модернізації вищої освіти.

Детальніше хотіли б зупинитися на таких аспектах, які включають провідні напрямки регулювання освітньої сфери. Оскільки вплив держави найбільшим чином виявляється у комплексному застосуванні політико-правових, фінансово-економічних, організаційно-управлінських та інших механізмів, хочемо звернути увагу на програму розвитку освіти в Російській Федерації “Освіта і розвиток інноваційної економіки: впровадження сучасної моделі освіти в 2009-2012 рр.”. Ця програма може послужити зразком для України в таких напрямках, як соціальна спрямованість освіти, інноваційність освіти, безперервність освіти, законодавчий та фінансовий супровід модернізаційних процесів в освітній сфері та ін.

У вересні 2009 року на колегії Міністерства освіти та науки Росії було представлено проект чотирирічної програми “Освіта і розвиток інноваційної економіки: впровадження сучасної моделі освіти в 2009-2012 рр.”, яка із запропонованим фінансуванням (один трильйон рублів) повинна стати продовженням національного проекту “Освіта” та замінити Федеральну цільову програму розвитку освіти (ФЦПРО) на 2006-2010 рр., що була прийнята у 2005 р. При аналізі програми варто звернути увагу й на її назву, яка повністю висвітлює державні пріоритети наших сусідів.

Вища освіта, завжди була і є сьогодні важливим економічним фактором успіху та сферою, до якої Росія, успадкувавши від радянського періоду чималі переваги, ставиться по-особливому. Завдання реформаторів освітньої галузі держави полягає у тому, щоб зробити освіту конкурентоздатною на світовому рівні. Позиції практично всіх науковців та-політиків відображають освіту й

науку в поєднанні з економічним фактором, що висвітлено в основних нормативно-правових документах щодо освітньої системи.

Варто зауважити, що модернізаційні процеси в освітній сфері відбувалися скоординовано і зараз доповнюють один одного. Про це свідчить наступність кроків у нормативно-правовій базі Росії: Закон Російської Федерації “Про освіту” (1992 р., нова редакція у 1996 р., з 2009 р. введено в дію Федеральний закон 17-ФЗ “Про внесення змін до Закону Російської Федерації “Про освіту”), Федеральний закон “Про вищу і післядипломну професійну освіту” (1996 р.), Національна доктрина освіти в російській Федерації (2000 р.), Концепція модернізації російської освіти на період до 2010 р. (2002 р.), Пріоритетні напрямки розвитку освіти (2004 р.), Федеральна цільова програма розвитку освіти (2005 р.), Пріоритетний національний проект “Освіта” (2007 р.), Державна програма “Освіта і розвиток інноваційної економіки: впровадження сучасної моделі освіти в 2009-2012 рр.” та ін.

Закон Російської Федерації “Про освіту” (із останніми змінами у 2008 р.) складається із шести глав, що включають 58 статей. Відповідно до цього Закону Російська Федерація “проголошує сферу освіти пріоритетною” [91]. Подальші трактування основних положень (глава 1), визначення системи освіти (глава 2), управління системою освіти (глава 3), економіка системи освіти (глава 4), соціальні гарантії реалізації прав громадян на освіту (глава 6), міжнародна діяльність у сфері освіти (глава 6) здійснюються на основі згаданого твердження, що й сприяє активній модернізації системи вищої освіти Росії.

Варто зазначити, що Закони “Про освіту” [91] та “Про вищу і післядипломну професійну освіту” [191] зафіксували й оголосили позицію держави щодо системи освіти у таких напрямках: підтримка процесів заморозитку в системі, контроль якості освіти, прагнення мінімізувати втручання держави у діяльність навчальних закладів та ін. Ці кроки, на нашу думку, є дуже важливими у формуванні державної освітньої політики будь-якої країни.

Основні напрямки реформування освіти, прийняті у 1997 р. [186], визначали такі положення державної політики в сфері управління освітою:

- подальше розширення автономії навчальних закладів з одночасним підвищенням їх відповідальності за кінцеві результати діяльності;
- уточнення компетенцій, повноважень та відповідальності органів управління освітою на всіх рівнях й забезпечення їх ефективної взаємодії;
- перехід від директивного до регулювального управління освітою;
- розвиток суспільно-державних форм управління освітою.

Вказані напрямки є пріоритетними напрямками розвитку управління освітою в Росії і, як наслідок, отримують державну підтримку.

З 2000 року визначені більш конкретні напрямки державної політики щодо модернізації освіти та вдосконалення управління нею, а саме:

- створення університетських комплексів та дослідницьких університетів;
- реалізація інвестиційних проектів вищих навчальних закладів, що фінансуватимуться на конкурсній основі;
- посилення господарської самостійності та збільшення різноманітності організаційно-правових форм навчальних організацій;
- введення державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою професійною освітою, яке розподілятимуть на конкурсній основі;
- запровадження єдиного державного екзамену;
- перехід на фінансування системи вищої професійної освіти на основі державних іменних фінансових зобов'язань [184].

Названі види діяльності, що відображають позицію російської держави у сфері модернізації освіти, як дороговказу для розвитку інших інституцій, реалізовувалися протягом певного часу й продовжують втілюватися сьогодні.

Початок ХХІ століття ознаменувався в Росії прийняттям такого важливого документа, як “Національна доктрина освіти в Російській Федерації”. Суттєвим моментом, який був чи не першим кроком до побудови державно-громадського управління освітою, була спільна робота над

Доктриною представників уряду, вищої і загальної школи. До цього моменту нововведення в Росії проходили під державним керівництвом.

Аналіз Доктрини дозволяє стверджувати, що у ній відображено інтереси багатонаціональної російської держави. Цей документ покликаний створювати в країні умови для освіти населення, забезпечити реальну рівність прав громадян і можливість підвищувати свій освітній рівень протягом життя.

Доктрина визнає освіту пріоритетною сферою накопичення знань і формування умінь, створення максимально сприятливих умов для вияву та розвитку творчих здібностей кожного громадянина Росії, виховання в ньому працелюбності й високих моральних принципів, а також визнає освіту сферою трудової зайнятості населення, прибуткових довгострокових інвестицій та найбільш ефективного вкладання капіталу.

У документі висвітлено нові умови функціонування освіти, відповідальність інституцій – держави, суспільства, сім'ї, роботодавців – у питаннях якості загальної та вищої професійної освіти, виховання підростаючого покоління.

Цим документом визначаються основні напрямки вдосконалення законодавства у сфері освіти. Доктрина є основою для розробки програм її розвитку. У ній відображено рішучість і волю Росії у прийнятті на себе, разом із громадськістю, відповідальності за теперішнє й майбутнє державної освіти та основу соціально-економічного й духовного розвитку Російської Федерації [154].

Структура Доктрини разом із вступом та висновками охоплює шість розділів. Змістовним, на наш погляд, є наявність у документі розділу "Очікувані результати реалізації доктрини". Його підпункти стосовно доступності освіти, оплати праці педагогічних працівників, пенсійного забезпечення, соціального забезпечення тих, хто навчається, вихованців, студентів і аспірантів, фінансування системи освіти розкривають ті дії держави, якими буде забезпечуватися в подальшому виконання поставлених завдань щодо підвищення якості та конкурентоспроможності російської освіти.

Основним завданням оновлення освіти в Концепції модернізації російської освіти на період до 2010 р. є забезпечення сучасної якості системи освіти на основі збереження її фундаментальності і відповідності актуальним та перспективним потребам особистості, суспільства, держави. Концепція передбачала вдосконалення управління розвитком освіти на основі здійснення таких завдань:

- забезпечення державних гарантій доступності і рівних можливостей отримання повноцінної освіти;
- досягнення нової сучасної якості дошкільної, середньої та вищої освіти;
- формування в системі освіти нормативно-правових і організаційно-економічних механізмів залучення та використання позабюджетних коштів;
- підвищення соціального статусу і професійності працівників освіти, посилення державної та суспільної підтримки;
- розвиток освіти як відкритої державно-суспільної системи на основі розподілу відповідальності між суб'єктами освітньої політики і підвищення ролі всіх учасників освітнього процесу: тих, хто навчається, педагогів, батьків, освітнього закладу [159].

Федеральна цільова програма розвитку освіти на 2006-2010 рр. (затверджена Постановою Уряду Російської Федерації №803 від 23 грудня 2005 р.) базується на Концепції модернізації російської освіти на період до 2010 р. та Пріоритетних напрямках розвитку освіти (2004 р.), відкорегована відповідно до Пріоритетного національного проекту "Освіта", а також з урахуванням ініціативи Президента "Наша нова школа" та Нової сучасної моделі російської освіти на період до 2020 року [99].

Стратегічним завданням ФЦПРО було підвищення ефективності механізмів управління у сфері освіти. Для цього передбачені дії держави за такими напрямками:

- запровадження моделей інтегрованих освітніх закладів, спрямованих на реалізацію освітніх програм різних рівнів освіти, для забезпечення адекватної реакції системи освіти на потреби особистості, суспільства, держави, які

динамічно змінюються;

- запровадження механізмів взаємодії закладів професійної освіти та роботодавців, які забезпечують входження у сферу освіти додаткових матеріальних, інтелектуальних та інших ресурсів;
- утворення в системі вищої професійної освіти загальнонаціональних університетів і системотворчих ВНЗ для підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу вищої школи і концентрації матеріально-технічних і фінансових ресурсів на ключових напрямках розвитку російської освіти в інтересах держави, суспільства, особи;
- запровадження моделей державно-суспільного управління освітніми закладами з метою розвитку інститутів громадської участі в освітній діяльності та підвищення відкритості й інвестиційної привабливості сфери освіти;
- підвищення ефективності інституційного управління при зміні організаційно-правових форм діяльності навчальних закладів з метою забезпечення розвитку економічної самостійності закладів освіти, посилення їх відповідальності за кінцеві результати діяльності, підвищення результативності та прозорості фінансування освітньої галузі;
- організація мережевої взаємодії освітніх установ для розвитку мобільності у сфері освіти, вдосконалення обміну інформацією та розповсюдження ефективних рішень;
- оптимізація системи управління освітою на основі ефективного використання інформаційно-комунікативних технологій в рамках єдиного освітнього простору

Відповідно до перелічених вище напрямків дій перед Міністерством освіти та науки Росії були поставлені такі завдання, пов'язані з:

- реалізацією заходів, спрямованих на ускладнення системи освіти за вказаними напрямками;
- здійсненніям покладених на управління освітою функцій в ускладненій системі освіти [190].

Варто зауважити, що заходи, спрямовані на модернізацію освіти, представлені у цьому документі, не супроводжувалися системою оцінки результативності їх реалізації з точки зору досягнення головної мети – підвищення доступності, якості та ефективності освіти. Мабуть, саме через недостатню результативність ФЦПРО великі надії росіяни покладають саме на програму “Освіта і розвиток інноваційної економіки: впровадження сучасної моделі освіти в 2009-2012 рр.”.

Продовженням реалізації модернізаційних процесів є Пріоритетний національний проект “Освіта”, мета якого переформулюється з основними положеннями Концепції: “пришвидшення процесів модернізації російської освіти, забезпечення комплексу дій з реалізації пріоритетних напрямків розвитку освітньої системи країни, досягнення сучасної якості освіти, яка відповідає запитам суспільства та соціально-економічним умовам, які постійно змінюються” [159].

Наступним позитивним аспектом з точки зору переходу на державно-громадське управління сферою освіти є факт існування запропонованої “Сучасної моделі освіти” не як жорстко регламентованого документа, а як моделі, в обговоренні та проектуванні якої брали участь кілька сторін: експерти з Вищої школи економіки, Федерального інституту розвитку освіти, Національного фонду підготовки кадрів, представники найбільших російських ВНЗ, суспільні організації та ін. Програма стала основною темою для обговорення на традиційних серпневих педагогічних радах у всіх регіонах Росії.

З-поміж основних відмінностей “Сучасної моделі освіти” від попередніх програм та стратегічних і проектних розробок варто виокремити такі:

- логіка розвитку освіти орієнтована на споживачів освітніх послуг, громадян Росії. Система освіти будується так, щоб людина могла в будь-який момент оновити свої знання, підвищити кваліфікацію чи пройти перепідготовку. Така стратегія є втіленням ідеї про неперервність освіти, шляхи та пріоритетність якої були визначені ще у 2004 р.;

- участь представників громадських організацій, російських підприємств-роботодавців у розвитку та оцінці якості освіти, у формуванні освітніх стандартів;
- оновлення управлінського корпусу системи освіти [161].

У процесі аналізу Програми “Освіта і розвиток інноваційної економіки: впровадження сучасної моделі освіти в 2009-2012 рр.” можна виділити кілька напрямків її реалізації.

Так, одним із перших визначено в програмі напрямок формування через систему освіти відповідних соціальних відносин, розвиток громадянського суспільства. Він стосується як виховання, так і забезпечення доступності освіти. У межах цього напрямку реалізуються заходи з впровадження доступності освіти для обдарованих дітей та дітей із особливими потребами, з втілення фінансових механізмів доступності освіти – нормативів фінансування та освітнього кредитування.

“Сучасна модель освіти” пропонує серйозні зміни в підходах до фінансування. Планується впровадження конкурсного фінансування ВНЗ за результатами їх інноваційної діяльності. Окрім того, планується фінансова підтримка мережевих інноваційних програм як міжвузівських, так і кооперативних, що реалізуються в межах спільної діяльності ВНЗ з науковими та промисловими організаціями. Позитивним, на нашу думку, є конкретизаційний вектор у розробці та реалізації проекту. Так, наприклад, за даними розрахунків Міністерства освіти та науки середній діапазон фінансування одного такого проекту складатиме від 50 до 150 мільйонів рублів. А загальний обсяг федерального фінансування – 5 мільйонів рублів. За результатами реалізації проекту на 5% повинен зрости експорт освітніх послуг, що є стратегічним орієнтиром Росії на шляху до повноправного входження в європейський освітній простір. Планується збільшення на 10% питомої ваги бізнес-сектора в фінансуванні інноваційних розробок і на стільки ж – сумарного числа робочих місць на малих інноваційних підприємствах [135].

Іншим напрямком є інноваційність освіти, що включає створення мережі федеральних та науково-дослідних університетів. Перші з них повинні спрямовувати свою діяльність на вирішення геополітичних завдань та задовольняти потреби масштабних міжрегіональних інвестиційних проектів, а другі орієнтовані на кадрове забезпечення базових технологічних платформ, що визначають стабільність і конкурентоздатність національної економіки в цілому. Відомо, що в Росії вже діють такі навчально-дослідницькі комплекси – в Південному і Сибірському федеральних округах. До 2016 р. росіяни планують створити 6-8 таких комплексів, а до 2020 р. – 10-12 [135].

Станом на 2009 р. у наших сусідів існують дві моделі створення таких університетів:

- побудова укрупнених структур шляхом об'єднання кількох сильних різнопрофільних навчальних закладів, розміщених в одному окрузі. Це дозволяє росіянам порівнювати та встановлювати відповідність програми підготовки як за інженерно-технічними, так і за гуманітарними спеціальностями, що в результаті дасть змогу проводити наукові дослідження на стику різних галузей знань;
- створення федеральних університетів за рахунок розвитку та укріплення внутрішнього потенціалу масштабного, стратегічно важливого для економіки країни та конкретного федерального округу ВНЗ.

Визначення на нормативно-правовому рівні ознак таких університетів повинно включати такі важливі, на думку російської еліти та повністю раціональні з нашого погляду, критерії: інноваційність реалізованих освітніх програм; інтеграція освітніх програм у міжнародний освітній простір; спрямованість на формування кадрового та наукового потенціалу для комплексного соціально-економічного розвитку регіону; забезпечення системної модернізації вищої та післядипломної освіти; застосування сучасних освітніх технологій при підготовці, перепідготовці, підвищенні кваліфікації наукових кадрів; проведення досліджень у широкому спектрі наук; створення умов для інтеграції науки, освіти та виробництва, у тому числі шляхом

практичного застосування результатів; утвердження позиції провідного наукового і методичного центра у сфері своєї діяльності.

Важливою умовою, передбаченою та підтриманою державним керівництвом є зміна організаційно-правового статусу бюджетних установ на автономні, що забезпечить останнім значно більше фінансово-економічних умов для самостійного розвитку й розширення можливостей розпоряджатися майном.

Паралельно із створенням у Росії Федеральних університетів ведеться активна робота із побудови науково-дослідних вищих навчальних закладів. Позитивним вважаємо введення конкурсного відбору програм розвитку ВНЗ, які хочуть ввійти до розряду національних дослідницьких вищих навчальних закладів.

Діяльність та існування як федеральних, так і науково-дослідних університетів регламентована законодавчо. Так, у Федеральному законі Російської Федерації від 10 лютого 2009 р. № 18-ФЗ “Про внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації з питань діяльності федеральних університетів” внесено ряд поправок у закони “Про освіту”, “Про вищу та післядипломну професійну освіту”, “Про науку і державно-технічну політику”, “Про автономні заклади”, що стосуються появи нових категорій ВНЗ – федеральних університетів й науково-дослідних університетів.

Основні підходи та концепцію створення мережі національних дослідних університетів висвітлено у доповіді Директора Департаменту стратегії і перспективних проектів освіти й науки РФ С. Іванця [145]. На засіданні Колегії Міністерства освіти та науки Росії С. Іванець висвітлив такі ключові моменти створення мережі національних дослідних університетів: принципи державної підтримки, програму розвитку університетів, показники оцінки сучасного стану ВНЗ (кадровий потенціал, інфраструктура навчального процесу та наукових досліджень, ефективність науково-інноваційної діяльності, ефективність освітньої діяльності та системи підготовки кадрів, міжнародне та національне визнання), індикатори оцінки ефективності реалізації програми розвитку ВНЗ

(успішність освітньої діяльності, результати науково-дослідної діяльності, розвиток кадрового потенціалу, ріст міжнародного та національного визнання, фінансова стабільність), фінансове забезпечення, інфраструктурні передумови для саморозвитку, основні очікувані результати від реалізації програм розвитку національних дослідних університетів [145].

Як федеральні, так і науково-дослідні університети мають право навчати за власними програмами і стандартами – головне, щоб вони були не нижчі за федеральні. Порядок вступу у зазначені ВНЗ аналогічний до вступу у звичайні навчальні заклади.

Окрім створення федеральних університетів, у межах інноваційності освіти у програмі виокремлюють і такі шляхи її реалізації, як: ;

- підтримка регіональних комплексних проектів модернізації з втілення сучасної моделі освіти;
- масове підвищення кваліфікації управлінців, педагогів та вчителів;
- оновлення освітніх стандартів та введення нового освітнього рівня “прикладний бакалаврат”.

Прогресивним кроком, зважаючи на тенденцію ускладнення видів діяльності та розвитку високих технологій, вважаємо введення рівня “прикладний бакалаврат”, який даватиме можливість отримувати вищу освіту уже на рівні коледжів. Цей крок не тільки не викликатиме значних труднощів при переході до цього рівня, оскільки в російській середній професійній освіті наявна практика реалізації програм підвищеного рівня, а й дозволить послідовно перейти до нього. Самі росіяни позитивно ставляться до введення “прикладного бакалаврату”: “формально це буде вважатися вищою освітою. Однак фактично готувати таких спеціалістів будуть технікуми та коледжі, інтегровані до складу ВНЗ. Тим самим, можна буде “зменшити витрати часу на отримання вищої освіти після закінчення середнього навчального закладу”, а паралельно зробити вищу освіту більш продуманою” [165].

Станом на липень 2009 року близько 30 російських технікумів та коледжів з 1 вересня 2010 р. здійснюватимуть підготовку спеціалістів за

програмами прикладного бакалаврату. Експеримент із запровадження програми прикладного бакалаврату проводитиметься в Росії від 1 вересня 2009 р. по 2014 р. Як бачимо, державне керівництво у сфері вищої освіти активно проводить фінансово та законодавчо обґрунтовані нововведення, що засвідчують значні позитивні зміни у реформуванні вищої освіти.

Зважаючи на те, що участь населення Росії у безперервній освіті в 3,6 разів нижча, ніж у Данії, у 3,2 – ніж у Швеції, у 2,1 нижча, ніж в Ірландії, у 1,9 – ніж у Європейському Союзі, третім вектором, необхідною умовою самовдосконалення та підвищення конкурентоспроможності, для наших сусідів є безперервна освіта.

Основними положеннями державної освітньої політики Російської Федерації у цьому напрямку є:

- конкурсна підтримка організацій, які пропонують якісні програми безперервної освіти;
- створення кваліфікаційних меж і мережі центрів сертифікації кваліфікацій;
- формування доступних електронних освітніх ресурсів на всіх рівнях життя та конкурентного ринку електронних освітніх ресурсів;
- розвиток системи бюджетного фінансування сертифікатів на послуги додаткової освіти.

Гарантом реалізації проаналізованих вище напрямків програми є четвертий вектор – створення механізмів зворотнього зв'язку освіти з суспільством, тобто системи зовнішньої оцінки діяльності у сфері освітніх послуг. За допомогою зворотнього зв'язку (рейтинги громадськості, суспільна акредитація освітніх програм, обов'язкове інформування громадськості про діяльність закладів освіти та ін.) управлінці, які займаються реалізацією програми, матимуть змогу визначити правильність, ефективність дій, корегувати їх у ході реалізації програми. У межах вказаного напрямку пропонується:

- ввести систему публічної звітності навчальних закладів;

- розвивати механізми суспільних рейтингів освітніх програм;
- вдосконалювати підходи до акредитації освітніх установ;
- формувати інститути за участю громадськості в управлінні освітою на всіх рівнях;
- ввести оцінку якості.

Важливою частиною діяльності у цьому напрямку є впровадження оцінки якості і попиту на освітні послуги в систему оплати праці працівників навчальних закладів. Таке нововведення повинно забезпечити диференціювання збільшення заробітної плати залежно від якості і результатів праці.

Успіх реалізації запланованих завдань вимагатиме від державного управління освітою розробки та впровадження нових механізмів управління та регулювання. Тому, втілюючи такий важливий для освіти країни документ, росіяни детально продумали й підходи до управління. Одним із перших підходів, який пройшов практичну перевірку під час реалізації національного проекту, є конкурсна підтримка за участю громадськості оцінки якості ВНЗ-лідерів.

У процесі реалізації сучасної моделі освіти росіяни планують досягти таких результатів: збільшення кількості населення у неперервній освіті з 11% у 2007 р. до 27% у 2012р.; збільшення кількості тих, хто навчатиметься у сучасних умовах із 30% до 70%; покращення показників Росії у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти, наближення до показників, вищих за середні та ін.

Департамент державної політики та нормативно-правового регулювання у сфері освіти 8 травня 2008 року скерував лист із методичними рекомендаціями щодо проведення серпневих педагогічних нарад працівників освіти “Актуальні завдання сучасної моделі освіти” [146]. Ці методичні рекомендації завершуються комплексним планом формування і реалізації сучасної моделі освіти в Російській Федерації на 2009-2012 рр. і на плановий період до 2020 р.

Незважаючи на те, що Росія, забезпечуючи системну функцію держави щодо освіти, виступає одночасно ініціатором, організатором та виконавцем дій, спрямованих на вдосконалення управління освітою, існують моменти, які свідчать про недостатність методологічної бази для проведення такої роботи. Про це, за дослідженнями С. Белякова, свідчать такі фактори:

- відсутність показників оцінки доступності, якості й ефективності освіти;
- нерозробленість підходів до оцінки стану системи освіти за основними напрямками її діяльності;
- відсутність розробленого уявлення про потрібний стан системи освіти;
- недостатня спрямованість запланованих у рамках модернізації заходів на досягнення поставлених цілей, реалізація яких не призводить до росту доступності, якості й ефективності освіти [21, с. 380)].

Існуючі оцінки результатів роботи в напрямку модернізації освіти, представлені у вигляді змін стану системи освіти, свідчать про зниження якості, відрив структури підготовки від потреб економіки, нерациональне використання ресурсів, посилення централізації в управлінні. Це дозволяє зробити висновок про те, що вжиті та заплановані заходи не забезпечують досягнення поставлених цілей та потребують корегування. Стан роботи з модернізації освіти в Росії, на думку автора монографії “Модернізація освіти в Росії: вдосконалення управління”, можна охарактеризувати за допомогою трьох “не”:

- не розроблені оцінки стану системи освіти відповідно до поставлених цілей;
- не покращується стан системи освіти в результаті реалізації заходів з модернізації;
- не підводяться підсумки та не розповсюджуються у суспільстві результати реалізації заходів щодо модернізації [21, с. 381-382].

Не заперечуючи висвітлених С. Беляковим недоліків у формуванні механізмів регулювання модернізації освіти, хочемо підсумувати, що на сучасному етапі система освіти Росії зазнає серйозних змін: утворення федеральних та науково-дослідних університетів, інноваційні ВНЗ, мережеві

навчальні заклади; впровадження державно-громадського управління, подальша модернізація змісту освіти; вдосконалення механізму багатоканального фінансування, підвищення різнобічної активності держави у напрямку модернізації освіти тощо. Тому державному адміністративному сектору у сфері освіти (особливо вищій) України варто звернути увагу на описаний досвід з метою запозичення кращих зразків реформаторської освітньої політики, а також на ті позитивні аспекти модернізації освіти в Росії, які принесли чи приносять позитивні результати.

2.3. Оцінка змін та досягнутих результатів інституційного регулювання вищої освіти досліджуваних країн та України

Як свідчить світова практика, процес модернізації вищої освіти є складним і тривалим. Йдеться, насамперед, про вдосконалення механізмів інституційного регулювання модернізаційних процесів у вищій освіті. У такому випадку йдеться про одночасне вдосконалення всіх механізмів: фінансово-економічного, політико-правового, організаційно-управлінського та інших, оскільки тільки їх комплексне оновлення сприятиме становленню нової парадигми освіти.

Так, проаналізований вище (підрозділи 2.1 та 2.2) досвід трансформації механізмів регулювання вищої освіти у Польщі та Російської Федерації є інформативним для модернізації вищої освіти в Україні й дозволяє визначити певний напрям дій держави в забезпеченні підтримки модернізаційних процесів у галузі освіти.

Досліджувані країни, як і наша держава, у процесі модернізації вищої освіти відчують вплив глобалізації на всі сфери життєдіяльності людини; вплив кризових явищ у державі, зокрема економічної кризи, які мають безпосередній вплив на державне управління модернізацією освітньої галузі; вплив євроінтеграційних процесів, які ставлять перед країнами-кандидатами конкретні завдання тощо.

Першим кроком, спрямованим на створення спільної Зони європейської вищої освіти, стало приєднання Польщі, Росії та України до Болонського процесу. Відповідно до цілей Болонського процесу до 2010 року освітні системи Європейських країн повинні бути модернізовані таким чином, щоб сприяти якості вищої освіти, зміцненні довіри між суб'єктами освіти, мобільності, сумісності систем кваліфікацій, посиленні конкурентоспроможності Європейської системи освіти і т.п.

Польща стала учасником Болонського процесу у 1999 році, Росія – у 2003 році, а Україна – у 2005 році. Відповідно швидкість реалізації завдань Болонського процесу прямо пропорційна до часу підписання країнами Болонської декларації.

Кожна з держав мала власні причини для гальмування чи пришвидшення імплементації вимог Болонського процесу, відтак, кожна підійшла до 2010 року зі своїми результатами. У Польщі утвердилася система вищої освіти, що складається із двох циклів: I цикл – трирічна або чотирирічна освіта (ступінь ліценціата), II цикл – дворічне (іноді однорічне) навчання (ступінь магістра). Проте запровадження трирічних докторських програм, що будуть повністю відповідати західним PhD, у Польщі триває й досі. Продовжує діяти система габілітації – процедура, аналогічна до захисту докторської дисертації в Україні.

У Росії довгий час тривали дискусії щодо можливості випуску кваліфікованого спеціаліста за три роки навчання (у системі “бакалавр/магістр”). Однак 24 жовтня 2007 року тодішній президент Російської Федерації В. Путін підписав закон про введення дворівневої системи вищої освіти по всій країні. Але більшість російських вузів і досі готують студентів фактично за старими програмами, перенісши частину предметів із бакалаврату в магістратуру. Остаточний перехід ВНЗ Росії на новий професійний стандарт “бакалавр/магістр” можливий, як вважає Голова комісії Громадської палати Російської Федерації Я. Кузьмінов, не раніше 2012 року [132].

В Україні на сьогодні паралельно співіснує традиційна та оновлена система ступенів вищої освіти – бакалавр – спеціаліст – магістр. Невиправдана

лутанина вбачається у розумінні рівнів бакалавра, спеціаліста і магістра. Зодночас очевидним перспективним напрямом є поступовий перехід до двоступеневого навчання бакалавр – магістр.

Ще одним кроком у напрямку створення Європейського освітнього простору є впровадження європейської кредитно-трансферної системи, яке дозволило підвищити гнучкість системи, а також забезпечити більшу мобільність студентів і викладачів у рамках освітнього простору Європи.

Поступово вирішується проблема забезпечення автономії ВНЗ. Так, найбільш сприятлива ситуація зараз у Польщі (завдяки прийнятим за останні два десятиріччя законам і законодавчим актам про освіту, ВНЗ у Польщі здобули право формувати власну стратегію, самостійно обирати пріоритети в навчанні та впровадженні наукових досліджень, витратити ресурси та встановлювати критерії для підготовки сучасних високопрофесійних фахівців, створювати нові моделі навчання на різних рівнях освіти, започатковувати пілотні проекти PhD-програм у різних професійних напрямках). Україна та Росія проходять період надання ВНЗ автономного статусу поступово і, варто зауважити, не зовсім впевнено та швидко.

В освітніх системах досліджуваних країн продовжує існувати значна кількість проблем:

- надлишкова кількість навчальних напрямів і спеціальностей;
- загрозлива тенденція до погіршення якості вищої освіти, що має потенціал до зростання;
- збільшення розриву зв'язків між освітянами і працедавцями, між сферою освіти і ринком праці.
- нехтування передовими науковими дослідженнями у закладах освіти, які є основою університетської підготовки;
- подальше впровадження автономії ВНЗ.

Модернізації вищої освіти Польщі сприяє прийняття її 1 травня 2004 р. до Європейського Союзу. Оскільки Польща вступила до Європейського Союзу, то в системі вищої освіти відбулися необхідні зміни в підготовці нових

професійних кадрів, нових стандартів освіти. Приєднання Польщі до ЄС стало головним національним пріоритетом. Польща вступила у величезний внутрішній ринок ЄС, а це надало можливість польським виробникам залучати велику кількість споживачів, що сприяє нейтралізації проблеми безробіття, збільшує доступ до сучасних технологій. Польська економіка отримала можливість залучати закордонний капітал, інвестиції, що сприяє стабілізації процесу модернізації.

Все це значною мірою вплинуло на розвиток системи вищої освіти та ринок праці. Відкриття кордонів надало полякам більше шансів на працевлаштування в будь-якій країні ЄС.

Із вступом до Європейського Союзу польська молодь одержала право вільного доступу до навчання в будь-яких європейських ВНЗ, участь в освітніх програмах, розширення знання в галузі освіти та науки тощо. Варто зазначити, що молодь нашої країни і Росії потенційно має аналогічну можливість, хоч і не є членом ЄС, проте реалізація цієї можливості є набагато важчою.

Членство Польщі в Європейському Союзі дає польським студентам більше можливостей для участі в освітніх програмах ЄС. Після вступу Польщі до ЄС ВНЗ країни отримали можливість створювати свої філії ВНЗ в інших країнах-членах ЄС.

Модернізація вищої освіти Польщі має чітку орієнтацію на інтеграцію її в європейський освітній простір. Слід зазначити, що оновлення навчального процесу забезпечує підготовку випускників вищих навчальних закладів до швидкого орієнтування в сучасному інформаційному суспільстві та активної участі у відкритих багатокультурних співтовариствах усього світу.

Після вступу Польщі до ЄС польські ВНЗ стали складовою єдиного європейського освітнього простору, що обумовлює кращу політичну, соціальну, економічну співпрацю між різними типами вищих навчальних закладів та мобільне пересування студентів та науковців. Досвід Польщі свідчить, що спільними зусиллями заклади освіти можуть впливати на

покращення ситуації зокрема у вищій освіті, та створювати підґрунтя для покращення життєзабезпечення суспільства.

Україна також робить певні кроки до входження у Європейський Союз. Варто зазначити, що наша держава має у сфері освіти вагомі передумови для входження в ЄОП. Оскільки основним принципом європейської інтеграції є збереження національної ідентичності та різноманіття культур країн-членів, то багата українська культура не загубиться, а матиме змогу збагатити загальноєвропейську культуру.

За словами голови Державного агентства з питань науки, інновацій та інформації В. Семиноженка на етапі інтеграції до ЄС Україна та Російська Федерація рухаються в одному напрямі: "...Якщо ми згадаємо підсумки нещодавніх самітів Україна-ЄС та Росія-ЄС, то ми побачимо, що вони, фактично, мали єдиний порядок денний. Тобто, на сьогоднішній день ми рухаємося в одному напрямі, але трохи різними траєкторіями..." [130].

Для підвищення модернізації освітньої галузі, окрім входження в Європейський освітній простір та реалізації вимог Болонського процесу як першочергового кроку в цьому напрямку, необхідним є вивчення впливу на цей процес інституційного середовища розвитку освіти та вдосконалення механізмів інституційного регулювання. Основні кроки модернізації досліджуваних країн та країни показані у табл. 2.1.

Так, комплексного вдосконалення потребують політико-правовий, організаційно-управлінський, фінансово-економічний, ідеологічний та інші механізми інституційного регулювання, які є визначником та показником ефективності й можливості здійснення модернізаційних процесів в освітній галузі. У такому аспекті для України цінними будуть подальші кроки із досвіду країн постсоціалістичного простору.

Таблиця 2.1

Модернізаційні процеси у вищій освіті

№з/п	Кроки модернізації	Україна	Польща	Росія
1	Входження в ЄОП	≈	▶	≈
2	Наближення законодавчої бази до вимог ЄОП	◀	▶	▶
3	Приєднання до Болонського процесу	▶	▶	▶
4	Законодавче оформлення впровадження та функціонування державно-громадського управління освітою	◀	▶	◀
5	Децентралізація управління, уточнення компетенцій, повноважень та відповідальності органів управління освітою на всіх рівнях й забезпечення їх ефективної взаємодії	◀	▶	◀
6	Розвиток взаємозв'язку освіта – наука – виробництво	◀	▶	◀
7	Розвиток вищої освіти відповідно до потреб держави, регіонів	≈	▶	▶
8	Підтримка розвитку приватних навчальних закладів	≈	▶	≈
9	Забезпечення повної доступності вищої освіти і вирівнювання шансів на освіту для громадян	▶	▶	▶
10	Зменшення дефіциту державного фінансування	≈	≈	≈
11	Впровадження багатоканального фінансування та формування в системі освіти нормативно-правових і організаційно-економічних механізмів залучення та використання позабюджетних коштів	≈	≈	≈
12	Покращення матеріального стимулювання науково-педагогічного персоналу	≈	≈	≈
13	Стимулювання наукових досліджень та розвитку ВНЗ	≈	≈	≈
14	Забезпечення умов для впровадження автономії ВНЗ	◀	▶	◀
15	Укрупнення ВНЗ	≈	!?	◀
16	Збереження зовнішнього (державного) контролю якості навчання	≈	≈	≈
17	Розвиток різних форм навчання громадян протягом усього життя	▶	▶	▶
18	Створення вищих навчальних закладів, які забезпечують високий рівень навчальної, наукової та дослідницької діяльності	◀	▶	▶
19	Визначення основних напрямів розвитку країни, розробка відповідної класифікації спеціальностей та впровадження нововведень, модернізація структури підготовки кадрів відповідно до вимог сьогодення, оновлення освітніх стандартів	≈	≈	≈

Продовження табл. 2.1

20	Забезпечення резерву професорсько-викладацького та управлінського персоналу й вирішення проблем його кваліфікаційної придатності у світлі трансформаційних процесів в освітній галузі	≈	≈	≈
21	Поєднання навчання та наукових досліджень	►	►	►
22	Контроль податковими органами самостійності навчальних закладів	◄	◄	◄
23	Законне обмеження працевлаштування викладачів у кількох ВНЗ з метою покращення якості викладання	!?	!?	!?
24	Вирішення дискусійного питання щодо зовнішнього оцінювання якості навчання	!?	!?	!?
25	Вирішення проблемних аспектів щодо критеріїв присудження наукового ступеня і вченого звання	!?	!?	!?
26	Утворення на демократичних засадах самоврядної організації "Конференції ректорів ВНЗ"	≈	►	≈
27	Входження до освітніх європейських організацій	◄	►	►
28	Впровадження елітарної освіти	!?	◄	◄
29	Припинення "відтоку мізків" з країни	≈	≈	≈
30	Реалізація антикризових заходів у галузі освіти	≈	≈	≈
31	Підвищення якості, конкурентоспроможності вищої освіти	≈	≈	≈
32	Введення нового освітнього рівня "прикладний бакалаврат"	!?	!?	►
33	Підтримка регіональних комплексних проєктів модернізації освіти	≈	≈	≈
34	Формування доступних електронних освітніх ресурсів на всіх рівнях освіти та конкурентного ринку електронних освітніх ресурсів	►	►	►
35	Конкурсна підтримка організацій, які пропонують якісні програми безперервної освіти	!?	!?	!?
36	Введення системи публічної звітності навчальних закладів	!?	!?	!?
37	Розвиток механізмів суспільних рейтингів освітніх програм	!?	!?	!?
38	Вдосконалення підходів до акредитації освітніх установ	!?	!?	!?
39	Розробка показників оцінки доступності, якості й ефективності освіти	!?	!?	!?
40	Розробка підходів до оцінки стану системи освіти за основними напрямками її діяльності	!?	!?	!?
41	Систематичне підведення підсумків модернізації вищої освіти	!?	!?	!?

<i>Продовження табл. 2.1</i>				
42	Розповсюдження серед суспільства результатів реалізації заходів щодо модернізації	!?	!?	!?
43	Максимальне залучення роботодавців до оновлення і модернізації державних освітніх стандартів	!?	!?	!?
44	Введення систем оплати праці педагогічного і адміністративно-управлінського персоналу навчальних закладів, враховуючи якість і результативність їх діяльності	≈	≈	≈
Примітка: ► - впроваджено великою мірою ◄ - впроваджено меншою мірою, потребує модернізації ≈ - частково досліджені проблеми, потребують детальнішого вивчення державні механізми впровадження цих кроків; !? - варті уваги, маловивчені проблеми.				

Як видно із таблиці 2.1, освітні тенденції в Україні не є чимось винятковим порівняно із модернізацією вищої освіти у досліджуваних країнах. Подібні кроки в напрямку розвитку освітньої галузі проходять сусіди – Росія та Польща. Варто бути об'єктивними, розрізняти позитиви і негативи та відбирати до свого арсеналу лише продуктивні зразки. Головне для України під час євроінтеграційних, модернізаційних процесів не допустити втрати кращих традицій української освіти, зниження національних стандартів її якості.

Тому на шляху подальшої модернізації вищої освіти в Україні під час вивчення та застосування досвіду інших країн державним органам управління освітою нашої держави потрібно пам'ятати про відмінності систем освіти в окремих країнах та різницю у чинниках інституційного середовища, що мають безпосередній вплив на модернізаційні процеси в освітній сфері та визначають можливості ефективного застосування у процесі модернізації певних механізмів регулювання. Жоден регуляторний механізм не може існувати без урахування конкретних інституційних чинників розвитку суспільства, без аналізу системи норм, яка обумовлює існування цих чинників.

Модернізація системи вищої освіти є основою динамічного економічного зростання, політичної стабільності та соціального розвитку суспільства, фактором благополуччя громадян і безпеки країни. Значущість модернізації системи освіти визначається її ключовою роллю в підвищенні

конкурентоспроможності країни та прискоренні темпів економічного зростання. Саме вища освіта формує необхідне інституційне середовище побудови цього фундаменту.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Реалізація мети модернізації освітньої сфери вимагає вироблення і втілення нових підходів до застосування механізмів регулювання цього процесу. Корисними для практичного застосування в Україні є певні аспекти модернізації досліджуваних країн, оскільки згадані держави не тільки перебувають у територіальній близькості до України, але й проходять тотожні стадії модернізації освітньої галузі та процесу управління нею.

Дослідження трансформації механізмів інституційного регулювання вищої освіти Польщі та Росії дало змогу виокремити основні інституції, які визначають хід модернізації вищої освіти. У Польщі, Російській Федерації та у нашій державі вагомим є вплив економічних, політичних, правових, соціальних та інших чинників інституційного середовища на трансформаційні процеси в освітній галузі. Розвиток тих чи інших інституцій зумовлює вибір механізмів регулювання модернізації.

Констатовано, що Польща та Росія для модернізації вищої освіти використовують фінансово-економічні, політико-правові, організаційно-управлінські механізми у комплексі.

Модернізаційні процеси у політичному устрої Польщі (1989 р.) дали поштовх до вдосконалення правових, фінансово-економічних, організаційно-управлінських механізмів регулювання модернізації вищої освіти країни. Законодавче оформлення знайшли такі аспекти модернізації вищої освіти, як: децентралізація та відкритість системи самоврядування із залученням громадськості; повернення автономії навчальним закладам; створення Конференції ректорів ВНЗ, яка має право накладати вето на будь-які нормативні документи та рішення, що безпосередньо стосуються змісту та

організації навчального процесу, визначає вектори розвитку вищої освіти Польщі та є каталізатором усіх модернізаційних процесів країни у сфері освіти; підтримка приватного освітнього сектора; розмежування впливу різних рівнів управління (центрального, регіонального та громадського), врегулювання сфери діяльності громадських організацій тощо.

Зафіксовано зміни шляхом застосування організаційно-управлінського та правового механізмів регулювання: скорочення кількості навчальних закладів з акцентом на потужні регіональні університети; обмеження компетенції Міністерства національної освіти у сфері вищої освіти та центральних органів державної влади й ін. Названі зміни в управлінні вищою освітою у Польщі свідчать про перехід на новий рівень управління – державно-громадський, що паралельно супроводжувався наданням ВНЗ повної автономії.

Дослідником звернено увагу на проблеми Польщі, аналогічні українським, що потребують першочергового розв'язання на рівні держави – вплив демографічного чинника (демографічна криза, міграційні процеси тощо) на розвиток вищої освіти у Польщі. Для зменшення втрат інтелектуального потенціалу нації польські науковці пропонують застосовувати різноманітні механізми регулювання: зміна фінансування освіти, створення найкращих умов для праці та наукових досліджень працівників та студентів, призначення виплат стипендій у розмірі мінімальної заробітної плати, налагодження взаємодії між освітою та економікою тощо.

Виділено головні проблеми вищої освіти фінансово-економічного плану, які потребують ефективного задіяння фінансово-економічного механізму регулювання: фінансові обмеження, що унеможливають підтримання необхідного рівня конкурентоспроможності; покращення оплати праці наукових працівників; створення більш гнучких механізмів в умовах оплати навчання та її фіксованого рівня; встановлення ефективної системи контролю держави над автономними державними та недержавними ВНЗ в умовах зростання їх самостійності; більш ефективного використання Лісабонської

стратегії як основного документа для збільшення фінансування; розвиток різних форм навчання громадян протягом усього життя та ін.

Досліджено досвід регулювання модернізаційних процесів у вищій освіті Росії та показано, що всі дії у цьому руслі спрямовані на те, щоб шляхом застосування механізмів регулювання змінити характеристики та результати діяльності системи освіти

Здійснено ґрунтовний аналіз нормативно-правових документів у галузі освіти. Детально проаналізовано програму розвитку освіти в Російській Федерації “Освіта і розвиток інноваційної економіки: впровадження сучасної моделі освіти в 2009-2012 рр.”, яка може послужити зразком для України в таких напрямках, як соціальна спрямованість освіти, інноваційність освіти, безперервність освіти, законодавчий та фінансовий супровід модернізаційних процесів в освітній сфері та ін.

Зазначено, що досвід Росії та Польщі є цінним для реформування української освіти й виокремлено ті проблеми, роль регулятивного впливу держави у напрямку подолання яких шляхом створення сприятливого інституційного середовища є незаперечною: забезпечення повної доступності вищої освіти і вирівнювання шансів на освіту для громадян; стимулювання наукових досліджень, розвитку ВНЗ та реалізація наукової політики й політики у сфері наукових досліджень при співпраці з відповідними інституціями, що в них зацікавлені; відповідальність держави за вдосконалення нормативно-правової бази в галузі освіти; розширення самостійності, автономії навчальних закладів у виборі програм, змісту навчання, розвитку самоуправління, залученні студентів до управління ВНЗ тощо; зупинення процесу “відтоку мізків” із держави; удосконалення механізму багатоканального фінансування; підвищення різнобічної активності держави у напрямку модернізації освіти тощо.

Аналіз наукової літератури щодо трансформації механізмів регулювання розвитку освіти досліджуваних нами країн дозволяє виокремити певні позитивні зрушення у напрямку модернізації освітньої галузі. В остаточному

підсумку використання практичного досвіду Росії та Польщі щодо необхідності удосконалення вищої освіти та здійснення практичних кроків з реформування системи управління нею має на меті створення саморегульованої системи на національному, регіональному й університетському рівні, яка б самостійно, без зривів та криз розвивалася у відповідь на потреби життя суспільства.

З результатів проведеного аналізу нормативно-правових документів у сфері вищої освіти, програм реформування вищої освіти та наукових праць, визначено, що вдосконалення управління є важливим елементом модернізації російської освіти. Серед основних напрямків діяльності щодо вищої освіти на сучасному етапі, що зазнають впливу уряду та вдосконалюються за його участі й керівництва, є зміна організаційної структури, перерозподіл функцій управління між державними елементами, раціоналізація мережі, розвиток самостійності та розширення різноманітності освітніх закладів.

Акцентовано, що одним із шляхів здійснення державного регулювання розвитку вищої освіти є осмислення та продумане застосування в українських реаліях досягнень досліджуваних країн з урахуванням відмінностей систем освіти в цих країнах та різницю в чинниках інституційного середовища, що мають безпосередній вплив на модернізаційні процеси в освітній сфері та визначають можливості ефективного застосування у процесі модернізації відповідних механізмів регулювання.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

3.1. Освіта як пріоритетна сфера інституційного регулювання

Висвітлюючи питання ролі України у реформуванні освітньої галузі, вважаємо за потрібне обговорити питання пріоритетності модернізації освіти для інституційного розвитку держави. Початок третього тисячоліття ознаменований значними змінами в економіко-політичній ситуації країни, що вимагає миттєвого накопичення та практичного застосування нових знань, а це підвищує роль вищої освіти в розбудові наукомістких економічних систем та демократичного суспільства. Усі складові вищої освіти як соціального явища є об'єктом державного регулювання, а тому рух до нової, адекватної вимогам сучасної цивілізації, системи вищої освіти пов'язаний, насамперед, з визнанням на рівні держави пріоритетності освітньої галузі в розбудові держави та здійснення освітньої функції держави як провідної у процесі розвитку України.

Вивчення наукової літератури з цього питання виявляє кілька неоднозначних точок зору, одна з яких полягає у тому, що діяльність держави у сфері освіти визначено як соціальну функцію. У словнику-довіднику з державного управління та державної служби, який вміщує 1300 понять та термінів державного управління та державної служби, що охоплюють відомості з майже 23 тем професійного навчання, названо такі функції держави, які притаманні їй на сучасному етапі та на реалізацію яких спрямована система державного управління: політична (забезпечення цілісності того суспільства, формою якого вона виступає), соціальна (забезпечення прав та свобод кожного громадянина), економічна (створення організаційно-правових умов ефективної економічної діяльності суспільства), екологічна (створення нормативно-правових умов захисту та безпеки довкілля), зовнішня (зміцнення

лівробітництва з іншими державами, сприяння розвитку міждержавних структур) [66]. Освіту як складову соціальної функції держави окреслюють у таких дослідженнях науковців [3; 44; 90; 198] та ін.

Деякі вчені дотримуються застарілої, на наш погляд, позиції, коли освітню діяльність включають до культурно-виховної функції держави. Ми ж безпідставно рекомендуємо виділити пріоритетність освітньої функції держави, особливо зважаючи на її вагомість при втіленні спричинених швидкоплинними змінами у суспільстві ідей модернізації політичних, економічних, соціокультурних та інших складових інституційного середовища.

Так, станом на сьогодні, освіта є найважливішим фактором продукування інтелекту, моралі, культури, а в подальшому й економічного потенціалу країни. Підтвердженням такої позиції є слова колишнього міністра освіти та науки України І. Вакарчука: “Освіта і наука є стратегічним резервом розвитку держави, суспільства, економіки та багатовимірним полем нашої інтеграції у світову спільноту” [80]. У Національній доктрині розвитку освіти зустрічаємо: “Освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства. Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені” [155]. Діяльність держави у цьому напрямку закріплена на законодавчому рівні [150; 226; 227; 228; 255 та ін.].

Розвиток освіти є комплексним напрямом діяльності, оскільки здійснюється не одним державним органом і навіть не групою. У провадженні державної освітньої діяльності беруть участь усі складові державного механізму як по горизонталі, так і по вертикалі. Держава здійснює регулювання у сфері освіти за допомоги різних органів, які в цілому складають систему суб'єктів адміністративно-правового регулювання у сфері освіти.

Основні аспекти управління освітою викладено у Законі України “Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР “Про освіту” (1996 р.) у статтях 10-14, 16 та 17. Повноваження цих органів виписано у відповідних статтях Закону та у посібнику В. І. Лугового [138]. Управлінню в галузі вищої освіти присвячено IV розділ Закону “Про вищу освіту”. Це питання детально досліджено у праці Д. Дзвінчука “Державне управління освітою в Україні: тенденції і законодавство”. Так, наприклад, ст. 16 визначає систему вищої освіти (ВНЗ всіх форм власності); інші юридичні особи, що надають освітні послуги у галузі вищої освіти; органи, які здійснюють управління у галузі вищої освіти.

Управління в галузі вищої освіти за Законом (ст. 17) фактично здійснює уряд – Кабінет Міністрів України, який через систему органів виконавчої влади:

- здійснює державну політику у галузі вищої освіти;
- організовує розроблення та втілення відповідних загальнодержавних та інших програм;
- у межах своїх повноважень видає нормативно-правові акти з питань вищої освіти;
- забезпечує контроль за виконанням законодавства про вищу освіту.

Управління у галузі вищої освіти у межах їх компетенції здійснюється також:

- спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки – Міністерством освіти і науки;
- іншими центральними органами виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади;
- Вищою атестаційною комісією України;
- органами влади Автономної Республіки Крим;
- органами місцевого самоврядування;
- власниками вищих навчальних закладів;
- органами громадського самоврядування.

Повноваження органів державного управління вищою освітою докладно подано у ст. 18, 19, 20 Закону України “Про вищу освіту”. У ст. 21 описані повноваження власника (власників) ВНЗ [67, с. 68].

Адаптуючись до вимог глобалізованого суспільства, змін потребує й структура освітньої політики. Ми переконані, що у недалекому майбутньому управління освітньою галуззю повністю перейде на новий щабель розвитку, як було сказано вище, від державного до державно-громадського.

Враховуючи всі компоненти впливу на освітню галузь та систему управління нею, що становить національний та наднаціональний компоненти впливу, ми розробили необхідні для ефективного ведення освітньої політики пропозиції щодо побудови інфраструктури державно-громадського управління вищою освітою, яка включає підрозділи, що за суттю своєї діяльності розширюють можливості державної системи управління (рис. 3.1).

Відмінність полягає не стільки у змісті діяльності, скільки в потребі оптимізації державних управлінських структур шляхом включення в них самоврядних асоціацій учасників освітньої діяльності; децентралізації управління; перерозподілу функцій та повноважень між державою та громадськістю; переходу до програмно-цільового управління; поєднання державного та громадського контролю; створення системи моніторингу управлінських рішень, їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях; удосконалення понятійного апарату, розробки базової моделі та визначення механізмів державно-громадського управління вищою освітою на державно-громадських засадах з урахуванням сучасних законодавчих та нормативних актів із питань освіти в Україні тощо.

Рисунок 3.1 Інфраструктура державно-громадського управління вищою освітою

Зміст державно-громадського управління вищою освітою згідно з наведеною моделлю повинен формуватися діяльністю його суб'єктів у таких напрямках:

- забезпечення науково-дослідної, навчально-виховної освітньої сфери;
- участь у підготовці, прийнятті та реалізації нормативно-правової бази;
- взаємодія державних органів і громадських об'єднань та організацій у розподілі бюджету навчального закладу й організації контролю за використанням коштів;
- розвиток системи управління освітою, розробка й реалізація відповідних програм, спрямованих на її модернізацію, удосконалення змісту, форм та методів освітньої діяльності;
- налагодження тісної співпраці у впровадженні сучасних інформаційно-комунікативних технологій, за допомогою яких не тільки буде здійснюватися інформаційне забезпечення навчальної та науково-дослідної діяльності, а також координуватися освітній процес в Україні, моніторинг якості навчання, підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників тощо;
- спільна діяльність органів влади та громадськості в організації моніторингу якості освітніх послуг, що включає оцінку якості роботи університету, оцінку якості освітнього процесу, оцінку якості науково-дослідної діяльності, оцінку шляхів подальшого розвитку ВНЗ, оцінку управлінської, фінансової, господарської діяльності та ін.

Освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

Хоча нині вже зроблені певні кроки щодо модернізації системи управління освітніми закладами, проте є потреба у додаткових рішучих діях з налагодження механізмів інституційного регулювання освітньої галузі. Громадські організації повинні консолідувати зусилля з метою систематизації свого впливу на освітні процеси. Серед основних завдань, які повинні ставити

перед собою громадські організації, що займаються питаннями освіти, мають бути такі: формування експертного середовища з освітніх проблем і проблем діяльності експертних організацій у сфері освіти; вироблення механізмів впливу на прийняття рішень в освіті, способів взаємодії з органами управління освітою; здійснення громадського моніторингу у сфері освіти України; створення веб-сайту освітніх неприбуткових організацій, на якому можна дізнатися про діяльність українських та міжнародних організацій, що займаються питаннями освіти тощо.

Таким чином, незважаючи на тенденцію переходу системи державного управління на державно-громадську модель, при якій за державою закріплюються питання стратегічного планування та контролю, вважаємо за доцільне визнати освіту пріоритетною та визначальною інституцією у здійсненні регулятивної діяльності щодо модернізації наявних у державі інституцій та визначати освітню функцію держави провідною функцією.

Серед значної кількості опрацьованої нами літератури з державного управління, правознавства, лише у праці “Державне управління та державна служба: сучасні напрями розвитку” О. Оболенського у розділі “Сучасні тенденції трансформації цілей, завдань і функцій держави та державного управління” освіта виокремлена із соціальної функції та становить відносно самостійну, оскільки розглядається у сукупності з культурою та наукою [160, с. 155].

Здійснювана Україною освітня функція має свій предмет, тобто коло суспільних відносин у сфері освіти, на які здійснюється регулятивний вплив зі сторони держави. До таких суспільних відносин належать педагогічні, в межах яких безпосередньо здійснюється педагогічний вплив, спрямований на передачу й засвоєння знань, умінь та навичок, поглядів, правил поведінки тощо. Вони є стрижнем усієї системи суспільних відносин у сфері освіти.

Іншим видом суспільних відносин є організаційні, спрямовані на організацію педагогічного процесу. Серед них особливе місце займають управлінські відносини.

Окрім адміністративно-правових і педагогічно-правових відносин, в освітній галузі існує ряд конституційно-правових, трудових, сімейних та інших правовідносин, що знову ж таки засвідчує комплексний характер освітніх відносин.

Відповідно до Конституції України громадяни України є носіями конституційного права на освіту, адже “держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі” (ст. 53 Конституції України) [113], а також виступають суб’єктами конституційно-правових відносин. Усі інші права людини на освіту будуються на цій основі.

В освітніх відносинах наявні елементи трудових правовідносин. Регулювання права на працю та відпочинок, навчання без відриву від виробництва, право на додаткову відпустку – все це є предметом трудового права, незважаючи на те, що особи, які навчаються, є суб’єктом права на освіту, дії якого регулюються переважно законодавством галузі. Цікавим у такому ракурсі висвітлення питання є стаття 197 Кодексу законів про працю України “Про надання молоді першого робочого місця”, відповідно до якої “працездатній молоді – громадянам України віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби надається перше робоче місце на строк не менше двох років”, на якісне виконання якої держава повинна була б звернути неабияку увагу. Опосередковано стосуються освіти такі статті Кодексу, як: стаття 5-1 “Гарантії забезпечення права громадян на працю”;

стаття 63 “Заборона залучення до надурочних робіт”; стаття 193 “Норми виробітку для молодих робітників”; стаття 194 “Оплата праці працівників молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи”; стаття 196 “Броня прийняття молоді на роботу і професійне навчання на виробництві”; стаття 201 “Організація виробничого навчання”; стаття 203 “Заохочення працівників, які поєднують роботу з навчанням”; стаття 209 “Скорочення робочого часу із збереженням заробітної плати для працівників, які навчаються в середніх загальноосвітніх школах”; стаття 212 “Час надання щорічних відпусток працівникам, які навчаються в навчальних закладах”; стаття 216 “Додаткова відпустка у зв’язку з навчанням у вищих навчальних закладах, навчальних закладах післядипломної освіти та аспірантурі” та ін. [108].

У сфері права соціального забезпечення співіснують норми двох галузей законодавства: законодавство з соціального захисту населення та освіти. Для прикладу наведемо кілька документів, якими регламентуються взаємовідносини освіти та соціальні пільги: Закон України “Про соціальні послуги” [94], Указ Президента України “Про державну допомогу дітям, які вчаться за гірничими спеціальностями і чий батьки загинули або стали інвалідами на вугледобувних підприємствах” [223].

На основі двох галузей законодавства – сімейного та освітнього законодавства – регулюються права та обов’язки батьків (осіб, що їх замінюють) щодо освіти та виховання дітей. Так, стаття 150 “Обов’язки батьків щодо виховання та розвитку дитини” Сімейного кодексу України гласить: “Батьки зобов’язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя”; стаття 247 “Права дитини, над якою встановлено опіку або піклування” законодавчо засвідчує: “Дитина, над якою встановлено опіку або піклування, має право на забезпечення їй умов для всебічного розвитку, освіти, виховання і на повагу до її людської гідності [205].

Як бачимо, правові відносини, що виникли у сфері освіти, стосуються різних галузей права та інститутів системи українського законодавства.

Освітня діяльність України залежить від потрібної єдності дій держави: обов'язок, здатність та потенційні можливості досягати державою певних завдань та цілей у галузі освіти.

Отже, підсумовуючи вище висвітлені докази, можна виокремити такі ознаки пріоритетності вищої освіти в сучасній Україні:

- модернізація вищої освіти – це комплексний напрямок діяльності України у сфері освіти та запорука результативності здійснення трансформаційних процесів в інших, пріоритетних для країни напрямах;
- освітня функція є однією з найважливіших і пріоритетних функцій країни, основною метою якої є розвиток системи освіти в інтересах формування гармонійно розвиненої, соціально активної, творчої, конкурентоспроможної особистості;
- розвиток освіти – це обов'язок, здатність та потенційні можливості досягати державою певних завдань та цілей як у галузі освіти, так і в інших сферах країни.

Звідси випливає, що освіта є тим фундаментом, на якому вибудовується конкурентоспроможність інституційного середовища держави. Високоосвічена нація – головний ресурс соціально-економічних реформ в Україні, без якого неможливий подальший розвиток суспільства. Освіта виступає одним із основних чинників інституційних перетворень, оскільки її можливості впливу на розвиток суспільства є значними внаслідок охоплення практично всього населення. Тому освіта безпосередньо впливає на економічне, політичне й соціокультурне життя суспільства, закладає потенційні підвалини його вдосконалення.

3.2. Ідентифікація ключових чинників впливу на механізми інституційного регулювання вищої освіти

Беззаперечним є той факт, що освітня галузь зазнає впливу домінантних у суспільстві соціокультурних, економічних, політико-правових, екологічних,

демографічних та інших інституцій. Тому під час розробки та реалізації державної політики в галузі освіти вкрай важливо звертати увагу на характер впливу даних факторів на систему освіти. Це, безсумнівно, дасть змогу, зважаючи на тенденції та перспективи розвитку освіти, потреби суспільства, держави в освіті та освічених громадянах, розробляти реалістичну освітню політику, яка ґрунтувалася б на вітчизняному досвіді освітньої діяльності з урахуванням досягнень в освітній сфері інших країн.

Адаптовуючи методику ЕТОМ-аналіз (ЕТОМ-аналіз – це матричний метод аналізу загроз і можливостей макросередовища (Environmental Threats and Opportunities Matrix) [50, с. 84-87] до освітньої галузі ми не випадково зосередили увагу на таких чинниках макросередовища, як економічний, соціокультурний, демографічний, географічний, політико-правовий, технологічний та конкурентний. Запропоновані групи чинників, на нашу думку, всесторонньо відображають вплив макросередовища на вищу освіту.

Так, економічний чинник виокремлено насамперед тому, що компоненти, включені до цієї групи, відображають стан економіки держави, її фінансової системи, які через рівень добробуту в суспільстві впливають на зростання освітніх потреб громадян, зумовлюють більші або менші можливості для фінансування бюджетної, а також освітньої сфери. Високий рівень загального економічного розвитку, високорозвинені ринкові відносини створюють сприятливі умови для наповнення бюджету держави, що позитивно позначається на фінансуванні системи освіти.

Застосування фінансово-економічного механізму регулювання як сукупності фінансових і економічних методів, способів, інструментів і важелів, через які здійснюється регулювання фінансово-економічних процесів і відносин з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності в системі вищої освіти. Основною метою фінансово-економічного механізму є забезпечення стійкого фінансового стану підприємства, випуск якісної конкурентоздатної продукції, задоволення соціальних і матеріальних потреб суб'єктів освітньої

діяльності, економія ресурсів, впровадження інновацій та інвестування науково-технічних досліджень.

Тому, прагнучи максимально визначити вплив економічного чинника на вищу освіту України, ми включили для аналізу такі компоненти: економічна ситуація в країні, рівень і динаміка національного доходу, рівень і динаміка державного бюджету, витрати місцевого бюджету на підтримку вищої освіти, інвестиційна політика держави щодо освітньої сфери, рівень фінансування освіти, платоспроможність населення України, взаємозв'язок ситуації на ринку праці з потребою у підготовці спеціалістів тієї чи іншої кваліфікації, заробітна плата працівників освіти, життєвий рівень населення.

Формуючи методику ЕТОМ-аналіз, ми не обмежували перелік компонентів вказаними нами, а залишали можливість для внесення пропозицій експертами-науковцями.

Політичний чинник відображає стан внутрішньої та зовнішньої політики держави. Конкретні політичні дії та ситуації створюють фундамент освітньої діяльності, для розвитку якої бажаною є спокійна, конструктивна політична ситуація в країні. До правових чинників віднесено характер чинних законодавчих актів та правових норм. Саме вони окреслюють рамки правового поля освіти, встановлюють умови функціонування освітньої галузі.

Компонентами політико-правового чинника є такі: політична нестабільність у державі, рівень адаптованості нормативно-правової бази до євроінтеграційних освітніх процесів, стан державної політики щодо покращення інвестиційної привабливості української освіти, модернізації нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів, які сприятимуть збільшенню позабюджетних надходжень в освіту; відсутність автономного статусу у ВНЗ; стан адаптованості кваліфікаційних рівнів вищої освіти до європейських вимог; рівень розробки механізмів контролю за цільовим використанням фінансових надходжень; сучасний стан застосування державно-громадського контролю моніторингу якості надання освітніх послуг; рівень закріплення за ВНЗ права здійснювати функції ініціатора розвитку

соціально-економічного, науково-технічного та суспільно-політичного життя країни; недосконалість системи моніторингу поточної і перспективної ситуації на ринку праці; потреба модернізації процесу підвищення кваліфікації управлінців вищою освітою; відсутність в Україні інститутів підготовки управлінців ВНЗ; потреба в укрупненні ВНЗ з метою підвищення конкурентоспроможності останніх; потреба внесення змін у перелік напрямків та спеціальностей з метою їх об'єднання; функціонування стратегічного планування та контролю за освітньою політикою держави; функціонування системи показників оцінки діяльності ВНЗ з метою визначення рейтингу навчального закладу; глобальне поширення дистанційної системи навчання.

Соціокультурний чинник формує загальний морально-психологічний клімат у суспільстві, спосіб і стиль життя різних прошарків населення, стан культури в державі, рівень духовного здоров'я та культурних запитів населення є основою для прояву освітньої активності людей, її спрямованості. Соціальний клімат у суспільстві – це загальний рівень стабільності або напруженості, стан зайнятості населення, соціальна структура та соціальне розшарування тощо. Такі явища, як збільшення кількості життєвих проблем та обмежених можливостей, вакуум ідеології, зростання злочинності та безробіття, залишковий принцип фінансування системи освіти, перехід викладачів до соціально незахищених груп населення, зростання кількості неблагополучних сімей та багато інших негативно впливають на ситуацію в освіті.

До компонентів соціокультурного чинника ми віднесли такі: особистісна орієнтація в освіті у поєднанні з гармонійним розвитком особистості; сучасний рівень освіченості населення України; суб'єкт-суб'єктні відносини; збереження та відродження національних традицій, цінностей; закріплення статусу державної мови серед населення України; викорінення певних рис українського менталітету (таких як “комплекс меншовартості”, закомплексованість, гендерна дискримінація, безвідповідальне (у більшості випадків) ставлення до якісного здобуття знань тощо; гуманізація та демократизація освітнього процесу; надлишок випускників престижних, високооплачуваних спеціальностей;

корупція в освіті; статус науково-педагогічної професії; обізнаність населення України з поняттям “освітня політика” та іншими поняттями, пов’язаними з входженням держави в ЄС; рівень дотримання етичних норм у багатьох сферах життя людини (освіта, економіка тощо) як наслідок недовіри до органів влади)

Географічний чинник визначає характер географічного середовища, стан довкілля, яке впливає на здоров’я майбутніх і сучасних суб’єктів освіти, чим здійснює опосередкований вплив на конкурентоспроможність навчального закладу і охоплює такі компоненти: географічне розташування та кліматичні умови; екологічна безпека; ступінь відтворення природних багатств через одностороннє споживацьке ставлення населення держави.

Демографічні чинники – характер народжуваності, типовий склад сімей та інші також впливають на ситуацію в освіті. Потреба вивчення тенденцій зміни демографічних показників у країні допоможе оминати проблему нестачі контингенту ВНЗ або, навпаки, навчальних місць. До цього чинника впливу на розвиток вищої освіти України ми включили такі компоненти: зниження рівня народжуваності у 90-і роки ХХ століття, міграція населення, урбанізація.

Вивчення державою впливу компонентів технологічного чинника на систему освіти сприятиме розвитку науково-дослідної роботи освітніх установ, вивченню та вдосконаленню досліджень пріоритетних напрямів для розбудови країни тощо. Компонентами, які включено до складових технологічного чинника, є: сучасний рівень динаміки науково-технічного процесу у державі; сучасний стан науково-технічної дослідницької діяльності; державний пріоритет розвитку науки і техніки; обізнаність спеціалістів зі світовим рівнем досліджень і розробок в певній науково-технологічній галузі; вивчення тенденцій розвитку нових підходів до виробництва товарів і послуг, необхідних для ефективного функціонування освітньої галузі; вивчення тенденцій розвитку нових процесів, обладнання, технологій, необхідних для ефективного функціонування освітньої галузі; систематична розробка державних інноваційних програм, проектів у науково-технічній галузі; сучасний рівень розвитку інформаційно-технологічної інфраструктури.

Конкурентний чинник містить ті компоненти, які формують основу конкурентоздатності нашої вищої освіти: якість надання освітніх послуг; сучасний стан впровадження інноваційної політики ВНЗ; модернізація освітньої системи; своєчасне врахування феномену “старіння знань”; осучаснення організації навчально-виховного процесу; низький рівень володіння населення України іноземними мовами; підготовка учасників науково-технічного процесу до сприйняття інноваційних розробок, винаходів тощо; невідповідність змісту освіти потребам регіону; втрата вищою освітою своєї елітарності; потреба в Україні достатньої кількості проєктувальників та аналітиків у освітній сфері.

Подальше використання методики вимагає групи чинників зробити сталими, хоча, при необхідності, можна внести зміни до груп чинників шляхом зменшення чи збільшення їх чисельності. Аналогічно, з метою врахування поглядів експертів та зменшення суб’єктивного фактора при творенні методики можна вносити зміни до кількості компонентів кожної із груп чинників.

Для визначення найбільш вагомих можливостей та загроз впливу чинників макросередовища на вищу освіту експертам запропоновано визначати ймовірність негативного впливу окресленого нами компонента групи на освітнє середовище чи можливість позитивного впливу компонента на вищу освіту.

Для результативності проведеного дослідження респонденти визначали вагу (силу) прояву кожного включеного в аналіз компонента групи чинників на освітнє середовище за шкалою від 1 до 5, де 1 – це найменший вплив, а 5 – найбільший, та оцінювали важливість (рейтинг) рейтинг важливості компонента щодо всіх складових цієї групи.

З результатів аналізу даних методики ми плануємо розробити і довести безпосередній вплив чинників інституційного середовища держави на модернізаційні процеси в освітній сфері та внести пропозиції щодо вдосконалення механізмів інституційного регулювання вищої освіти.

3.3. Удосконалення та формалізація механізмів інституційного регулювання вищої освіти України

У сучасних умовах великого значення в суспільстві набуває безперервна освіта громадян, що зумовлено входженням України у Європейський простір. Відтак освіта, а особливо вища освіта та управління освітньою галуззю вимагають суттєвої трансформації. Головною рушійною силою всіх сучасних реформ у вищій освіті виступає підвищення вимог до рівня інтелектуального і морального розвитку людини з вищою освітою, її соціальної та професійної готовності до життя у сучасному швидкозмінному світі. У складних і важко прогнозованих економічних, політичних, соціокультурних, екологічних та інших умовах освіті належить роль відправної точки вирішення багатьох проблем. Діяльність державного управління освітою повинна спрямовуватись на підтримку ВНЗ, здатних зробити державу конкурентоспроможною на світовій арені.

Оскільки освіта є неізолюваною сферою життя людини, то закономірно відчуває зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі, та акумулює внутрішні ресурси (потенціал вищої освіти) для реакції на ці зміни. Розробку стратегічного плану розвитку освіти та напрямів регулювання модернізаційних процесів у цій сфері ми вважаємо за доцільне почати із вивчення впливу чинників макросередовища середовища на вищу освіту у нашій державі. Першим кроком у визначенні шляхів оптимізації державно-управлінських відносин у сфері вищої освіти стала адаптація методики впливу зовнішнього середовища на трансформаційні процеси у вищій освіті України.

Запропоновані нами шляхи удосконалення механізмів інституційного регулювання щодо вищої освіти сформовані на основі опрацювання результатів опитування за методикою аналізу загроз і можливостей макросередовища – ЕТОМ-аналіз (Додаток Ж). Рекомендуємо використовувати їх державним управлінням з метою успішного та всестороннього аналізу впливу зовнішнього середовища на освітню систему, модернізаційні процеси у ВНЗ, а також для

ефективного здійснення освітньої політики, регулювання, планування, організації, контролю освітньої діяльності, для управління освітніми ризиками тощо. Застосування методики ЕТОМ-аналізу спрямоване на підвищення якості прийняття управлінських рішень у галузі вищої освіти щодо створення сприятливого інституційного середовища для модернізації освіти.

ЕТОМ-аналіз ми проводили на основі методу експертних оцінок, що передбачає пошук рішень, який здійснюється спеціалістами у процесі заповнення бланків методики та відборі кращого рішення на основі аналізу експертних оцінок. У ролі експертів виступали керівники, завідувачі кафедр вищих навчальних закладів України, науковці та інші особи, причетні до створення конкурентоспроможної вищої освіти в Україні. Ми переконані, що використання думок провідних фахівців освітньої сфери допоможе вищій українській освіті піднятися до світового рівня, не втрачаючи власних здобутків та досягнень. Висока концентрація наукового потенціалу сприятиме також реалізації ідеї надання ВНЗ, як генератору науки і освіти, автономного статусу та права здійснення функції ініціатора розвитку й активного учасника соціально-економічного, науково-технічного й суспільно-політичного життя країни. Запропонована методика ЕТОМ-аналіз застосована для аналізу впливу загроз і можливостей макросередовища на систему вищої освіти й апробована в таких областях України (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Охоплення регіонів України відповідно до місця роботи респондентів

№ з/п	Учасники	Кількість осіб	Процентне співвідношення
1	Всього осіб	103	100
2	З них:		
3	Київ	36	35
4	Чернігів	16	15,5
5	Харків	8	7,8
6	Донецьк	10	9,7
7	Івано-Франківськ	30	29,1
8	Львів (Дрогобич)	2	1,9
9	Тернопіль	1	1

Всього вибірка складала 150 осіб (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Аналіз отриманих результатів

№ з/п	Кількість розповсюджених та отриманих у зворотньому зв'язку методик	Кількість екземплярів	Процентне співвідношення	Примітка
1	Всього розповсюджено:	150	100	
2	З них:			
3	Правильно заповнених:	103	68,7	
4	Заповнених з неточностями:	3	2	Не бралися до уваги при опрацюванні
5	Не повернуто:	44	29,3	Причини неповернення не відомі

У зворотньому зв'язку отримано 70,7% попередньо розісланих методик, що відповідає 106 заповненим методикам, проте при аналізі до уваги братимуться лише правильно заповнені 103 методики – 68,7%.

Аналіз даних вступної частини методики дозволив з'ясувати якісний склад респондентів (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Якісний склад респондентів

№з/п	Учасники	Кількість осіб	Процентне співвідношення
1	Всього осіб	103	100
2	З них:		
3	Докторів наук, професорів	15	14,6
4	Докторів наук, доцентів	1	1
5	Кандидатів наук, професорів	2	1,9
6	Кандидатів наук, доцентів	60	58,3
7	Кандидатів наук	23	22,3
8	Викладачів ВНЗ	2	1,9

Як видно з таблиці 3.3, якісний склад опитуваних складає – 101 ос., що становить 98,1%. Це дає підстави розраховувати на високий рівень об'єктивності результатів методики.

У таблиці 3.4 ми відобразили кількість респондентів за напрямками їх підготовки (чи посадою за місцем роботи).

Таблиця 3.4

**Співвідношення учасників методики ЕТОМ-аналізу за напрямками
підготовки**

№з/п	Учасники	Кількість осіб	Процентне співвідношення
1	Всього осіб	103	100
2	З них:		
3	Гуманітарна підготовка:	45	43,7
3.1	Філософія	8	7,8
3.2	Філологія	7	6,8
3.3	Історія	9	8,7
3.4	Педагогіка	18	17,5
3.5	Соціологія	2	1,9
3.6	Психологія	1	1
4	Економічна підготовка	32	31,1
5	Технічна підготовка:	14	13,6
5.1	Технічні науки	6	5,8
5.2	Фізико-математичні науки	8	7,8
6	Підготовка у сфері державного управління	12	11,7

Експерти, які брали участь у виконанні методики, отримали освіту за 11-ма напрямками підготовки. Як бачимо, 43,7% – представники гуманітарної підготовки, що представлена широким колом напрямів (філологія, філософія, історія, педагогіка, соціологія, психологія). Значна кількість респондентів отримала економічну підготовку – 31,1%, погляди яких є важливими для вирішення економічного аспекту існуючих проблем освіти. Технічний напрям освіти науковців (13,6%) є вагомим при оцінюванні технологічного чинника методики, оскільки ці представники найбільш тісно працюють із дослідженнями досягнень науки та техніки. Спеціалізація у сфері державного управління становить 11,7% опитуваних. Різностороння освіта експертів-науковців свідчить про ґрунтовність та об'єктивність у виборі важливих компонентів представлених у методиці чинників. Проте ми не відкидаємо наявності суб'єктивного чинника під час виконання методики та особливостей географічного розташування місця роботи респондентів, що також має вагомий вплив.

Почнімо висвітлення результатів аналізу з економічного чинника (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Підсумкова таблиця ЕТОМ-аналізу за економічним чинником

Компоненти економічного чинника	Економічна ситуація в країні	Рівень і динаміка національного доходу	Рівень і динаміка державного бюджету	Витрати місцевого бюджету на підтримку вищої освіти	Інвестиційна політика держави щодо освітньої сфери	Рівень фінансування освіти	Платоспроможність населення України	Взаємоз'язок ситуації на ринку праці з потребою у підготовці спеціалістів тієї чи іншої кваліфікації	Заробітна плата працівників освіти	Життєвий рівень населення
Загрози	30	277	0	46	24	0	116	30	0	24
Можливості	1644	5077	364	558	1457	2538	545	822	2084	1020

Графічне зображення впливу компонентів економічного чинника на вищу освіту в Україні можна отримати з Додатка И, у якому також представлено графічне зображення можливостей позитивного впливу компонентів економічного чинника на вищу освіту (Додаток И. 1) та загроз негативного впливу його компонентів на вищу освіту (Додаток И. 2).

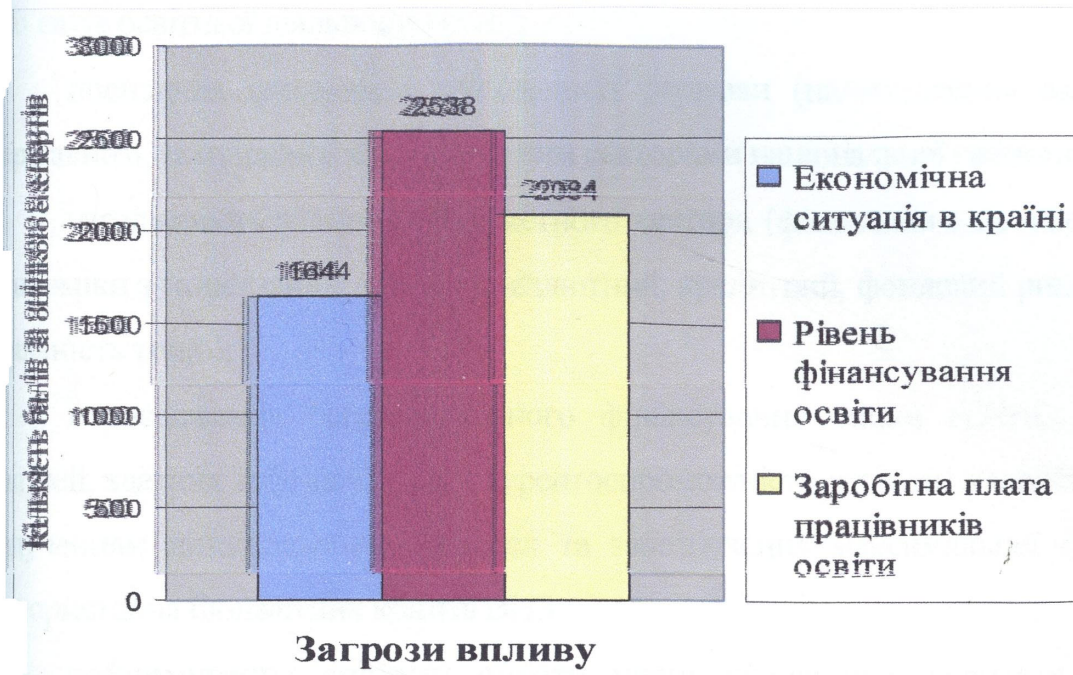
Нашим головним завданням є визначення проблем вищої освіти та управління нею й пошук шляхів їх вирішення. Відповідно до цього, основний акцент у процесі аналізу ми робитимемо на загрози, що містять у собі компоненти визначених чинників (Додаток И.2).

Так, аналізуючи компоненти економічного чинника, представлені у підсумковій таблиці 3.5, ми бачимо, що серед них основну можливість розвитку вищої освіти експерти вбачають у платоспроможності населення України. Цей компонент отримав – 116 балів. Інші можливості оцінюються від 0-46 балів (Додаток И.1). У загальному варто зазначити, що у порівнянні з оцінками цієї групи (найбільша оцінка в загрозах – 2538) бали можливостей є невисокими.

Найвищі оцінки отримали компоненти економічного чинника в категорії “загрози”. Діапазон балів коливався від 364 (рівень і динаміка державного бюджету) до 2538 (рівень фінансування освіти). Три компоненти, які за

оцінками експертів набрали найвищу кількість балів, представлені на графіку (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Основні загрози впливу економічного чинника на вищу освіту

Основними важелями фінансово-економічного механізму, відповідно до яких державі потрібно працювати для вирішення згаданих економічних проблем в галузі освіти, на нашу думку, є:

- створення умов для запровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку держави;
- досягнення реального економічного зростання та створення ефективної системи соціального захисту населення;
- спрямування фінансових потоків у розвиток тих галузей, які здатні забезпечувати економічне зростання за рахунок переважаючого використання відтворювальних ресурсів і наукоємних процесів та спроможні реалізовувати сукупність притаманних економіці України об'єктивних конкурентних переваг;
- створення сприятливого економічного, політичного, правового середовища, здатного стимулювати найбільш життєздатні сфери суспільства (діагностика конкурентоспроможності в галузі освіти, створення умов для входження до світової освітньої системи, вибір пріоритетних сфер, галузей, комплексів, які здатні забезпечити вихід на світові ринки та модернізацію відповідно до них змісту вищої

освіти, розробку програм та механізмів їх реалізації відповідно до обраних пріоритетів, забезпечення активної участі у реалізації державних програм інших суб'єктів освітньої діяльності тощо);

- посилення фінансової стабільності держави (налагодження взаємодії між державним, комунальним та приватним секторами національної економіки);
- узгодженість взаємодії бюджетного сектора (фіскального та інвестиційного) економіки з монетарним (грошово-валютний, кредитний, фондовий ринок, страхова діяльність тощо);
- впровадження багатоканального фінансування вищої освіти, як однієї з галузей, здатних забезпечити конкурентоспроможність держави на світовій арені, із залученням позабюджетних джерел та забезпечення максимальної ефективності використання бюджетних коштів ВНЗ;
- реформування системи оплати праці працівників освітньої галузі, яке повинно здійснюватися поетапно із урахуванням загальноекономічної ситуації в країні (ми пропонуємо модель підвищення заробітної плати, яка включає у себе елементи реструктуризації структури бюджету університету, інвестування у бюджет ВНЗ. Відповідно до цього заробітна плата працівників освіти може складатися з таких компонентів: ставка (сукупність надходжень коштів від навчання, коштів з держбюджету), кошти, отримані за наукові дослідження, гранти, що допоможе об'єднати навчальний процес із вимогами суспільства, а також інвестування коштів підприємств, установ, організацій, спонсорів тощо й доплати за науково-дослідну діяльність.

Отже, для покращення впливу фінансово-економічної ситуації у країні на вищу освіту потрібно одночасно та безперервно вдосконалювати систему управління галуззю та її фінансово-економічний механізм.

Наступним чинником, виділеним у методиці, що здійснює суттєвий вплив на систему вищої освіти, оскільки об'єднує всіх учасників освітнього процесу, є соціокультурний (Таблиця 3.6).

Підсумкова таблиця ЕТОМ-аналізу за соціокультурним чинником

* – зірочкою позначено компоненти груп чинників, запропоновані для аналізу науковцями-експертами

Компоненти соціокультурного чинника												
Можливість	1323	454	818	1166	955	704	1140	203	40	27	50	0
Загроза	0	381	21	24	116	155	51	764	1658	1545	643	50

Графічне зображення впливу компонентів соціокультурного чинника на вищу освіту в Україні ми відобразили у Додатку К. За аналогією до зображень у Додатку И у Додатку К також представлено графічне зображення можливостей позитивного впливу компонентів соціокультурного чинника на вищу освіту (Додаток К.1) та загроз негативного впливу його компонентів на вищу освіту (Додаток К.2).

Як бачимо, потенціал соціокультурного чинника несе для освіти переважно можливості розвитку, оскільки високі показники отримали такі компоненти, що на сьогодні вже мають ознаки тенденції розвитку та визначаються науковцями як позитивні аспекти: особистісна орієнтація в освіті у поєднанні з гармонійним розвитком особистості, суб'єкт-суб'єктні відносини, збереження та відродження національних традицій, цінностей, гуманізація та демократизація освітнього процесу (Додаток К.1).

Варто зауважити, що такий компонент, як “сучасний рівень освіченості населення України”, відповідно до проаналізованих методик важко однозначно

віднести до можливостей, хоча сукупна оцінка цього компонента є вищою (454) за оцінку відповідно до показника “загрози” (381).

Невелика різниця в оцінці змушує осмислити питання справжнього рівня освіченості українців. Кількість громадян, що здобуває вищу освіту є високою, але здобута освіта не завжди свідчить про якість отриманих знань, а забігаючи наперед, зауважимо, що показник “якість надання освітніх послуг” належить у нашому дослідженні до загроз (1011 балів). Тому, мабуть, ми отримали такі діаметрально протилежні думки експертів з цього питання.

Основну загрозу для вищої освіти становлять такі компоненти соціокультурного чинника (рис. 3.3).

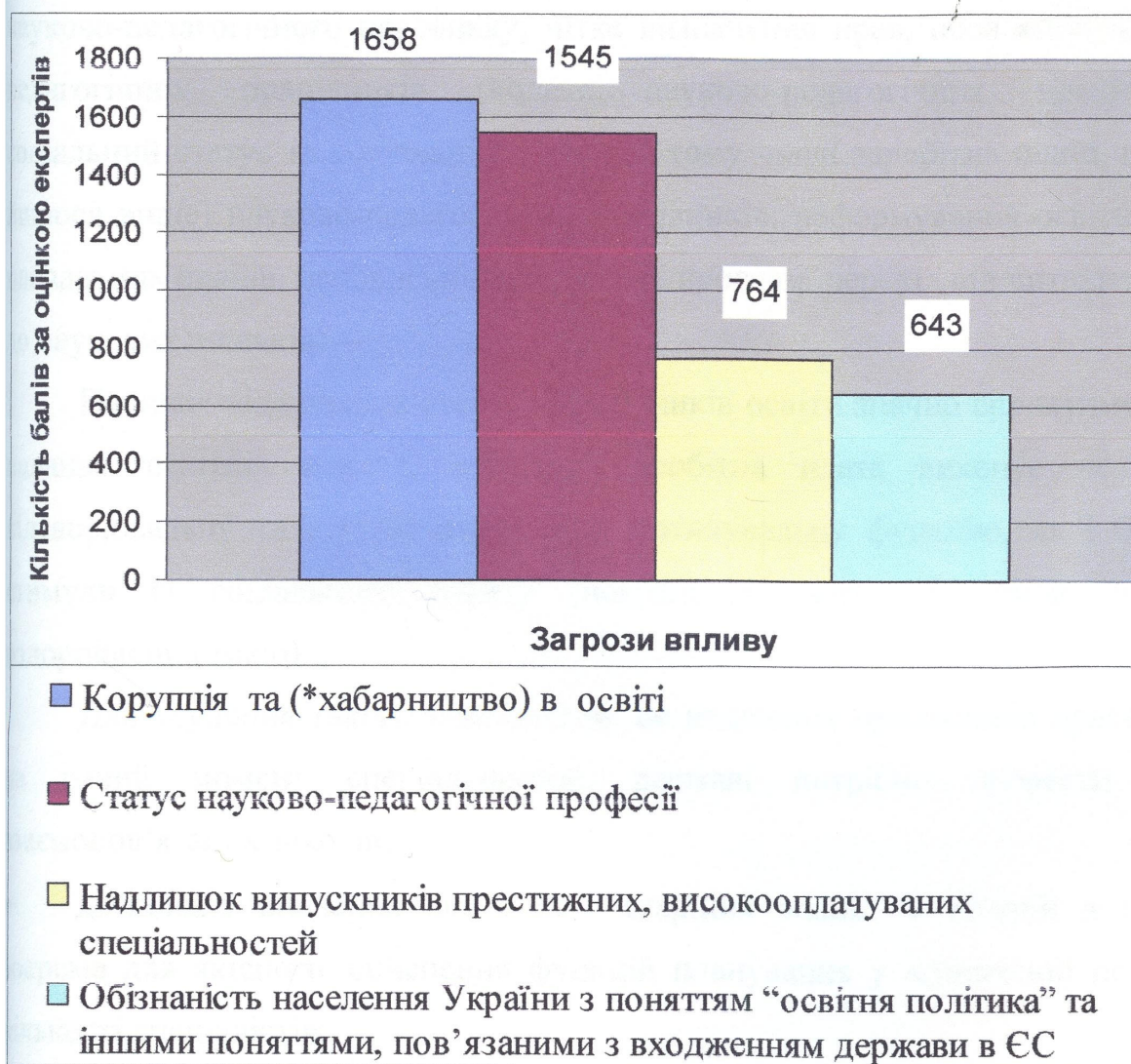

Рис. 3.3. Основні загрози впливу соціокультурного чинника на вищу освіту

Не можна визначати шляхи нейтралізації негативних впливів на вищу освіту зазначених на рисунку 3.3 соціокультурних чинників без опори на компоненти економічного, оскільки подолання корупції в освіті та покращення статусу науково-педагогічних працівників безпосередньо пов'язані з економічною стабільністю нашої держави.

Відтак, поняття “статусу науково-педагогічного персоналу” є, на нашу думку, маловивченою і багатовекторною проблемою, що включає досліджені лише частково та без значних практичних втілень компоненти, які потребують покращення: фахова дієздатність та конкурентоспроможність науково-педагогічного персоналу, якість надання освітніх послуг; процес профвідбору науково-педагогічного персоналу; чітке визначення прав, обов'язків науково-педагогічних працівників (кодекс науково-педагогічних працівників); соціальний статус та соціальні гарантії (у тому числі заробітна плата, про яку йшлося вище) науково-педагогічних працівників; реформування освіти (зміна навчальних планів, наповнення навчальних програм, перехід від читання лекцій до наукових пошуків).

Питання підвищення статусу працівників освіти значно сприятиме якості надання освітніх послуг, оскільки заробітна плата виконує не тільки відтворювальну та регулювальну, а й мотивувальну функцію, як і будь-які стимули із соціального пакету (покращення житлових умов, пільгове оздоровлення тощо).

Для усунення такого компонента, як надлишок працівників престижних на даний момент спеціальностей, державі потрібно провести низку взаємопов'язаних заходів:

- досконале вивчення феномену “старіння знань” у кожній з галузей зокрема для якісного здійснення функцій планування у визначенні потрібної кількості спеціалістів;
- моніторинг поточної та перспективної ситуації на ринку праці;

- введення відповідних змін у вступній кампанії щодо потрібної кількості спеціалістів та передачу повноважень на регіональний рівень для замовлення потрібних фахівців для розвитку регіонів;
- сертифікація професійної придатності випускників ВНЗ, за якої наявність диплому є необхідною умовою для здійснення професійної придатності тільки після проходження тестування при незалежній експертній комісії та отримання сертифіката (негативні результати сертифікації даватимуть підстави МОН анулювати акредитацію ВНЗ чи автономію, якщо такий статус закріплено за освітньою установою). Такий контроль якості знань та практичних вмінь студента дозволить просуватися на ринку праці найбільш здібним людям, а також підвищить якість надання освітніх послуг.

Компонент соціокультурного чинника “обізнаність населення України з поняттям “освітня політика” та іншими поняттями, пов’язаними з входженням держави в ЄС”, отримав за оцінкою експертів – 643 бали. Основними кроками держави щодо покращення цієї позиції вважаємо здійснення таких дій: інформування про перспективи розвитку освіти й науки засобами Інтернет, теле-, радіокомунікацій, засобами друкованих видань, через проведення семінарів, нарад тощо; своєчасне інформування дітей та їхніх батьків про нововведення в галузі освіти шляхом безпосереднього спілкування навчальних закладів із суб’єктами освіти та ін.

При аналізі соціокультурного чинника у нас виникли питання, в яких наші погляди розходяться з думками окремих експертів, а саме з тими, які вбачають у компоненті “закріплення статусу державної мови серед населення України” загрозу для розвитку освіти (116). Із повагою ставлячись до всіх етносів, які проживають в Україні, підтримуючи їх національно-культурні права, мусимо визнати, що закріплення позиції єдиної державної мови – української, серед населення України, є для нас однозначно позитивним. Ми не відкидаємо, а навпаки, вважаємо запотрібне, паралельне вивчення інших мов світу для інтелектуального та культурного самоствердження особистості.

Дискусійними є також погляди деяких науковців щодо питань наявності загроз для розвитку освіти (155 балів) у компоненті “викорінення певних рис українського менталітету (таких як “комплекс меншовартості”, закомплексованість, гендерна дискримінація, безвідповідальне (у більшості випадків) ставлення до якісного здобуття знань тощо”.

Отже, стратегічними цілями державної соціальної політики можемо вважати: істотне покращення матеріального стану та умов життя громадян України, забезпечення ефективної зайнятості населення, підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили, гарантію конституційних прав громадян у сфері праці, соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, культури, забезпечення житлом тощо, стабілізацію демографічної ситуації.

Аналіз впливу демографічного чинника на розвиток вищої освіти показав такі результати (Додатки Л, Л.1, Л.2). Графічне зображення створювалося відповідно до даних, відображених у таблиці 3.7.

Демографічний вплив відповідно до методики містив три компоненти. Суттєве розходження в оцінках експертів-науковців отримав компонент: “зниження рівня народжуваності у 90-і роки ХХ століття” – 591 бал, тому опрацьовуватиметься нами як “загроза”.

Таблиця 3.7

Підсумкова таблиця ЕТОМ-аналізу за демографічним чинником

Компоненти демографічного чинника	Зниження рівня народжуваності у 90-і роки ХХ століття	Міграція населення	Урбанізація
Можливість	46	105	391
Загроза	637	480	160

Першим і найбільш значущим для освіти в цілому та вищої освіти зокрема наслідком зниження народжуваності є різке зменшення кількості абітурієнтів. Цей факт незабаром стане причиною таких небажаних змін, як безробіття певної частини науково-педагогічного персоналу, внаслідок скорочення обсягу навантаження. У подальшому відсутність тих, кого можна вчити, спричинить закриття ВНЗ. Тенденція до скорочення кількості ВНЗ,

загалом є позитивною, проте не доведено, що закриватимуться лише ті навчальні заклади, які є неконкурентоспроможними.

Зниження кількості народження спричиняє також вікову деформацію українського суспільства, збільшення кількості людей непрацездатного віку та зменшення кількості молодого, здатного до навчання покоління.

Політика України щодо економічного стимулювання народжуваності дала свої позитивні результати. Проте, на нашу думку, такий спосіб стимулювання народжуваності не є й не може бути єдиним інструментом демографічної політики держави. Владним структурам потрібно звернути увагу на проведення генетичного моніторингу в країні на зниження смертності населення України, підвищення соціального рівня (пільгове оподаткування батьків, що мають дітей (залежно від їх кількості), підвищення рівня допомоги сім'ям з дітьми, пільгові кредити для молодих сімей, створення безпечних умов праці, покращення профілактичної спрямованості заходів охорони здоров'я і т.п.), проведення виваженої міграційної політики, спрямованої на повернення в країну працездатних осіб тощо.

Другою загрозою для освіти респонденти вважають міграцію населення (різниця в оцінках експертів становить 375 балів). Той факт, що трудова міграція українського населення є одним із численних аспектів глибокої та системної кризи України й неабиякою загрозою національній безпеці не є секретом ні для владних структур, ні для суспільства в цілому. Підтримуючи факт наявності в міграції як позитивних (запозичення досвіду, сміливіше впровадження інновацій, вкладення зароблених грошей в економіку України тощо), так і негативних сторін, схилиємося до думки про те, що другий факт тягне за собою вагоміші наслідки, які прямо чи опосередковано стосуються освіченості населення України.

Так, внаслідок міграції у державі залишається значна кількість непрацездатного населення (інваліди, пенсіонери, неповнолітні), що не сприяє демографічній ситуації та економічній стабільності держави, яка, відповідно до

даних рис. 3.2, посідає третє місце серед загроз впливу економічних чинників на вищу освіту.

Невід'ємним атрибутом трудової міграції є втрата ціннісних орієнтирів молодого покоління. Проблема соціального сирітства стає першочерговим питанням, перекладеним для вирішення із соціального інституту “сім'я” на інший – “навчальні заклади”. Наслідками тривалої розлуки з сім'єю дуже часто стають викривлення моральних цінностей, психологічні травми, асоціальна поведінка, знецінення основного історично сформованого фундаменту безпеки нації та держави – родини.

Ще однією негативною стороною міграції, тісно пов'язаною з освітою, є проблема “відтоку мізків”. Це стосується вчених, галузевих фахівців, висококваліфікованого технічного персоналу, спортсменів та інших громадян, які виїхали та продовжують виїжджати за кордон через недосконалу політику держави.

Тому потрібно на державному рівні здійснити глибокі, докорінні, системні зміни в Україні, запровадити державну міграційну політику, здатну захистити як національні інтереси в цілому, так і інтереси та права кожного українця зокрема.

Дивним ми вважаємо той факт, що в окремих бланках методик, отриманих у зворотному зв'язку, було відсутнє заповнення демографічного та географічного чинників. Дехто з науковців трактував ці групи як такі, що не мають впливу на розвиток освіти.

Знову ж таки не зовсім погоджуємося із позицією експертів, котрі не заповнили географічний чинник у методиці, та підтримуємо погляди тієї частини науковців, які вважають, що виділені нами компоненти географічного чинника тією чи іншою мірою впливають на розвиток освіти. Ознайомитися з результатами аналізу впливу географічних компонентів вищу освіту можна у Додатках М, М.1, М.2.

Варто зазначити, що групи демографічного та географічного чинників отримали невисокі оцінки рейтингу важливості (див. табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Підсумкова таблиця ЕТОМ-аналізу за географічним чинником

Компоненти географічного чинника	Географічне розташування та кліматичні умови	Екологічна безпека	Ступінь відтворення природних багатств через одностороннє споживацьке ставлення населення держави
Можливість	561	24	46
Загроза	39	613	367

Проте результати, наведені у таблиці 3.8, дозволяють виокремити дві загрози впливу географічного чинника на розвиток вищої освіти: екологічна безпека (613 балів), ступінь відтворення природних багатств через одностороннє споживацьке ставлення населення держави (367 балів).

Довгий час після аварії на Чорнобильській АЕС асоціації іноземців щодо нашої держави обмежувалися цією подією. Рівень екологічної ситуації в Україні залишається складним. Тому одним із напрямків залучення власних громадян та тих, хто бажає отримати освіту з-за кордону є покращення екологічної привабливості держави. Владний апарат країни повинен здійснити заходи, спрямовані на гарантію екологічної безпеки ядерних об'єктів, радіаційного захисту населення та довкілля, зниження впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Цього можна досягти через впровадження у виробництво сучасних екологічно безпечних технологій, покращення екологічного стану довкілля, стабілізацію екологічного стану промислових регіонів, реалізацію заходів щодо зменшення шкідливого впливу глобальних екологічних проблем на екологічну безпеку України тощо.

Найбільшою за чисельністю компонентів у методиці була група політико-правового чинника. Для аналізу ми запропонували 16 компонентів. Проте у зворотньому зв'язку отримано слушні рекомендації науковців та включено їх до аналізу, висновки якого відображено у Додатках Н, Н.1, Н2.

Результати, висвітлені у таблиці 3.9, дають можливість стверджувати, що політико-правові чинники за допомогою організаційно-управлінського та

політико-правового механізмів є потенціалом для підвищення конкурентоспроможності української освіти.

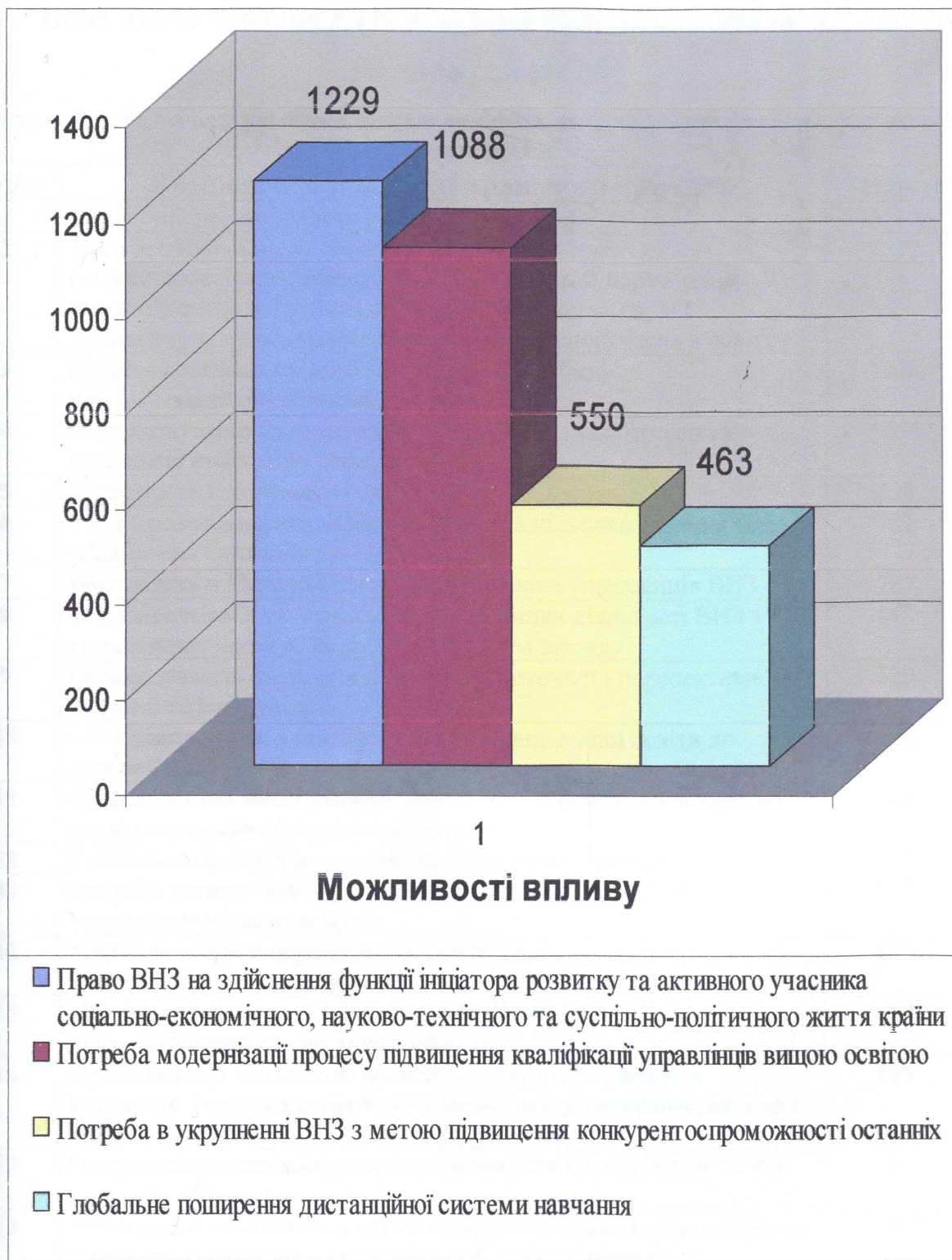
Таблиця 3.9

**Підсумкова таблиця ЕТОМ-аналізу за політико-правовим чинником
(можливості для освіти)**

* – зірочкою позначено компоненти груп чинників, запропоновані для аналізу науковцями-експертами

№ з/п	Компоненти політико-правового чинника	Можливість
1	Право ВНЗ на здійснення функції ініціатора розвитку та активного учасника соціально-економічного, науково-технічного та суспільно-політичного життя країни	1229
2	Потреба модернізації процесу підвищення кваліфікації управлінців вищою освітою	1088
3	Потреба в укрупненні ВНЗ з метою підвищення конкурентоспроможності останніх	550
4	Глобальне поширення дистанційної системи навчання	463
5	*Зміцнення статусу об'єднання керівників ВНЗ з метою здійснення політики планування, організації та контролю освітньої діяльності, як індикатора державної конкурентоспроможності, управління освітніми ризиками	300
6	Потреба внесення змін у перелік напрямків та спеціальностей з метою їх об'єднання	275
7	*Проведення антикорупційної та антихабарницької діяльності	250
8	*Утворення незалежної системи контролю за якістю вищої освіти у процесі входження в європейський освітній простір	205
9	Відсутність автономного статусу у ВНЗ	168
10	Рівень розробки механізмів контролю за цільовим використанням фінансових надходжень	105
11	Стан адаптованості кваліфікаційних рівнів вищої освіти до європейських вимог	88
12	Відсутність в Україні інститутів підготовки управлінців ВНЗ	75
13	Сучасний стан застосування державно-громадського контролю моніторингу якості надання освітніх послуг	22
14	Політична нестабільність у державі	0
15	Рівень адаптованості нормативно-правової бази до євроінтеграційних освітніх процесів	0
16	Стан державної політики щодо покращення інвестиційної привабливості української освіти, модернізації нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів, які сприятимуть збільшенню позабюджетних надходжень в освіту	0
17	Недосконалість системи моніторингу поточної і перспективної ситуації на ринку праці	0
18	Функціонування стратегічного планування та контролю за освітньою політикою держави	0
19	Функціонування системи показників оцінки діяльності ВНЗ з метою визначення рейтингу навчального закладу	0
20	*Необгрунтоване перенесення досвіду західних країн у сфері модернізації вищої освіти	0

Основні компоненти, виділені науковцями як такі, що мають або можуть мати позитивний вплив на вищу освіту та управління нею, відображені на графіку (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Основні можливості впливу політико-правового чинника на вищу освіту

У таблицю 3.10 внесено компоненти політичного та правового чинника, що містять загрози для розвитку освітньої галузі.

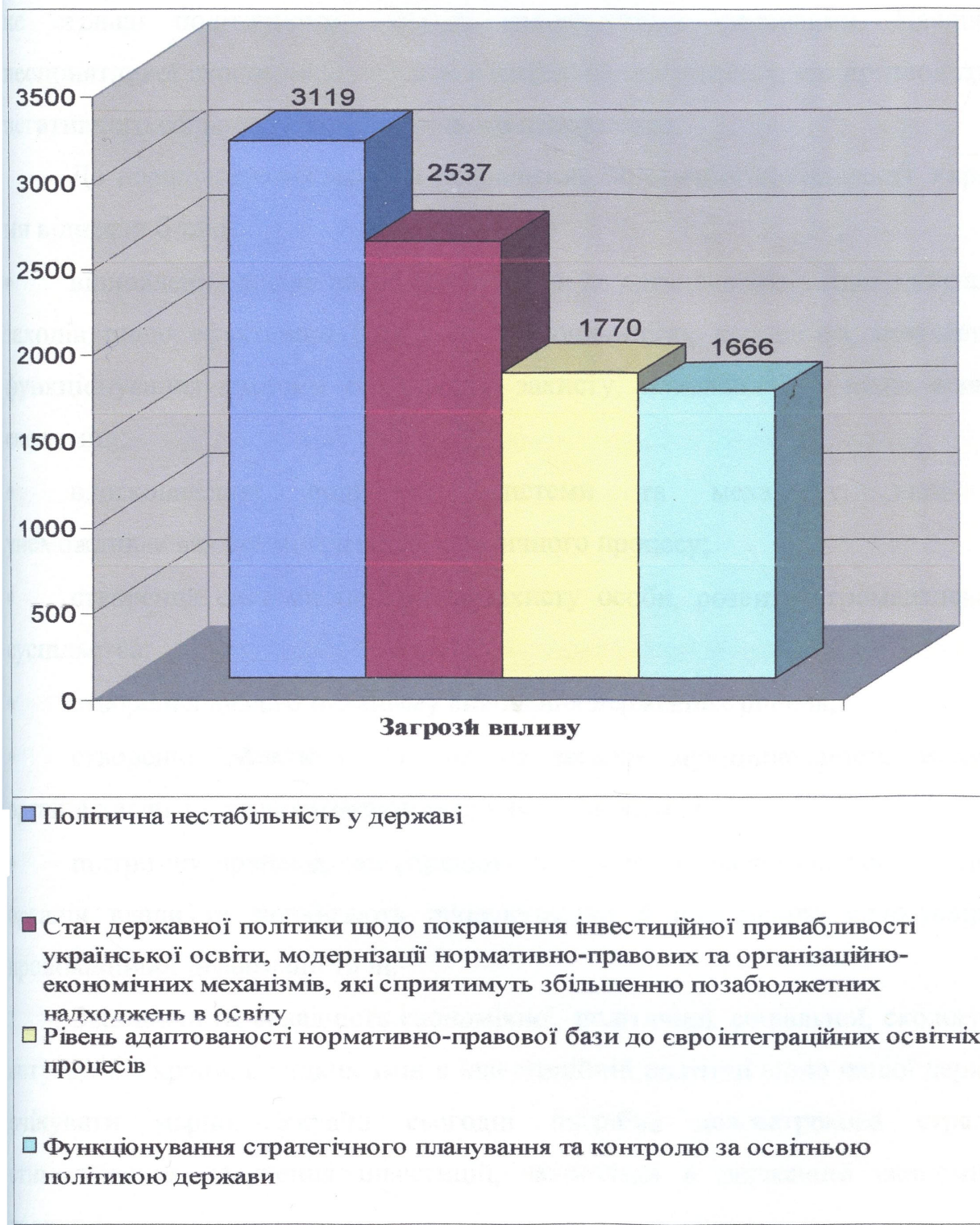
Таблиця 3.10

**Підсумкова таблиця ЕТОМ-аналізу за політико-правовим чинником
(загрози для освіти)**

* – зірочкою позначено компоненти груп чинників, запропоновані для аналізу науковцями-експертами

№з/п	Компоненти політико-правового чинника	Загроза
1	Політична нестабільність у державі	3119
2	Стан державної політики щодо покращення інвестиційної привабливості української освіти, модернізації нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів, які сприятимуть збільшенню щорічних бюджетних надходжень в освіту	2537
3	Рівень адаптованості нормативно-правової бази до європейських освітніх процесів	1770
4	Функціонування стратегічного планування та контролю за освітньою політикою держави	1666
5	Відсутність автономного статусу у ВНЗ	898
6	Рівень розробки механізмів контролю за цільовим використанням фінансових надходжень	781
7	Відсутність в Україні інститутів підготовки управлінців ВНЗ	757
8	Функціонування системи показників оцінки діяльності ВНЗ з метою визначення рейтингу навчального закладу	618
9	Недосконалість системи моніторингу поточної і перспективної ситуації на ринку праці	529
10	Стан адаптованості кваліфікаційних рівнів вищої освіти до європейських вимог	494
11	Сучасний стан застосування державно-громадського контролю моніторингу якості надання освітніх послуг	460
12	Глобальне поширення дистанційної системи навчання	319
13	Потреба модернізації процесу підвищення кваліфікації управлінців вищою освітою	235
14	*Необґрунтоване перенесення досвіду західних країн у сфері модернізації вищої освіти	190
15	Потреба в укрупненні ВНЗ з метою підвищення конкурентоспроможності останніх	177
16	Право ВНЗ на здійснення функції ініціатора розвитку та активного учасника соціально-економічного, науково-технічного та суспільно-політичного життя країни	145
17	Потреба внесення змін у перелік напрямків та спеціальностей з метою їх об'єднання	0
18	*Утворення незалежної системи контролю за якістю вищої освіти у процесі входження в європейський освітній простір	0
19	*Проведення антикорупційної та антихабарницької діяльності	0
20	*Зміцнення статусу об'єднання керівників ВНЗ з метою здійснення політики планування, організації та контролю освітньої діяльності, як індикатора державної конкурентоспроможності, управління освітніми ризиками	0

Найбільш згубний вплив на вищу освіту мають компоненти, відображені на графіку (рис. 3.5). Саме вони вимагають термінової реакції органів управління державою, спрямованої на їх усунення.

Рис. 3.5. Основні загрози впливу політико-правового чинника на вищу освіту

Висвітлені на рисунку 3.5 загрози для розвитку освіти політичного та юридичного характеру, особливо перші два компоненти, дозволяють констатувати, що причини політичної нестабільності нашої держави зумовлені не стільки політичними, скільки економічними чинниками. Наслідком несприятливої економічної ситуації є соціальна поляризація, що призводить до негативного соціального та політичного напруження.

До першочергових заходів покращення політичної стабільності України ми віднесли б такі:

- відновлення довіри населення України до органів влади, через здійснення заходів щодо ефективної боротьби із злочинністю, корупцією, покращення функціонування системи соціального захисту, подолання кризових явищ в економіці;
- вдосконалення політичної системи та механізму, який би унеможлиблював криміналізацію політичного процесу;
- створення системи правового захисту особи, розвитку громадянського суспільства;
- створення дієвого механізму виконання державних рішень;
- створення ефективно діючих на засадах муніципальності, місцевих органів влади, чітко визначивши сферу їх повноважень;
- підтримку процесів, що сприяють доступності інформації про діяльність органів влади та запобігають продукуванню й поширенню недостовірної, провокаційної інформації та ін.

Зважаючи на складність економічної, політичної, соціальної, екологічної ситуації в Україні, швидких змін в інвестиційній політиці щодо нашої держави очікувати марно. Україні сьогодні потрібна довгострокова стратегія стимулювання залучення інвестицій, закріплена в державній економічній політиці.

Необхідними передумовами інвестиційної привабливості держави є:

- політика, спрямована на зниження інфляції та інфляційних очікувань;

- врегулювання проблеми державного боргу, що є одним із напрямків покращення іміджу України в очах іноземних інвесторів;
- введення простої, зрозумілої та прозорої політики оподаткування. З метою стимулювання участі роботодавців у підготовці та працевлаштуванні випускників варто переглянути умови оподаткування підприємств, організацій та установ, які працевлаштовують випускників, надають бази для проходження практик студентами ВНЗ тощо;
- поширення інформації про інвестиційну привабливість України та регулярне оновлення банку даних відповідно до міжнародних стандартів тощо.

Покращення інвестиційної привабливості нашої держави відкриє неабиякі можливості для розвитку вищої освіти за умови адаптації до європейських вимог нормативно-правових документів щодо вищої освіти, покращення фінансування освітньої галузі, а також налагодження організаційно-економічних механізмів покращення вищої освіти в Україні.

Інвестиційній привабливості освітнього сектору України, як на внутрішній, так і на зовнішній арені, сприятиме вирішення державою й інших проблем, віднесених експертами до загроз розвитку освіти: відсутність автономного статусу у ВНЗ, недостатній рівень розробки механізмів контролю за цільовим використанням фінансових надходжень, відсутність в Україні інститутів підготовки управлінців ВНЗ, потреба модернізації процесу підвищення кваліфікації управлінців вищою освітою, неефективне функціонування системи показників оцінки діяльності ВНЗ з метою визначення рейтингу навчального закладу, недосконалість системи моніторингу поточної і перспективної ситуації на ринку праці, неадаптованість кваліфікаційних рівнів вищої освіти до європейських вимог, сучасний стан застосування державно-громадського контролю моніторингу якості надання освітніх послуг та ін.

Аналіз показників технологічного чинника виявив такі результати (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Підсумкова таблиця ЕТОМ-аналізу за технологічним чинником

Компоненти технологічного чинника	Сучасний рівень динаміки науково-технічного процесу у державі	Сучасний стан науково-технічної дослідницької діяльності	Державний пріоритет розвитку науки і техніки	Обізнаність спеціалістів зі світовим рівнем досліджень і розробок у певній науково-технологічній галузі	Вивчення тенденцій розвитку нових підходів до виробництва товарів і послуг, необхідних для ефективного функціонування освітньої галузі	Вивчення тенденцій розвитку нових процесів, обладнання, технологій, необхідних для ефективного функціонування освітньої галузі	Систематична розробка державних інноваційних програм, проектів у науково-технічній галузі	Сучасний рівень розвитку інформаційно-технологічної інфраструктури
Можливість	270	343	670	686	436	99	1021	363
Загроза	651	629	785	497	128	40	205	408

Оцінка за показниками: систематична розробка державних інноваційних програм, проектів у науково-технічній галузі, обізнаність спеціалістів зі світовим рівнем досліджень і розробок у науково-технологічній галузі, вивчення тенденцій розвитку нових підходів до виробництва товарів і послуг, необхідних для ефективного функціонування освітньої галузі, є високою, що дає можливість віднести ці компоненти до можливостей розвитку вищої освіти (Додатки П, П.1, П.2). Проте не можна чітко стверджувати, що розвиток науково-технічної галузі належить до державних пріоритетів, оскільки за показниками цей компонент більшістю голосів науковці сприйняли як загрозу – 785 балів.

Аналіз основних загроз впливу технологічного чинника на вищу освіту (рис. 3.6) свідчить про те, що рівень розвитку науково-технічного процесу в державі не є високим, зрештою, як і стан науково-дослідної діяльності ВНЗ.

Висновком щодо впливу цього компонента на вищу освіту є таке твердження: держава повинна використовувати та вдосконалювати наявний рівень компонентів за показниками “можливість” для розвитку освіти й стимулювати фінансові інвестиції для нейтралізації “загроз” за визначеними в таблиці 3.11 компонентами.

Рис. 3.6. Основні загрози впливу технологічного чинника на вищу освіту

Сприяти виходу із кризи науково-технологічної сфери можна також через призупинення втрат наукового потенціалу у зв'язку з еміграцією та гальмуванням наукової та фахової діяльності; омолодження наукових кадрів; налагодження взаємозв'язку науки та виробництва; здійснення структурної та технологічної модернізації науково-технічного потенціалу; підвищення міжнародного рейтингу наукових розробок та вітчизняних наукових видань; закріплення на законодавчому рівні сприятливих умов для розвитку науки, використовуючи для цього політику бюджетного, кредитно-фінансового, податкового та митного регулювання; створення інформаційно-аналітичної системи моніторингу науково-технічної діяльності в Україні тощо.

Останньою, запропонованою для аналізу науковцям, групою чинників є конкурентний чинник, що містить 11 компонентів (таблиця 3.12).

Підсумкова таблиця ЕТОМ-аналізу за конкурентним чинником

Компоненти конкурентного чинника	Якість надання освітніх послуг	Сучасний стан впровадження інноваційної політики ВНЗ	Модернізація освітньої системи	Своєчасне врахування феномену "старіння знань"	Осучаснення організації навчально-виховного процесу	Низький рівень володіння населення України іноземними мовами	Підготовка учасників науково-технічного процесу до сприйняття інноваційних розробок, винаходів тощо	Невідповідність змісту освіти потребам регіону	Втрата вищою освітою своєї елітарності	Потреба в Україні достатньої кількості проєктувальників та аналітиків у освітній сфері	*Недостатній рівень практичної підготовки студентів	*Нааявність приватного сектора
Можливість	587	394	1023	641	682	62	345	72	51	755	0	24
Загроза	1011	776	622	192	156	1176	246	395	1620	62	150	0

У додатку Р міститься графічне співвідношення компонентів конкурентного чинника, можливості позитивного впливу компонентів конкурентного чинника на вищу освіту (Додаток Р.1) та загрози негативного впливу його компонентів на вищу освіту (Додаток Р.2).

Високі оцінки за цим чинником отримали такі компоненти: втрата вищою освітою своєї елітарності, низький рівень володіння населення України іноземними мовами, якість надання освітніх послуг (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Основні загрози впливу конкурентного фактора на вищу освіту

Хоча до “загроз” для розвитку вищої освіти віднесено експертами і низку інших компонентів: сучасний стан впровадження інноваційної політики ВНЗ, невідповідність змісту освіти потребам регіону, недостатній рівень практичної підготовки студентів (Додаток Р.2); компонентом, який набрав найвищу кількість балів за показниками “загроза” – є “втрата вищою освітою своєї елітарності” (1620 балів).

Така ситуація склалася в Україні, мабуть, тому, що втрачено чи недостатньо чітко проведено межу між такою характеристикою освіти як масовий, всеохоплюючий характер освіти та індивідуалізація навчання. Справді, на сьогоднішній день освіту здобуває значна частина українців і не тільки, проте спеціалістів, науковців, здатних конкурувати на міжнародних ринках праці, значно поменшало. Освіта перестала бути певною мірою елітарною сферою, а фахівець – винятковим. Набуваючи масового характеру освіта вже не може слугувати фактором соціальної значущості та статусу. Крім того ринкові відносини зробили освіту товаром, придбати який під силу тим, хто має фінансову підтримку, без обов’язкової наявності інтелектуального потенціалу.

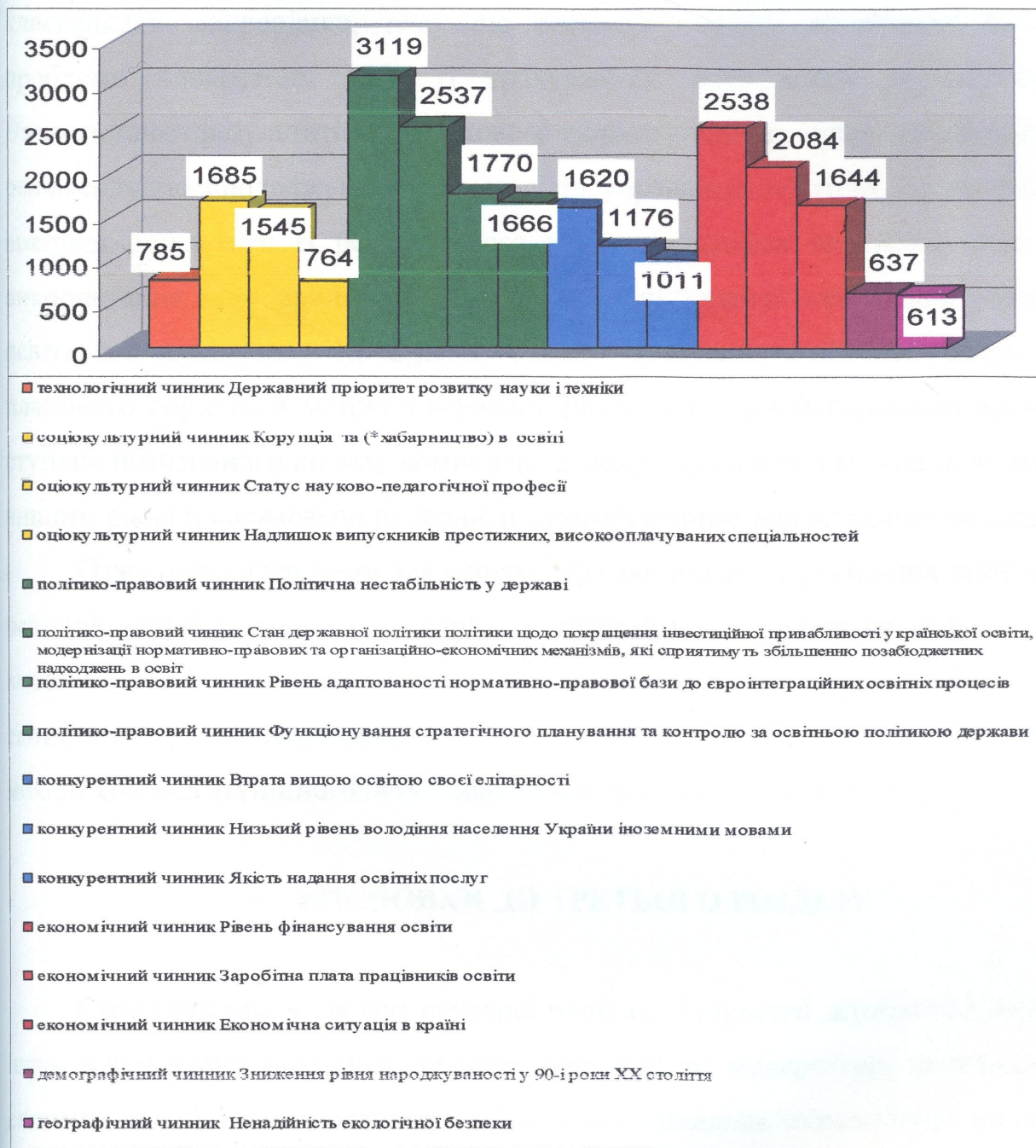
Значна кількість дрібних ВНЗ в Україні також не сприяє підвищенню елітарності та якості вищої освіти. Такі навчальні заклади через недосконале управління, корупцію, низьку якість надання освітніх послуг не в змозі протистояти викликам глобалізації.

Конкурентоспроможність українських спеціалістів на світовій арені безумовно залежить від якості знань та володіння іноземними мовами. Закономірним є факт визначення низького рівня володіння іноземними мовами (1176 балів) як загроза для розвитку освіти.

Якість надання освітніх послуг – це процес, який акумулює керівні сили держави та навчального закладу для створення умов навчання й виховання конкурентоспроможних фахівців. Діяльність держави у цьому аспекті повинна зводитися до модернізації системи управління вищою освітою, адаптації законодавства у сфері вищої освіти до європейських вимог, формування

належної фінансової підтримки освітньої галузі, забезпечення освітньої сфери кваліфікованими управлінцями, здатними втілювати на практиці принцип автономності ВНЗ.

Детальніше основні загрози впливу всіх чинників інституційного середовища на вищу освіту України, а відтак на процес регулювання модернізації галузі, управління тощо відображено на рис. 3.8.

Рис. 3.8 Основні загрози впливу чинників інституційного середовища на вищу освіту

Формування рекомендацій щодо механізмів інституційного регулювання щодо модернізації вищої освіти ми не випадково почали саме із врахування думок експертів, адже вони практично володіють ситуацією у ВНЗ та безпосередньо відчують потреби вищої освіти. Оскільки однією із проблем, що вимагає вирішення, є децентралізація управління, то генерування ідей побудови якісної освіти ми почали із рівня ВНЗ (що відповідає в нашій класифікації макрорівню, тому що специфіка оцінок відображає бачення проблеми конкретним ВНЗ із урахуванням його місця розташування). Використання результатів підсумкового формату аналізу макросередовища ми рекомендуємо продовжувати на мезорівні управління освітою. Відшліфовані, вивірені результати із регіонального рівня передавати на макрорівень для використання їх у процесі стратегічного і тактичного планування розвитку освітнього середовища. Проведення оцінки запланованих дій після закінчення планового періоду, з метою з'ясування рівня зниження негативного впливу і ступеня позитивного впливу компонентів макросередовища можна починати із вищого рівня й паралельно проводити самомоніторинг навчальними закладами.

Отже, першочерговим завданням держави щодо регулятивних процесів в освітній галузі є вивчення впливу інституційних чинників на модернізацію вищої освіти України, а відтак – вибір та ефективне застосування фінансово-економічних, політико-правових, організаційно-управлінських та інших механізмів інституційного регулювання модернізації вищої освіти.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Серед важливих завдань сучасної політики і стратегії держави на перший план закономірно виходить питання розвитку та модернізації національної системи вищої освіти, адаптація її до умов соціально спрямованої ринкової економіки, трансформації й інтеграції системи у європейський та світовий простір.

Сьогодні відбувається процес перетворення вищої освіти в рушійну силу розвитку людства, в один із важливих чинників розвитку цивілізації. Виходячи з переконання, що освіта є фактором визначення майбутнього людини, а відтак – економіко-політичного, морального, духовного потенціалу суспільства й цивілізації загалом, автором доведено пріоритетність для державного будівництва освітньої сфери. Думки дослідника обґрунтовано тим, що:

- розвиток освіти є комплексним напрямом діяльності, оскільки у здійсненні державної освітньої політики беруть участь усі складові державного механізму як по горизонталі, так і по вертикалі, держава регулює процеси у сфері освіти за допомогою різних органів, які в цілому складають систему суб'єктів регулювання у сфері освіти;
- розвиток освіти – це обов'язок, здатність та потенційні можливості досягати державою певних завдань та цілей як у галузі освіти, так і в інших сферах країни;
- здійснювана Україною освітня функція має свій предмет, тобто коло суспільних відносин у сфері освіти, на які, зі сторони держави, здійснюється регулятивний вплив – педагогічні, організаційні, управлінські, ряд конституційно-правових, трудових, сімейних та інших правовідносин, що знову ж таки підтверджує комплексний напрям впливу освіти на інші інституції.

Обґрунтовано пріоритетність вищої освіти та її визначальну роль у покращенні інституційного середовища України, оскільки вища освіта виступає важливим чинником забезпечення конкурентоспроможності країни, через вплив сукупності політико-правових, економічних, соціокультурних, технологічних та інших чинників, які можуть забезпечити національну конкурентоспроможність вищої освіти та зміцнити її роль.

Розроблено інфраструктуру державно-громадського управління вищою освітою, необхідну для ефективного ведення освітньої політики, що включає підрозділи, які за суттю своєї діяльності розширюють можливості державної системи управління, та сприяння переходу на новий рівень управління – від державного до державно-громадського.

Сьогодні система освіти має озброювати своїх громадян усім необхідним для успішної діяльності в умовах глобалізації економічних, політичних, соціокультурних, екологічних, демографічних та інших процесів. За таких обставин вона є не стільки справою відомства, відповідального за розподіл державного бюджету на освіту, а стає першочерговою справою кожного індивіда й потрапляє в зону постійних впливів суспільства.

Саме досконала система інституційного регулювання здатна грамотно, гнучко і миттєво реагувати на зміни, спроможна запобігти краху держави. У дослідженні доведено факт впливу домінантних у суспільстві соціокультурних, економічних, політико-правових, екологічних, демографічних та інших інституцій на модернізаційні процеси у вищій освіті України.

Автором проведена ідентифікація ключових чинників (економічних, політико-правових, соціокультурних, демографічних, географічних та ін.) на вищу освіту, які стали поштовхом до адаптації методики ЕТОМ-аналіз до освітнього середовища.

Опрацьовано результати опитування за методикою впливу загроз і можливостей макросередовища – ЕТОМ-аналіз, відповідно до яких сформульовано напрями удосконалення механізмів інституційного регулювання вищої освіти.

За результатами дослідження засвідчено факт наявності значної кількості проблем економічного, соціокультурного, політико-правового, технологічного, конкурентного, географічного та демографічного характеру, що суттєво знижують можливості втілення ідей модернізації вищої освіти та створюють перешкоди у використанні механізмів інституційного регулювання.

Аналіз результатів дослідження дозволив констатувати факт наявності найбільших загроз із компонентів економічного та політико-правового чинників. Найбільшими загрозами із компонентів політико-правового чинника є політична нестабільність у державі (3119 балів), стан державної політики щодо покращення інвестиційної привабливості української освіти, модернізації нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів, які

сприятимуть збільшенню позабюджетних надходжень в освіту (2537 балів), рівень адаптованості нормативно-правової бази до євроінтеграційних освітніх процесів (1770 балів); із компонентів економічного фактора – рівень фінансування освіти (2538 балів), заробітна плата працівників освіти (2084 бали), економічна ситуація в країні (1644 бали).

Окрім реальних загроз для розвитку вищої освіти, що потребують термінового реагування відповідних органів державного управління висвітлено значний потенціал можливостей, що на сьогодні вже мають ознаки тенденції розвитку та визначаються науковцями як позитивні аспекти. У соціокультурному чинникові – це особистісна орієнтація в освіті у поєднанні з гармонійним розвитком особистості, суб'єкт-суб'єктні відносини, збереження та відродження національних традицій, цінностей, гуманізація та демократизація освітнього процесу; у політико-правовому – право ВНЗ на здійснення функції ініціатора розвитку та активного учасника соціально-економічного, науково-технічного та суспільно-політичного життя країни; у технологічному – це систематична розробка державних інноваційних програм, проектів у науково-технічній галузі, державний пріоритет розвитку науки і техніки; з конкурентного – модернізація освітньої системи, врахування феномену “старіння знань”, осучаснення організації навчально-виховного процесу тощо. Як позитивний, так і негативний вплив на розвиток освітньої галузі мають також компоненти демографічного та географічного чинників.

Опрацьовані матеріали дослідження дають підставу стверджувати, що для виходу вищої освіти на європейський рівень потрібно модернізувати вищу освіту України та вдосконалювати політико-правовий, організаційно-управлінський, фінансово-економічний механізми інституційного регулювання цього процесу. Одним із комплексних механізмів, що допоможе вирішити низку питань як економічного, так і політичного, соціального та іншого характеру є покращення інвестиційної привабливості України, що повинно бути відображено в державній економічній політиці.

ВИСНОВКИ

Дослідження механізмів інституційного регулювання модернізації вищої освіти України, аналіз та узагальнення його результатів підтверджують, що вихідну методологію обрано правильно, поставлені завдання виконано, мету дисертації досягнуто, гіпотезу, покладену в основу дослідження, підтверджено. Результати дисертаційної роботи дали змогу сформулювати висновки і розробити рекомендації, що мають теоретичне і практичне значення.

1. Автором досліджено підхід до становлення освітньої політики держави. Враховуючи всі компоненти впливу на освітню галузь та систему управління нею, що становить національний та наднаціональний компоненти впливу, розроблено пропозиції щодо розвитку інфраструктури державно-громадського управління освітою, що включає підрозділи, які за суттю своєї діяльності розширюють можливості державної системи управління. Запропоновано розглядати освітню політику як цілеспрямовану, поєднану з активною інноваційною політикою країни діяльність суспільства, державних та міжнародних органів й установ управління освітою, спрямовану на національну систему освіти з метою побудови нової, заснованої як на національних освітніх традиціях, так і на сучасних позитивних світових тенденціях розвитку освіти, моделі освітньої системи, що відповідає актуальним і перспективним потребам особи, суспільства і держави. Доведено вплив правових, економічних, євроінтеграційних, соціокультурних, політичних чинників інституційного середовища на ефективність механізмів інституційного регулювання модернізації української вищої освіти, на дії держави щодо визначення характеру і темпів трансформаційних процесів у освітній галузі.

2. Здійснено науково-теоретичний аналіз організаційно-правового механізму державного регулювання розвитку вищої освіти. Продовжено аналітико-синтетичну роботу з вивчення правового механізму впливу держави на вищу освіту, результати якої дають змогу засвідчити, що попри суттєвий

прогрес змістової наповненості нормативно-правових документів у галузі вищої освіти, прийнятих за останні роки з метою її розвитку, продовжують спостерігатися факти повільної адаптації законодавства освітньої галузі до європейських вимог, наявності суперечливих, неоднозначних тлумачень, відсутності чіткого моніторингу виконання та відповідальності за невиконання законодавства.

У процесі дослідження правового механізму регулювання вищою освітою виявлено та обґрунтовано позитивні й негативні аспекти проекту Закону України “Про вищу освіту”, проаналізовано чинні нормативно-правові документи, систематизовано освітнє законодавство України за кількістю та типом, станом документів, часом їх прийняття органами влади, співпрацею України з іншими країнами та міжнародними організаціями. Проведений аналіз дозволяє акцентувати увагу на необхідності нормативно-правового підґрунтя для таких аспектів державного управління вищою освітою, як децентралізація, налагодження ефективного державно-громадського управління вищою освітою, автономія ВНЗ, стимулювання роботодавців до взаємодії з ВНЗ, підвищення компетентності управлінців державного, регіонального рівнів та керівників ВНЗ, моніторинг діяльності ВНЗ, працевлаштування випускників та ін.

Досліджено організаційну сторону організаційно-правового механізму державного управління як сукупності виконавчо-розпорядчих та консультативно-дорадчих суб'єктів, які здійснюють вплив на модернізаційні процеси в освітній галузі шляхом застосування законодавчих, фінансово-економічних важелів та державної ідеології.

3. Актуалізовано та обґрунтовано потребу вивчення інституційного регулювання модернізації вищої освіти у контексті впливу чинників інституційного середовища. Запропоновано “інституційне регулювання освіти” розглядати як цілеспрямовану діяльність органів публічної влади, що впливає на розвиток освіти в напрямку вдосконалення всіх компонентів освітньої системи, зв'язків між суб'єктами освітньої діяльності, взаємовідносин між системою освіти України та світовими освітніми системами; системами

соціального захисту безпосередніх учасників освітньої діяльності тощо з урахуванням впливу політичних, правових, економічних, соціокультурних інститутів. Підсумовано, що суть модернізації вищої освіти – оновлення або формування нових інституцій, що створюють умови для модернізації освіти через застосування ефективно діючих механізмів інституційного регулювання на сучасних засадах принципів освітньої політики шляхом урахування впливу на вищу освіту політичних, правових, економічних, соціокультурних й інших чинників.

4. Опрацьовано нормативно-правові документи, програми, публікації науковців щодо трансформаційних процесів у механізмах інституційного регулювання модернізації вищої освіти в Польщі та Російській Федерації. Визначено основні інституції що визначають хід модернізації вищої освіти. У Польщі, Російській Федерації та у нашій державі визначальним у трансформаційних процесах освітньої галузі є вплив економічних, політичних, правових, соціальних чинників інституційного середовища, розвиток яких зумовлює вибір механізмів регулювання процесу модернізації. Констатовано, що Польща та Росія для модернізації вищої освіти використовують фінансово-економічні, політико-правові, організаційно-управлінські механізми у комплексі. Виокремлено інформативні аспекти для реформування державного управління вищою освітою в нашій державі й здійснено порівняльний аналіз ефективності впровадження ідей модернізації в практику України, Польщі та Росії. Основні з них стосуються доступності вищої освіти, стимулювання наукових досліджень та розвитку ВНЗ, відповідальності держави за вдосконалення нормативно-правової бази в галузі освіти, розширення самостійності навчальних закладів, забезпечення якості вищої освіти, підтримки активного впливу громадськості на освітню сферу, вдосконалення механізму багатоканального фінансування, призупинення процесу “відтоку мізків” з держави тощо.

5. Проведено науково-практичне обґрунтування виділення освіти як пріоритетної сфери інституційного регулювання. За основу взято низку ознак

пріоритетності вищої освіти в сучасній Україні: модернізація вищої освіти – це комплексний напрям діяльності України у сфері освіти та запорука результативності здійснення трансформаційних процесів в інших, пріоритетних для країни напрямках; освітня функція – одна з найважливіших і пріоритетних функцій країни, яка має свій предмет, тобто сукупність адміністративно-правових, педагогічно-правових відносин, конституційно-правових, трудових, сімейних та інших правовідносин (що знову ж таки засвідчує комплексний характер освітніх відносин у сфері освіти), на які зі сторони держави здійснюється регулятивний вплив.

6. Ідентифіковано економічні, політико-правові, соціокультурні, демографічні, географічні, технологічні та конкурентні чинники, які всесторонньо відображають вплив макросередовища на вищу освіту, та проаналізовано їх вплив на освітню систему України. Адаптовано до освітнього середовища методикою ЕТОМ-аналізу – матричний метод аналізу загроз і можливостей макросередовища, яка раніше не використовувалася для виявлення впливу можливостей і загроз макросередовища на вищу освіту.

7. Опрацьовано результати опитування за методикою визначення впливу загроз і можливостей макросередовища – ЕТОМ-аналізу – відповідно до яких сформульовано шляхи удосконалення механізмів інституційного регулювання вищої освіти. За результатами дослідження засвідчено наявність значної кількості проблем економічного, соціокультурного, політико-правового, технологічного, конкурентного, географічного та демографічного характеру, що суттєво знижують можливості втілення ідей модернізації вищої освіти та вимагають оновлення механізмів інституційного регулювання. Водночас висвітлено значний потенціал можливостей, що на сьогодні вже мають тенденцію розвитку (особистісна орієнтація в освіті у поєднанні з гармонійним розвитком особистості, суб'єкт-суб'єктні відносини, збереження та відродження національних традицій, гуманізація та демократизація освітнього процесу, право ВНЗ на здійснення функції ініціатора розвитку та активного

учасника життя країни; систематична розробка державних інноваційних програм, проектів у науково-технічній галузі та ін.).

Констатовано, що для виходу вищої освіти на європейський рівень потрібно модернізувати вищу освіту України та вдосконалювати політико-правовий, організаційно-управлінський, фінансово-економічний механізми інституційного регулювання цього процесу.

ДОДАТКИ

Додаток А

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
Івано-Франківської обласної державної адміністрації
Обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

04.08.2010 № 01/410

76000, Україна, м. Івано-Франківськ, пл. Міцкевича, 3
 тел. (факс) (03422) 2-23-87,
 тел.: (03422) 3-11-84, 2-24-93
 E-mail: admin@ippo.if.ua

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
БАРАН МАРІЇ ПЕТРІВНИ

на тему

**«ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ МОДЕРНІЗАЦІЄЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В
 УКРАЇНІ ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»**

Одним із найважливіших пріоритетів сьогодення є організація цілеспрямованої додаткової професійної освіти, що забезпечує підвищення кваліфікації та перепідготовку дорослого населення. Навчання впродовж всього життя є стратегічним напрямом розвитку світової системи освіти та має стати одним із першочергових завдань державного управління у галузі освіти.

Розроблені М. П. Баран пропозиції до Проекту Закону України «Про післядипломну освіту» та Положення «Про акредитацію навчальних закладів післядипломної освіти і спеціальностей у навчальних закладах післядипломної освіти», що стосуються реформування системи післядипломної освіти, сприятимуть досягненню основних цілей державного управління у галузі освіти: забезпечення виконання державних вимог щодо належного функціонування інститутів післядипломної освіти; досягнення прозорості, об'єктивності, гласності; наближення вітчизняного законодавчого забезпечення освітньої галузі до європейських та світових вимог; підвищення рівня кваліфікації та компетентності спеціалістів, робітників, керівників різних галузей виробництва, освіти та науки тощо

Зазначені пропозиції розглянуто та схвалено на засіданні науково-методичної ради (протокол №2 від 22.04.2009р.) Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Висновок: пропозиції до Проекту Закону України «Про післядипломну освіту» та Положення «Про акредитацію навчальних закладів післядипломної освіти і спеціальностей у навчальних закладах післядипломної освіти», передбачаючи комплексне висвітлення основних аспектів функціонування та діяльності навчальних закладів післядипломної освіти, отримали позитивну оцінку адміністративно-управлінського та науково-педагогічного персоналу Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти та мають практичне значення для розвитку системи післядипломної освіти.

Ректор

Зуб'як Р. М.

Додаток Б

УКРАЇНА

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ

76004 м.Івано-Франківськ, вул.Грушевського, 21, тел.: 55-22-72, 55-21-34, e-mail: osvita@if.gov.ua

09.08.10 № 25
на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

БАРАН МАРІЇ ПЕТРІВНИ

на тему

«ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ МОДЕРНІЗАЦІЄЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В
УКРАЇНІ ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»

З метою вирішення проблем у сфері освіти, зазначених у «Програмі економічних реформ Президента України на 2010-2014 роки» й для забезпечення освіти впродовж життя, актуальним є прийняття Закону України «Про післядипломну освіту». Необхідність прийняття даного Закону зумовлена відсутністю у переліку нормативно-правових документів будь-якого іншого Закону, що у повній мірі регламентує діяльність закладів післядипломної освіти.

У ході наукового дослідження дисертантом розроблено пропозиції до Проектів Закону України «Про післядипломну освіту» та Положення «Про акредитацію навчальних закладів післядипломної освіти і спеціальностей у навчальних закладах післядипломної освіти», які обговорено та схвалено на засіданні науково-методичної ради (протокол №2 від 22.04.2009р.) Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти та затверджено на колегії Головного управління освіти і науки Івано-Франківської обласної державної адміністрації (протокол №2 від 25.06.2009р.).

Висновок: пропозиції до Проектів Закону України «Про післядипломну освіту» та Положення «Про акредитацію навчальних закладів післядипломної освіти і спеціальностей у навчальних закладах післядипломної освіти», внесені М. Баран, відображають актуальність потреби вирішення наявних проблем у діяльності навчальних закладів післядипломної освіти та мають практичне значення для ефективного функціонування та розвитку системи післядипломної освіти.

Розроблені Проекти названих вище нормативно-правових документів подані для включення у «Програму економічних реформ Президента України на 2010-2014 роки» (розділ «Підвищення стандартів життя» параграф «Реформа системи освіти») (лист № 815/01-18/01 від 09.08.2010р.).

Начальник
Головного управління

Болюк З. А.

Додаток В

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника
 ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

76000, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Мазепи, 10 тел. (03422) 2-31-47

№ 622 від 23.11.2010р. ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри державного управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу Баран Марії Петрівни за темою "Державне управління модернізацією вищої освіти в Україні за умов глобалізації" на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

На базі Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника апробовано розроблені Баран М.П. методичні вказівки до складання робочої навчальної програми кредитного модуля "Вища освіта України за умов глобалізації: державно-управлінський аспект" дисципліни "Педагогіка вищої школи".

Методичні вказівки дисертанта використано для методичного забезпечення навчального процесу, підготовки та викладання дисципліни "Педагогіка вищої школи" для спеціальностей "Соціальна педагогіка", "Початкове навчання".

Тематичний план вивчення модуля "Вища освіта України за умов глобалізації: державно-управлінський аспект" логічно доповнює та розширює тему "Основи управління у вищій школі", включену в навчальну програму дисципліни "Педагогіка вищої школи". У методичних вказівках значний акцент робиться на вивченні:

- впливу внутрішнього та зовнішнього середовища на ефективність діяльності ВНЗ;
- глобалізаційних передумов становлення нової парадигми освіти;
- кризових явищ в освітній системі України та пропозицій щодо формування нової парадигми освіти відповідно до рівнів управлінської діяльності;
- ролі держави в реформуванні освітньої галузі в Україні за умов глобалізації;
- шляхів оптимізації державного управління в сфері вищої освіти України

Методичні рекомендації, розроблені Баран М.П., отримали позитивну оцінку науковців та методистів інституту.

Директор інституту

каанд. педагог. наук, доцент Рега О.С.

24

11

19

Додаток Г

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань науки і освіти

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-31-55

№ 22/10 - 1199

" 09 " грудня 2010 р.

Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу
КРИЖАНІВСЬКОМУ Є.І.

**Про дисертаційне дослідження
БАРАН М.П.**

Баран Марія Петрівна, здобувач кафедри державного управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу розробила пропозиції до проекту Закону України "Про вищу освіту" (нова редакція) до: РОЗДІЛУ V. ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ пункту 2 статті 21 Мета і головні завдання діяльності вищого навчального закладу; абзацу 5 статті 29 Забезпечення державою діяльності вищих навчальних закладів; РОЗДІЛУ VI УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ пункту 2 статті 34 Наглядова рада; абзацу 1 пункту 1 статті 38 Обрання, затвердження та звільнення з посади керівника вищого навчального закладу; абзацу 1 пункту 2 статті 38; абзацу 1 пункту 1 статті 39 Обрання на посаду та звільнення з посади керівника інституту, факультету; РОЗДІЛУ VII ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ статті 41. Форми навчання у вищих навчальних закладах; РОЗДІЛУ VIII СУБ'ЄКТИ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ статті 48. Основні посади педагогічних і науково-педагогічних працівників та порядок їх заміщення; статті 57. Гарантії педагогічним, науково-педагогічним та іншим категоріям працівників вищих навчальних закладів проекту Закону України "Про вищу освіту".

Розроблені Баран М.П. пропозиції до Проекту Закону України "Про вищу освіту" (нова редакція), вміщеного на сайті Міністерства освіти і науки України (<http://www.mon.gov.ua/gr/obg/2010/101110.doc>) не суперечать вимогам приведення законодавства України у сфері вищої освіти до Європейського рівня та реалізації нормативно-правових засад державної політики у напрямку діяльності вищих навчальних закладів, мають необхідний теоретичний, методологічний рівень та практичну значимість та при можливості будуть використані під час практичної діяльності Комітету Верховної Ради України з питань науки та освіти.

Перший заступник
голови Комітету

Максим ЛУЦЬКИЙ

Додаток Д

Таблиця Д.1.1

Трансформація традиційної парадигми вищої освіти

№ з/п	Кризові моменти у традиційній освітній парадигмі	Пропозиції щодо формування нової парадигми вищої освіти	Рівні управлінської діяльності	Застосування механізмів регулювання
1.	Підпорядкування ВНЗ державної форми власності 26-и міністерствам і відомствам [80]	Провести поетапну передачу ВНЗ, які підпорядковані іншим міністерствам і відомствам, до сфери управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України	Макрорівень	Організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
2.	Орієнтація ВНЗ в організації своєї діяльності на державний рівень	Перейти від державної до суспільно-державної (громадсько-державної) освітньої системи	Макрорівень	Організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
3.	Навчання проводиться відповідно до державних стандартів, затверджених Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України	Надати ВНЗ статус автономного	Макрорівень	Організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
4.	Наявність в Україні значної кількості ВНЗ (станом на 2008 р. існують 904 навчальні заклади та 1005 відокремлених структурних підрозділів) [80].	Оптимізувати мережу ВНЗ шляхом їх об'єднання і створення ефективних університетів із урахуванням загальнодержавних та регіональних потреб щодо фахівців із вищою освітою [80]	Макрорівень	Організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
5.	Нечітко встановлені відмінності між такими освітньо-кваліфікаційними рівнями, як "спеціаліст", "магістр"; не узгоджено статус "бакалавра" на ринку працевлаштування; при переході на європейську модель освіти невизначеною залишається роль кандидата наук	Визначити статус і роль "бакалавра" як такого, що може виконувати роботу на посадах середнього та нижчого рівня	Макрорівень	Організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
		Відповідно до європеїзації освітньої системи визначити освітньо-кваліфікаційний рівень "магістр" як основний	Макрорівень	
		Адаптувати структуру вищої освіти до європейських вимог: бакалавр-магістр-доктор	Макрорівень	

Продовження табл. Д. 1.1

6.	Незважаючи на розширення освітнього простору, в Україні діє ускладнена процедура визнання дипломів про освіту європейських країн	Внести зміни до Закону України "Про вищу освіту" щодо питання нострифікації дипломів та наукових ступенів	Макрорівень	Фінансово-економічний, організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
7.	Незадовільне фінансування науково-дослідної та навчально-виховної роботи у вищій школі	На державному рівні вжити заходів щодо покращення інвестиційної привабливості української освіти, переглянути нормативно-правові та організаційно-економічні механізми, які сприятимуть збільшенню позабюджетних надходжень в освіту	Макрорівень	Фінансово-економічний, організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
		Потрібно збільшити фінансування для покращення якості не тільки навчально-виховного, а й науково-дослідного процесу у ВНЗ	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	
		Паралельно здійснити оновлення механізмів контролю за цільовим використанням фінансових надходжень	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	
8.	Існуючі переліки напрямів та спеціальностей не є досконалыми й не відображають ні реалій вищої школи, ні перспективи її розвитку	Розробити новий перелік напрямів та спеціальностей з урахуванням "наддинамічного характеру змін, що відбуваються в сучасному світі", який зумовлює щорічне оновлення 5% теоретичних та 20% практичних професійних знань [71, с. 27]	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	Фінансово-економічний, організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
9.	Вартісним орієнтиром у вищій школі, як і в українському суспільстві, є матеріальні речі	Організовувати навчально-виховну діяльність у ВНЗ, орієнтуючись на людину та "суб'єкт-суб'єктні" відносини	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	Організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний

Продовження табл. Д.1.1

10.	Основним органом моніторингу діяльності ВНЗ є Кабінет Міністрів України через органи виконавчої влади	Створити незалежний орган з оцінки якості надання освітніх послуг. Основними завданнями такої організації можна назвати такі: формування експертного середовища з освітніх проблем і проблем діяльності експертних організацій у сфері освіти; вироблення механізмів впливу на прийняття рішень в освіті, способів взаємодії з органами управління освітою; здійснення громадського моніторингу у сфері освіти тощо	Макрорівень	Фінансово-економічний, організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
		Розробити критерії оцінювання діяльності ВНЗ для визначення їхніх рейтингів, які застосовуватимуться для публічного моніторингу [34, с. 8]	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	
11.	В Україні не проводиться належна робота щодо перевірки професійної придатності випускника	Підтримуючи бачення проблеми Співаковського О. [209], пропонуємо проводити атестацію професійної діяльності випускників, за якої наявність диплому є необхідною умовою для здійснення професійної діяльності, тільки після проходження тестування при незалежній експертній комісії чи професійній асоціації та отримання відповідного атестата	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	Фінансово-економічний, організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
12.	Слабке поєднання навчального матеріалу, що викладається, з реальним життям [235]	Потрібно змінювати, адаптувати, розвивати партнерські стосунки ВНЗ з підприємствами, знаходити спільні інтереси, точно виконувати вимоги ринку праці [71, с. 29]	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	Фінансово-економічний, організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
		Створити навчальні плани, сформувавти робочі програми та практику студентів з урахуванням життєвих потреб, потреб часу та потреб регіону	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	

Продовження табл. Д.1.1

3.	На сьогодні в Україні немає реальних передумов забезпечення безперервності професійного навчання	Розробити та внести корективи в нормативно-правову базу України щодо вирішення питання безперервної професійної освіти	Макрорівень	Організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
		Встановити чіткий взаємозв'язок між результатами вищої освіти і змістом подальшого підвищення кваліфікації [32, с. 53]	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	Фінансово-економічний, організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
		Вдосконалити роботу закладів підвищення кваліфікації науково-педагогічного персоналу, враховуючи вплив глобалізації та феномену "старіння знань" на освітню систему	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	Організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
		На всіх рівнях управління в освіті сприяти професійно-науковому зростанню науково-педагогічних кадрів	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	Фінансово-економічний, організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
		На рівні адміністративно-кадрових служб створити базу даних про кар'єрний розвиток фахівця	Макрорівень, мезорівень	Фінансово-економічний, організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
4.	Значна кількість професорсько-викладацького складу практично не має педагогічної підготовки, оскільки жоден вищий навчальний заклад не готує викладачів для роботи у ВНЗ [134, с.7]	Реалізувати та конкретизувати через нормативно-правову базу єдину систему підвищення педагогічної майстерності викладачів вищої школи, що дасть змогу поліпшити рівень викладання та стан забезпечення кадрами ВНЗ	Макрорівень	Фінансово-економічний, організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
		Для локального поліпшення стану забезпечення ВНЗ кваліфікованими кадрами керівникам вищих навчальних закладів необхідно започаткувати практикуми педагогічної майстерності [134, с. 58]	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	
5.	Навчання за заочною формою відбувається за спрощеною схемою (у фінансовому, навчальному, якісному плані)	Трансформувати систему заочної форми навчання, використовуючи накопичений позитивний вітчизняний досвід організації заочної освіти, а також зарубіжний та вітчизняний досвід організації дистанційної освіти [211, с. 32]	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	Організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний
		Перейти від традиційних форм освіти до новітніх, в яких реалізується інформаційне суспільство (наприклад, дистанційне навчання, змішана форма навчання тощо)	Макрорівень, мезорівень, мікрорівень	Фінансово-економічний, організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний

Продовження табл. Д.1.1

<p>6. Низький престиж професії викладача ВНЗ не дає змоги залучити молодь до науково-педагогічної діяльності [88, с. 28]</p>	<p>Для підвищення престижу викладацької діяльності потрібно: переглянути питання педагогічного навантаження з метою його зменшення; посилити матеріальне та моральне стимулювання праці; розширити джерела фінансової підтримки наукової молоді; зберегти наукові школи; придбати наукове обладнання; визначити статус молодого вченого та на регіональному (й державному (вищому, інституційному – М. Б.) рівні налагодити співпрацю між ВНЗ, науковими установами і підприємствами</p>	<p>Макрорівень, мезорівень, мікрорівень</p>	<p>Фінансово-економічний, організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний</p>
<p>7. Українські ВНЗ готують дипломованих безробітних [219, с. 7]</p>	<p>На рівні регіонів, держави здійснити моніторинг поточної і перспективної ситуації на ринку праці (враховуючи міжнародні тенденції) з метою уникнення масового безробіття та підготовки надлишку спеціалістів певної кваліфікації</p>	<p>Макрорівень, мезорівень</p>	<p>Організаційно-управлінський, політико-правовий, ідеологічний</p>
	<p>Для забезпечення конкурентоздатності випускників ВНЗ як на рівні держави, так і на міждержавному рівнях, запровадити обов'язкове оволодіння іноземними мовами (1-2-ма)</p>	<p>Макрорівень, мезорівень, мікрорівень</p>	
	<p>Поглибити співпрацю управлінської ланки університетського, регіонального рівнів керівництва освітою з працедавцями щодо сприяння працевлаштуванню випускників ВНЗ</p>	<p>Макрорівень, мезорівень, мікрорівень,</p>	

Додаток Е

Таблиця Е.1

Органи влади України, які здійснюють політику в освітній сфері (період 1991 р. – серпень 2010 р.)

№з/п	Органи влади України, які здійснюють політику в освітній сфері	Кількість нормативно-правових документів в галузі освіти	Кількість нормативно-правових документів в галузі вищої освіти
1	Верховна Рада України	86	25
2	Президент України	170	6
3	Кабінет Міністрів	245	41
4	Судова влада: Конституційний Суд України	4	3
	Міністерства:		
5	Міністерство внутрішніх справ України	2	1
6	Міністерство оборони України	12	3
7	Міністерство освіти і науки України	251	34
8	Міністерство охорони здоров'я України	15	7
9	Міністерство праці та соціальної політики України	12	3
10	Міністерство культури України	20	1
11	Міністерство освіти України	4	19
12	Комісії: Вища атестаційна Комісія	2	2
	Інші:		
13	Головне управління державної служби України	4	3
14	Національна академія наук України	2	2

Країни та міжнародні організації, які мають вплив на державну політику в освітній сфері
(період 1991 р. – серпень 2010 р.)

	Країни та міжнародні організації, які мають вплив на державну політику в освітній сфері	Кількість нормативно-правових документів в галузі освіти	Кількість нормативно-правових документів в галузі вищої освіти
	Міжнародні організації:		
1	Європейський Союз (ЕС)	5	3
2	Організація Об'єднаних Націй (ООН)	6	3
3	Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО)	8	4
4	Рада Європи	13	2
5	Співдружність Незалежних Держав (СНД)	64	11
	Країни:		
6	Ісламська Республіка Іран	4	1
7	Канада	1	1
8	Республіка Гвінея	1	1
9	Республіка Куба	2	1
10	Республіка Туреччина	2	1
11	Російська Федерація	7	1
12	Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія	1	1
13	Хашімітське Королівство Йорданія	1	1

Освітнє законодавство про вищу освіту України за роки незалежності (період 1991 р. – серпень 2010 р.)

	Орган влади України											
	Президент України	Верховна Рада України	Кабінет Міністрів	Міністерство освіти і науки України	Міністерство освіти України	Міністерство праці та соціальної політики	Міністерство охорони здоров'я	Міністерство оборони України	Міністерство внутрішніх справ	Вінна комісія України	Головне управління держслужби України	Національна академія наук України
	Про освіту – 170, з яких про вищу освіту – 6	Про освіту – 86, з яких про вищу освіту – 25	Про освіту – 245, з яких про вищу освіту – 41	Про освіту – 251, з яких про вищу освіту – 34	Про освіту – 20, з яких про вищу освіту – 19	Про освіту – 12, з яких про вищу освіту – 3	Про освіту – 15, з яких про вищу освіту – 7	Про освіту – 12, з яких про вищу освіту – 3	Про освіту – 2, з яких про вищу освіту – 1	Про освіту – 2, з яких про вищу освіту – 2	Про освіту – 4, з яких про вищу освіту – 3	2, з яких про вищу освіту – 2
			Російська Федерація – 1	Телавська Республіка Іран – 1	Канада - 1							Канада - 1
			Соціалістична Народна Республіка Арабська Республіка Джемхурія – 1	Республіка Куба – 1	Республіка Гвінея - 1							Республіка Гвінея - 1
			Хашимітське Королівство Йорданія – 1	Республіка Туреччина - 1								Республіка Туреччина - 1
Тип документа/кількість документів												
Закон		9										
Постанова		16	33									
Указ	4											
Розпорядження	2		6	24	11	3	7	3	1	2	3	
Наказ												
Декларація												
Звіт				1		1						
Інструкція				2				3	1			
Компюнке												
Конвенція												
Меморандум				1	1							2
Міжнародний документ			2	3	3							
Модель												
Норми												
Опис				1							1	
Перелік			6	5	6			2				
План			1									
Подорожні документи			3	4	6	1	4				2	

Продовження табл. Е.3												
Рекомендації		1										
Рішення												
Об'єкти												
Сертифікат												
Список												
Стандарт						6						
Статус												
Угода						2			2			
Умова									1			
Форма												
Форма									3			
Типового												
документа												
Розкриття інформації документа												
2010			2		7	4						
2009			5		7	3				1		2
2008		1	-		1	1						
2007			1		2	4						
2006			2		2	1						
2005			2		2	6				1		
2004		1	6		2	9						
2003			2		5	3						1
2002			2		1	2						
2001					1							
2000					2	1						
1999					2							
1998					1							
1997					2							
1996		1			3							
1995					3							
1994		2			3							
1993					1							1
1992					11							
1991		1			1							
До 1991												
Стан документальності документів												
Не визнає												
часно		3	10		15	2				6		1
Виклики					5							
чиність						9						1
Чиний		3	14		21	31						2
Дію												
Відновлено			1									2
Не відновлено												
чиність						1						

Додаток Ж

Методика впливу загроз і можливостей макросередовища на освітню систему (ЕТОМ-аналіз)

Шановні науковці!

Кафедра державного управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу просить Вас взяти участь у проведенні аналізу впливу загроз і можливостей макросередовища на трансформаційні процеси розвитку та управління вищою освітою.

Якщо Ви погоджуєтеся висловити власну думку щодо сили та важливості впливу чинників зовнішнього середовища на управлінські процеси у галузі вищої освіти, просимо Вас надати таку інформацію:

№з/п	Запитання	Відповіді
	Прізвище, ім'я, по батькові (повністю)	
	Науковий ступінь	
	Вчене звання	
	Місце роботи	
	Посада	
	Контактний телефон	
	Електронна адреса	

З метою аналізу впливу зовнішнього середовища на освітню систему, а відтак і на модернізаційні процеси у ВНЗ, ми пропонуємо використовувати адаптовану нами методику впливу загроз і можливостей макросередовища ЕТОМ (ЕТОМ-аналіз – це матричний метод аналізу впливу загроз і можливостей макросередовища (Environmental Threats and Opportunities Matrix).

Об'єктом нашого аналізу є вища освіта України.

Предметом дослідження – державне управління вищою освітою.

Метою дослідження є оцінка впливу зовнішнього середовища на трансформаційні процеси управління вищою освітою в Україні.

Послідовність проведення аналізу науковцями:

Формат аналізу впливу елементів кожної групи чинників на вищу освіту України (Таблиця Ж.1).

Крок 1: перший стовпчик – “Групи чинників” складається із економічних, соціально-культурних, демографічних, географічних, політико-правових, технологічних, конкурентних показників (ці групи чинників є сталими для запропонованої методики, хоча, при необхідності, можна внести зміни до груп чинників шляхом зменшення чи збільшення їх чисельності).

Крок 2: другий стовпчик – “Опис компонентів (складових, подій) групи” містить значущі, на наш погляд, компоненти кожної з груп чинників, які можуть впливати на стан вищої освіти в державі. *Кількість компонентів може бути змінена (доповнена) за бажанням науковця.*

Крок 3: третій стовпчик – “Загрози” передбачає визначення експертами-науковцями ймовірності негативного впливу виділеного нами компонента групи на освітнє середовище. *Якщо цей компонент, на думку експерта, має (або може мати) негативний вплив на вищу освіту України, то ставиться знак “-”.*

Крок 4: заповнення четвертого стовпчика “Можливість” потребує визначення експертами ймовірності (можливості) позитивного впливу компонента на вищу освіту. *За умови наявності такого впливу пропонується поставити знак “+”.*

Крок 5: визначаючи вагу (силу) прояву кожного включеного в аналіз компонента групи чинників (стовпчик п’ять “Оцінка ваги (сили) прояву (1-5)”), оцінюється можлива сила впливу на освітнє середовище за шкалою від 1 до 5, де 1 – це найменший вплив, а 5 – найбільший.

Крок 6: заповнюючи стовпчик шість – “Оцінка важливості (рейтингу)”, потрібно звернути увагу на кількість включених в аналіз компонентів (складових, подій) і відповідно до їх кількості визначати рейтинг важливості компонента у відношенні до всіх складових цієї групи факторів (наприклад: якщо кількість компонентів певної групи чинників дорівнює 15, то 1 відповідає

найвищому рейтингу, а 1 Б5 — найнижчому (оскільки, максимальна кількість компонентів (складових) дорівнює 1 Б5).

Таблиця Ж.1

Аналіз чинників макросередовища

* зірочкою позначено компоненти груп чинників, запропоновані для аналізу науковцями-експертами

Групи чинників	Опис компонентів (складових, подій) групи	Загроза (-)	Можливість (+)	Оцінка ваги (сила прояву) (1-5)	Оцінка важливості (рейтинг)	Сукупний вплив на стратегію вищої освіти
1	2	3	4	5	6	7
Економічні	1. Економічна ситуація в країні (рівень і темп інфляції, коливання курсу національної валюти щодо валюти інших країн, оподаткування тощо)					
	2. Рівень і динаміка національного доходу					
	3. Рівень і динаміка державного бюджету					
	4. Витрати місцевого бюджету на підтримку вищої освіти					
	5. Інвестиційна політика держави щодо освітньої сфери					
	6. Рівень фінансування освіти					
	7. Платоспроможність населення України					
	8. Взаємоз'язок ситуації на ринку праці з потребою у підготовці спеціалістів тієї чи іншої кваліфікації					
	9. Заробітна плата працівників освіти					
	10. Життєвий рівень населення					
	11. ІНШІ компоненти (доповнюються за бажанням експертів)					
Всього						
Соціальні і культурні	1. Особистісна орієнтація в освіті у поєднанні з гармонійним розвитком особистості					
	2. Недостатній рівень освіченості населення України					
	3. Суб'єкт-суб'єктні відносини					
	4. Збереження та відродження національних традицій, цінностей					
	5. Закріплення статусу державної мови серед населення України					

Продовження табл. Ж.1

	6. Викоринення психічних українського менталітету (такі як "комплекс меншовартості", закомплексованість, гендерна дискримінація, безвідповідальне (у більшості випадків) ставлення до якісного здобуття знань тощо)					
	7. Гуманізація та демократизація освітнього процесу					
	8. Надлишок випускників престижних, високооплачуваних спеціальностей					
	9. Коруція та (*хабарництво) в освіті					
	10. Статус науково-педагогічної професії					
	11. Обізнаність населення України з поняттям "освітня політика" та іншими поняттями, пов'язаними з входженням держави в ЄС					
	12. *Рівень дотримання стичних норм у багатьох сферах життя людини (освіта, економіка тощо) як наслідок недовіри до органів влади					
	ІНШІ компоненти (дововнюютьса за бажанням експертів)					
	Всього					
Демографічні	1. Зниження рівня народжуваності у 90-і роки XX століття					
	2. Міграція населення					
	3. Урбанізація					
	4. ІНШІ компоненти (дововнюютьса за бажанням експертів)					
	Всього					
Географічні	1. Сприятливі географічне розташування та кліматичні умовам					
	2. Екологічна безпека					
	3. Ступінь відтворення природних багатств через одностороннє споживацьке ставлення населення держави					
	4. ІНШІ компоненти (дововнюютьса за бажанням експертів)					
	Всього					
Політичні і правові	1. Політична нестабільність у державі					
	2. Рівень адаптованості нормативно-правової бази до євроінтеграційних освітніх процесів					
	3. Стан державної політики щодо покращення інвестиційної привабливості української освіти, модернізації нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів, які сприятимуть збільшенню позабюджетних надходжень в освіту					

Продовження табл. Ж.1

4.	Відсутність автономного статусу у ВНЗ				
5.	Стан адаптованості кваліфікаційних рівнів вищої освіти до європейських вимог				
6.	Рівень розробки механізмів контролю за цільовим використанням фінансових надходжень				
7.	Сучасний стан застосування державно-громадського контролю моніторингу якості надання освітніх послуг				
8.	Рівень закріплення за ВНЗ права здійснювати функції ініціатора розвитку соціально-економічного, науково-технічного та суспільно-політичного життя країни				
9.	*Зміцнення статусу об'єднання керівників ВНЗ з метою здійснення політики планування, організації та контролю освітньої діяльності, як індикатора державної конкурентоспроможності, управління освітніми ризиками				
10.	Недосконалість системи моніторингу поточної і перспективної ситуації на ринку праці				
11.	Потреба модернізації процесу підвищення кваліфікації управлінців вищою освітою				
12.	Відсутність в Україні інститутів підготовки управлінців ВНЗ				
13.	Потреба в укрупненні ВНЗ з метою підвищення конкурентоспроможності останніх				
14.	Потреба внесення змін у перелік напрямків та спеціальностей з метою їх об'єднання				
15.	*Проведення антикорупційної та антихабарницької діяльності				
16.	*Необґрунтоване перенесення досвіду західних країн у сфері модернізації вищої освіти				
17.	Функціонування стратегічного планування та контролю за освітньою політикою держави				
18.	*Утворення незалежної системи контролю за якістю вищої освіти у процесі входження в європейський освітній простір				
19.	Функціонування системи показників оцінки діяльності ВНЗ з метою визначення рейтингу навчального закладу				
20.	Глобальне поширення дистанційної системи навчання				
	ІНШІ компоненти (доповнюються за бажанням експертів)				

Продовження табл. Ж.1

	Всього					
Технологічні	1. Сучасний рівень динаміки науково-технічного процесу у державі					
	2. Темп науково-технічної дослідницької діяльності					
	3. Державні пріоритети розвитку науки і техніки					
	4. Обізнаність спеціалістів з світовим рівнем досліджень і розробок в певній науково-технологічній галузі					
	5. Вивчення тенденцій розвитку нових підходів до виробництва товарів і послуг, необхідних для ефективного функціонування освітньої галузі					
	6. Вивчення тенденцій розвитку нових процесів, обладнання, технологій, необхідних для ефективного функціонування освітньої галузі					
	7. Систематична розробка державних інноваційних програм, проектів у науково-технічній галузі					
	8. Сучасний рівень розвитку інформаційно-технологічної інфраструктури					
	9.ІНШІ компоненти (доповнюються за бажанням експертів)					
	Всього					
Конкурентні	1. Якість надання освітніх послуг					
	2. Стан впровадження інноваційної політики ВНЗ					
	3. Модернізація освітньої системи					
	4. Свочасне врахування феномену "старіння знань"					
	5. Осучаснення організації навчально-виховного процесу					
	6. Низький рівень володіння населення України іноземними (хоча б англійською) мовами (єю)					
	7. Підготовка учасників науково-технічного процесу до сприйняття інноваційних розробок, винаходів тощо					
	8. Невідповідність змісту освіти потребам регіону					
	9. Втрата вищою освітою своєї елітарності					
	10. Відсутність в Україні достатньої кількості проєктувальників та аналітиків у освітній сфері					
	11. (*Недостатній рівень практичної підготовки студентів)					
	12. ІНШІ компоненти (доповнюються за бажанням експертів)					
	Всього					
	Разом (-)					
	Разом (+)					

За результатами роботи кожного експерта нами буде вибрано три найважливіші показники макросередовища, які використовуватимуться для розробки оперативного управління (Таблиця Ж.2).

Таблиця Ж.2

Підсумкова таблиця ЕТОМ-аналізу

Експерт-науковець	Три компоненти із групи чинників, які отримали найвищі оцінки		
	Опис компонента	Можливість (+)	загроза (-)
1	1 2 3		
2	1 2 3		
...	...		

На основі отриманих результатів ми плануємо розробити і доопрацювати програму діяльності органів управління щодо кожної групи і окремих чинників з підвищення рівня якості та конкурентоздатності освіти в Україні.

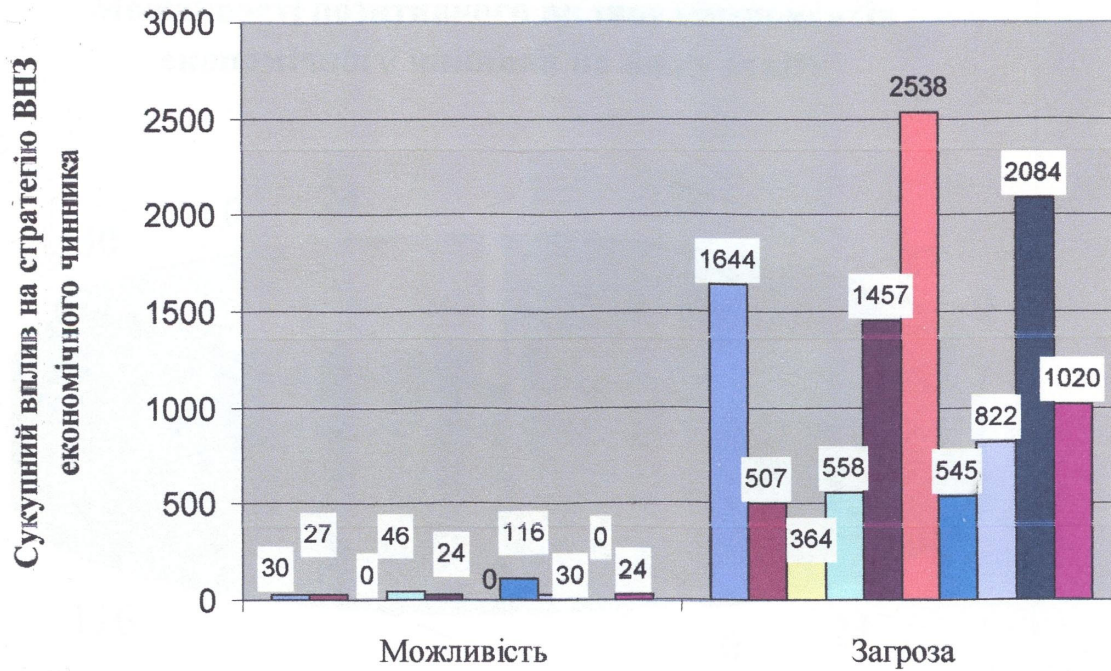
Саме використання оцінок провідних фахівців освітньої сфери допоможе піднятися вищій освіті України до світового рівня, не втрачаючи власних здобутків та досягнень. Велика концентрація наукового потенціалу допоможе також реалізації ідеї надання ВНЗ як генератору науки і освіти, права здійснення функції ініціатора розвитку та активного учасника соціально-економічного, науково-технічного та суспільно-політичного життя країни.

Інтеграція зусиль керівників ВНЗ та інших представників освітньої галузі сприятиме також покращенню політики стратегічного планування, організації та контролю освітньої діяльності, управлінню освітніми ризиками.

**Щиро вдячні за співпрацю
З повагою укладачі методики**

Додаток II

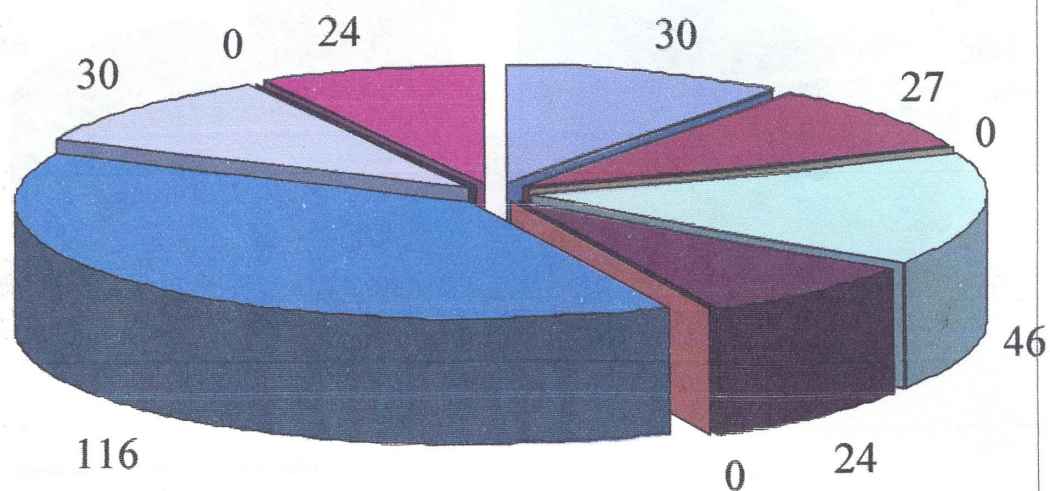
Опис компонентів економічного чинника

- Економічна ситуація в країні
- Рівень і динаміка національного доходу
- Рівень і динаміка державного бюджету
- Витрати місцевого бюджету на підтримку вищої освіти
- Інвестиційна політика держави щодо освітньої сфери
- Рівень фінансування освіти
- Платоспроможність населення України
- Взаємозв'язок ситуації на ринку праці з потребою у підготовці спеціалістів тієї чи іншої кваліфікації
- Заробітна плата працівників освіти
- Життєвий рівень населення

Додаток И.1

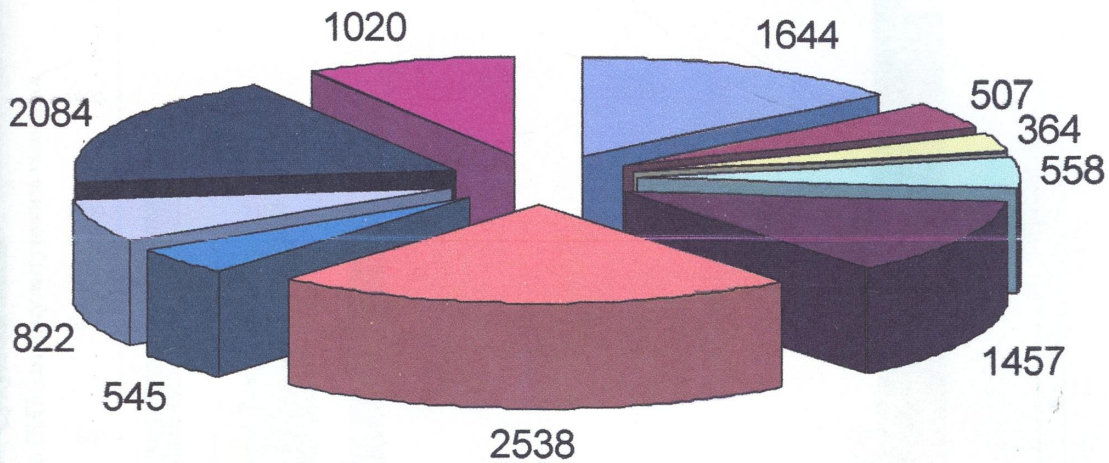
Можливості позитивного впливу компонентів економічного чинника на вищу освіту

- Економічна ситуація в країні
- Рівень і динаміка національного доходу
- Рівень і динаміка державного бюджету
- Витрати місцевого бюджету на підтримку вищої освіти
- Інвестиційна політика держави щодо освітньої сфери
- Рівень фінансування освіти
- Платоспроможність населення України
- Взаємозв'язок ситуації на ринку праці з потребою у підготовці спеціалістів тієї чи іншої кваліфікації
- Заробітна плата працівників освіти
- Життєвий рівень населення

Додаток И.2

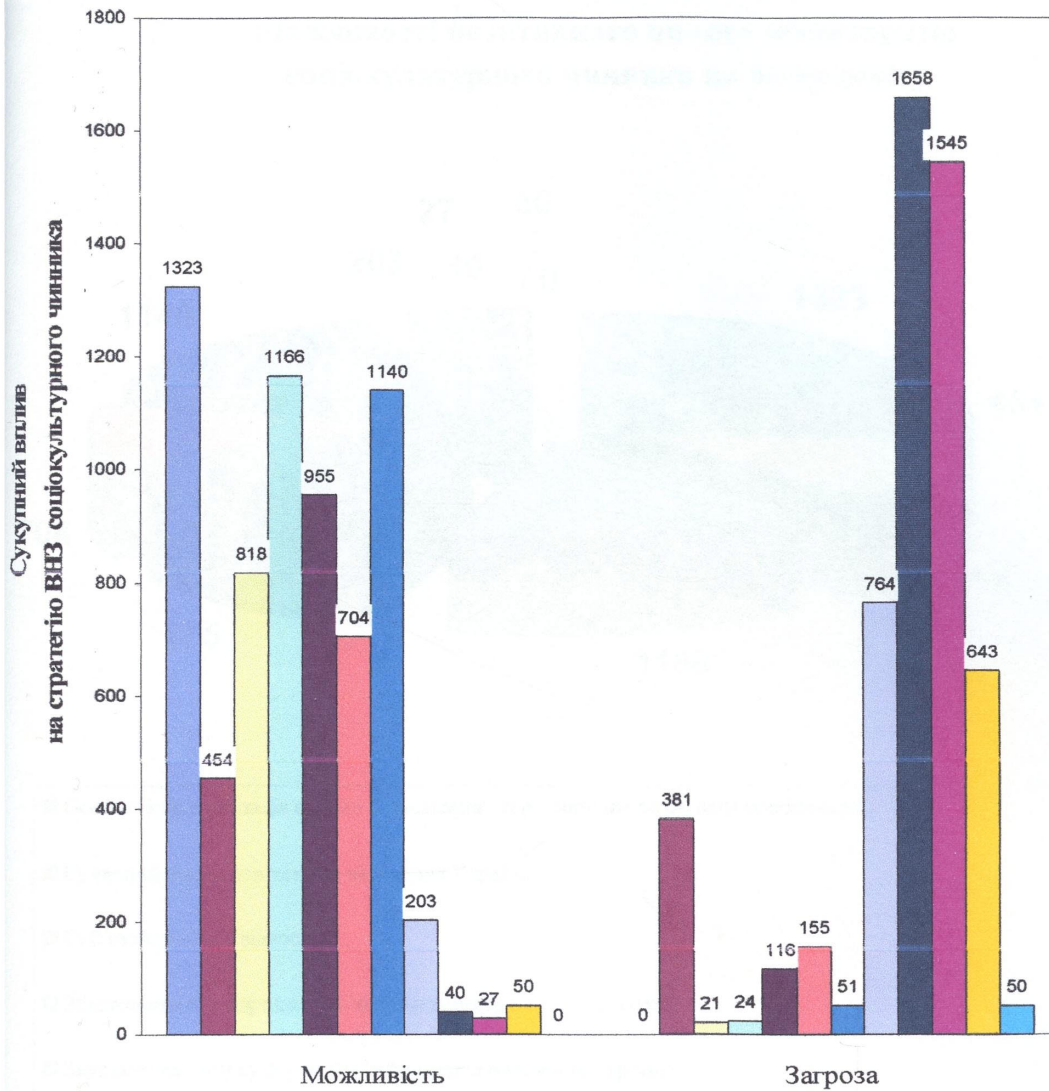
Загрози негативного впливу компонентів економічного чинника на вищу освіту

- Економічна ситуація в країні
- Рівень і динаміка національного доходу
- Рівень і динаміка державного бюджету
- Витрати місцевого бюджету на підтримку вищої освіти
- Інвестиційна політика держави щодо освітньої сфери
- Рівень фінансування освіти
- Платоспроможність населення України
- Взаємозв'язок ситуації на ринку праці з потребою у підготовці спеціалістів тієї чи іншої кваліфікації
- Заробітна плата працівників освіти
- Життєвий рівень населення

Додаток К

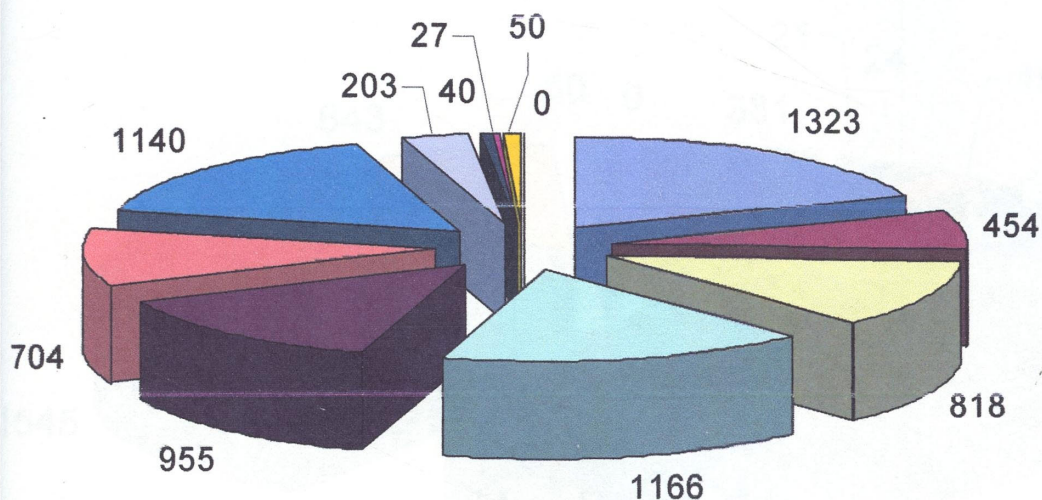
Опис компонентів соціокультурного чинника

- Особистісна орієнтація в освіті у поєднанні з гармонійним розвитком особистості
- Сучасний рівень освіченості населення України
- Суб'єкт-суб'єктні відносини
- Збереження та відродження національних традицій, цінностей
- Закріплення статусу державної мови серед населення України
- Викорінення певних рис українського менталітету (таких як "комплекс меншовартості", закомплексованість, гендерна дискримінація, безвідповідальне (у більшості випадків) ставлення до якісного здобуття знань тощо)
- Гуманізація та демократизація освітнього процесу
- Надлишок випускників престижних, високооплачуваних спеціальностей
- Коруція та (*хбарництво) в освіті
- Статус науково-педагогічної професії
- Обізнаність населення України з поняттям "освітня політика" та іншими поняттями, пов'язаними з входженням держави в ЄС
- Рівень дотримання етичних норм у багатьох сферах життя людини (освіта, економіка тощо) як наслідок недовіри до органів влади

Додаток К.1

**Можливості позитивного впливу компонентів
соціокультурного чинника на вищу освіту**

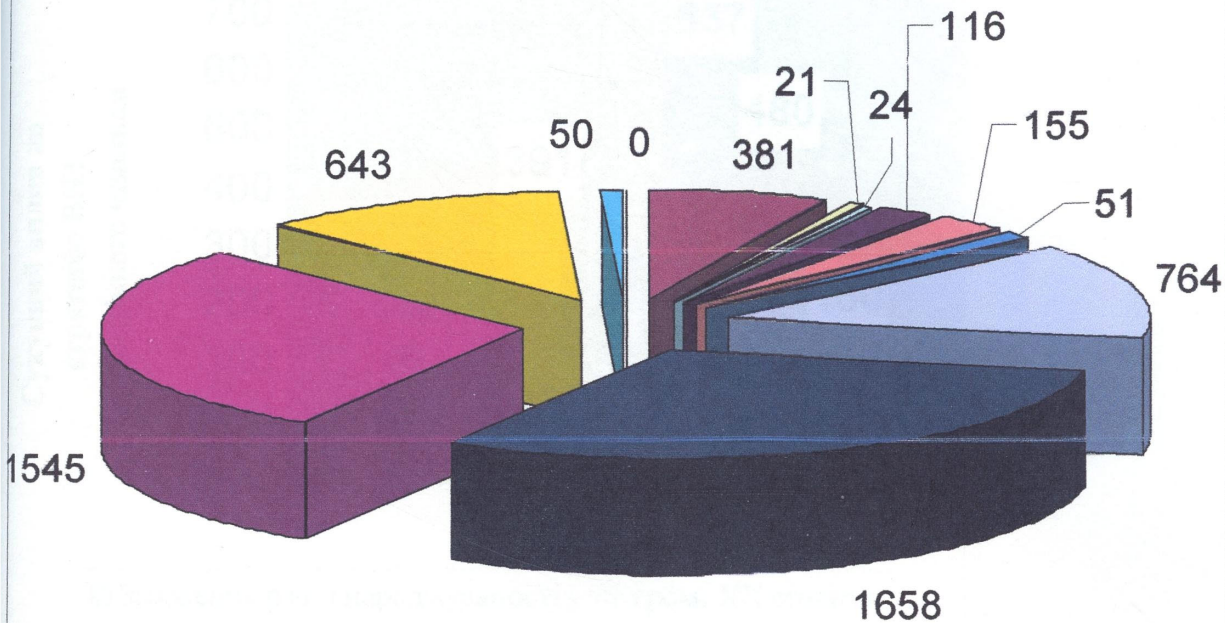

- Особистісна орієнтація в освіті у поєднанні з гармонійним розвитком особистості
- Сучасний рівень освіченості населення України
- Суб'єкт-суб'єктні відносини
- Збереження та відродження національних традицій, цінностей
- Закріплення статусу державної мови серед населення України
- Викорінення певних рис українського менталітету (таких як "комплекс меншовартості", закомплексованість, гендерна дискримінація, безвідповідальне (у більшості випадків) ставлення до якісного здобуття знань тощо)
- Гуманізація та демократизація освітнього процесу
- Надлишок випускників престижних, високооплачуваних спеціальностей
- Корупція та (*хабарництво) в освіті
- Статус науково-педагогічної професії
- Обізнаність населення України з поняттям "освітня політика" та іншими поняттями, пов'язаними з входженням держави в ЄС
- Рівень дотримання етичних норм у багатьох сферах життя людини (освіта, економіка тощо) як наслідок недовіри до органів влади)

Додаток К.2

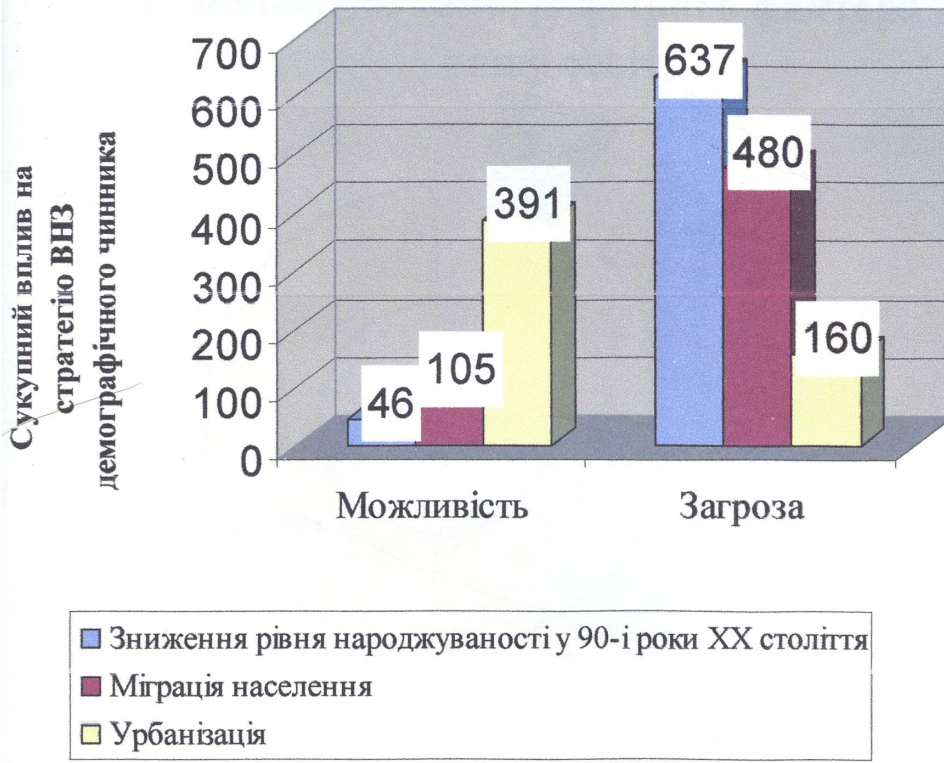
Загрози негативного впливу компонентів соціокультурного чинника на вищу освіту

- Особистісна орієнтація в освіті у поєднанні з гармонійним розвитком особистості
- Сучасний рівень освіченості населення України
- Суб'єкт-суб'єктні відносини
- Збереження та відродження національних традицій, цінностей
- Закріплення статусу державної мови серед населення України
- Викорінення певних рис українського менталітету (таких як "комплекс меншовартості", закомплексованість, гендерна дискримінація, безвідповідальне (у більшості випадків) ставлення до якісного здобуття знань тощо)
- Гуманізація та демократизація освітнього процесу
- Надлишок випускників престижних, високооплачуваних спеціальностей
- Корупція та (*хабарництво) в освіті
- Статус науково-педагогічної професії
- Обізнаність населення України з поняттям "освітня політика" та іншими поняттями, пов'язаними з входженням держави в ЄС
- Рівень дотримання етичних норм у багатьох сферах життя людини (освіта, економіка тощо) як наслідок недовіри до органів влади

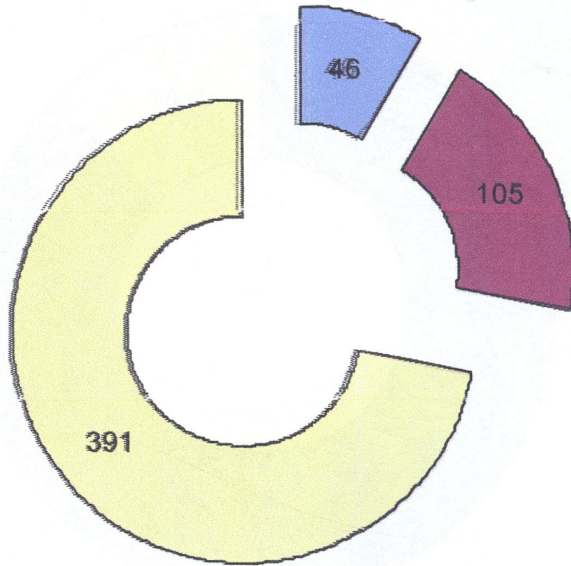
Додаток Л

Опис компонентів демографічного чинника

Додаток Л.1

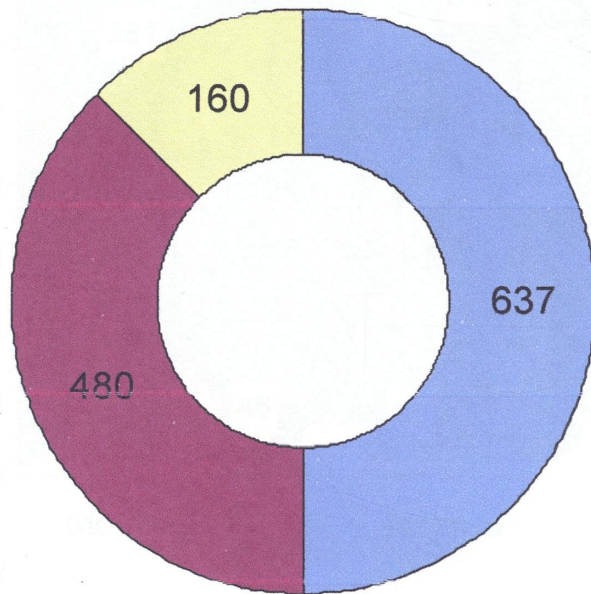
**Можливості позитивного впливу
компонентів демографічного фактора на
вищу освіту**

- Зниження рівня народжуваності у 90-і роки XX століття
- Міграція населення
- Урбанізація

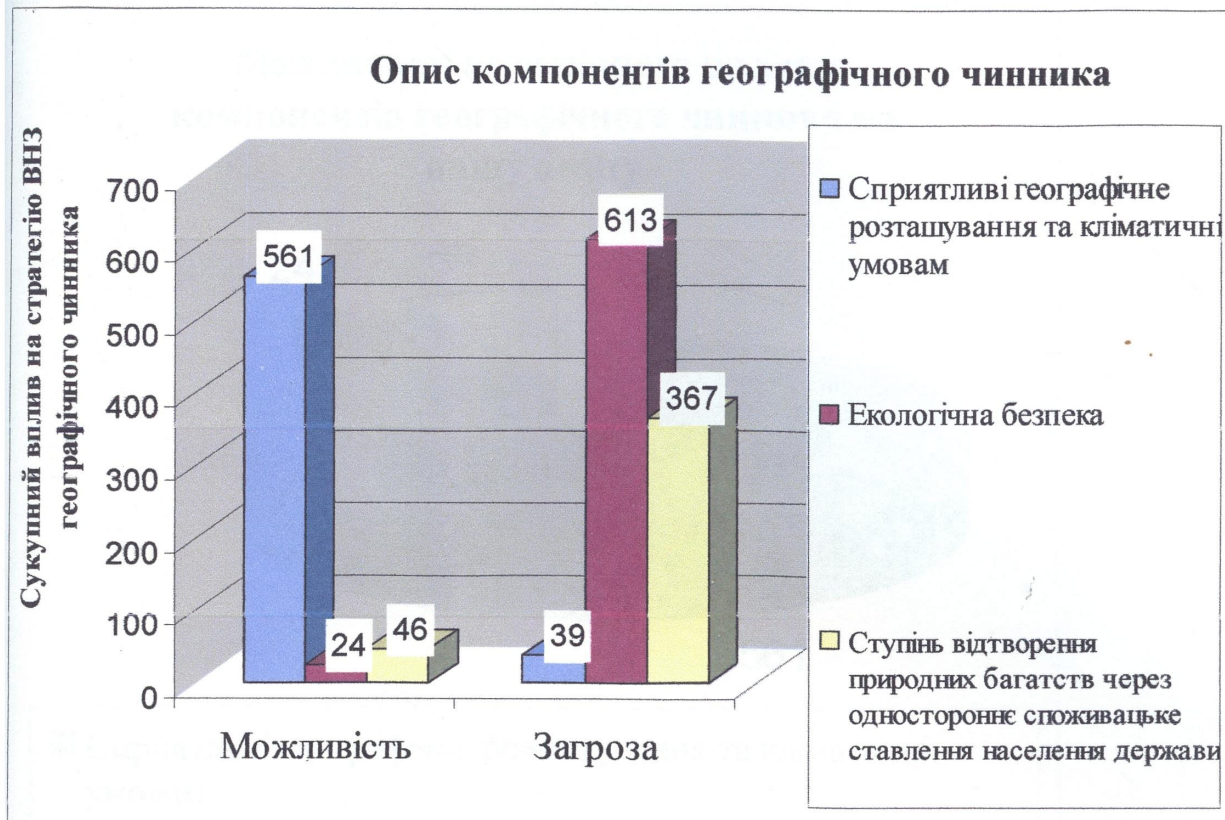
Додаток Л.2

**Загрози негативного впливу
компонентів демографічного чинника
на вищу освіту**

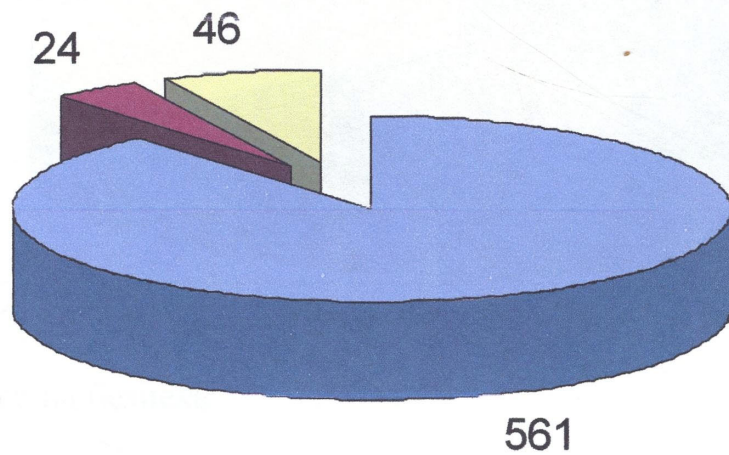
- Зниження рівня народжуваності у 90-і роки ХХ століття
- Міграція населення
- Урбанізація

Додаток М

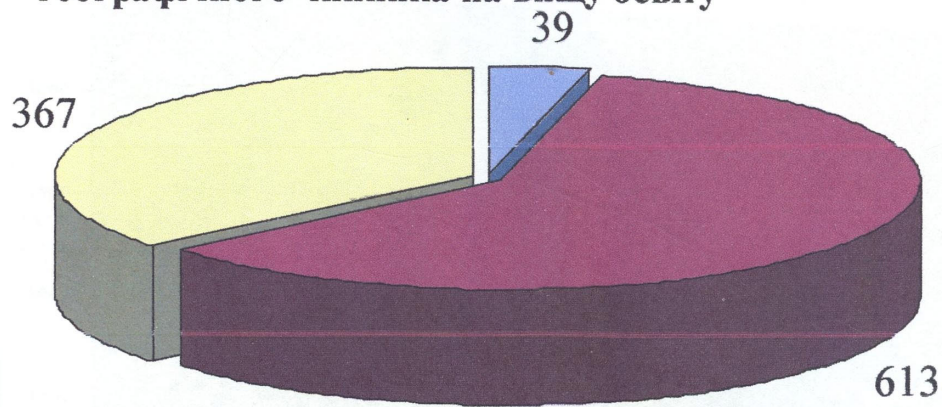
Додаток М.1

**Можливості позитивного впливу
компонентів географічного чинника на
вищу освіту**

- Сприятливі географічне розташування та кліматичні умовам
- Екологічна безпека
- Ступінь відтворення природних багатств через одностороннє споживацьке ставлення населення держави

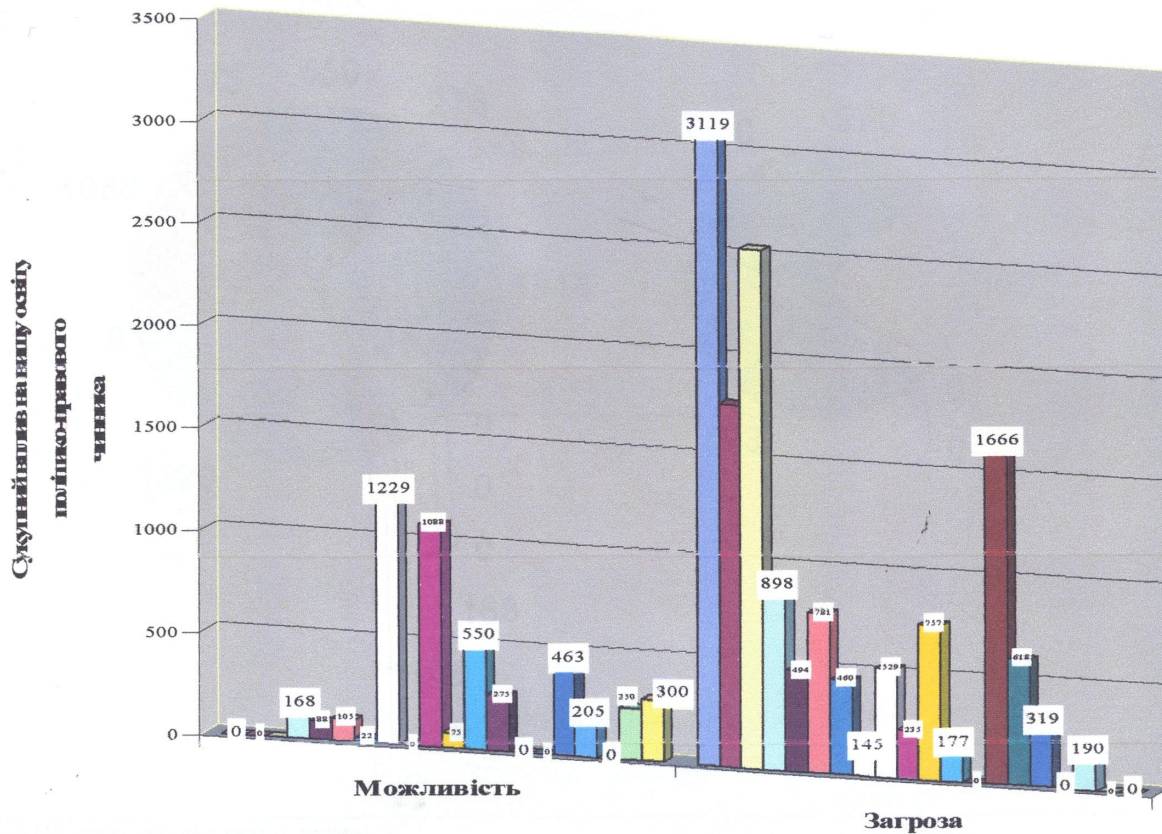
Додаток М.2

**Загрози негативного впливу компонентів
географічного чинника на вищу освіту**

- Сприятливі географічне розташування та кліматичні умовам
- Екологічна безпека
- Повільне відтворення природних багатств через одностороннє споживацьке ставлення населення держави

Додаток Н

Опис компонентів політико-правового чинника

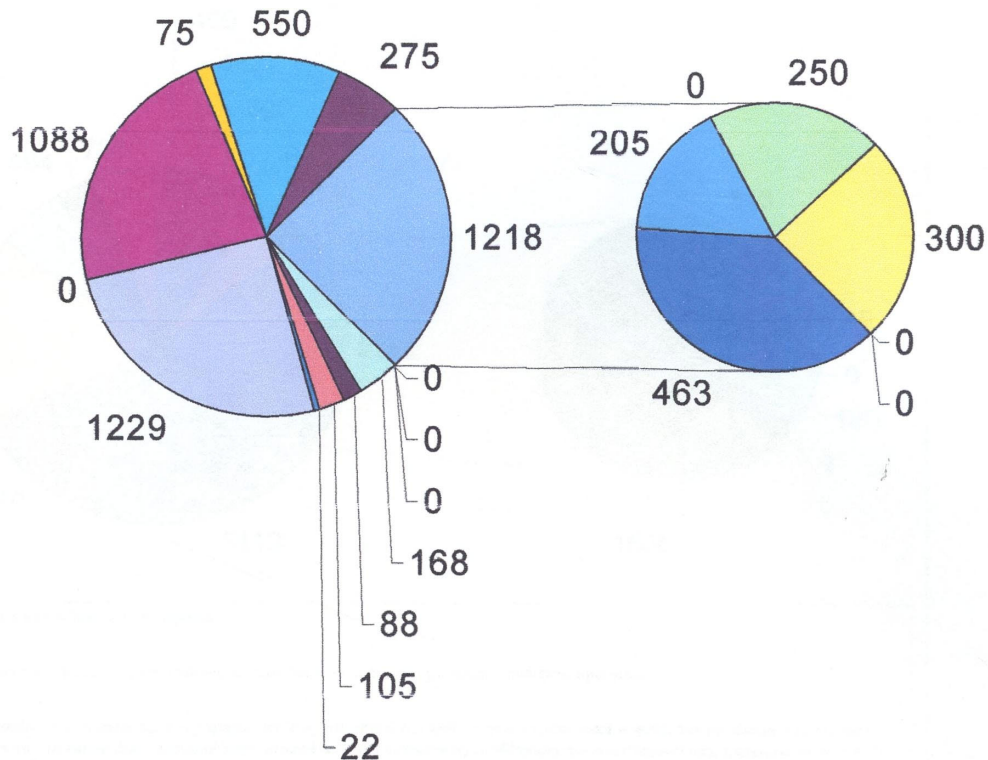

- Політична нестабільність у державі
- Рівень адаптованості нормативно-правової бази до євроінтеграційних освітніх процесів
- Стан державної політики щодо покращення інвестиційної привабливості у української освіти, модернізації нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів, які сприятимуть збільшенню позабюджетних надходжень в освіту
- Відсутність автономного статусу у ВНЗ
- Стан адаптованості кваліфікаційних рівнів вищої освіти до європейських вимог
- Рівень розробки механізмів контролю за цільовим використанням фінансових надходжень
- Сучасний стан застосування державно-громадського контролю моніторингу якості надання освітніх послуг
- Право ВНЗ на здійснення функції ініціатора розвитку та активного учасника соціально-економічного, науково-технічного та суспільно-політичного життя країни
- Недосконалість системи моніторингу поточної і перспективної ситуації на ринку праці
- Потреба модернізації процесу підвищення кваліфікації управлінців вищою освітою
- Відсутність в Україні інститутів підготовки управлінців ВНЗ
- Потреба в укрупненні ВНЗ з метою підвищення конкурентоспроможності останніх
- Потреба внесення змін у перелік напрямків та спеціальностей з метою їх об'єднання
- Функціонування стратегічного планування та контролю за освітньою політикою держави
- Функціонування системи показників оцінки діяльності ВНЗ з метою визначення рейтингу навчального закладу
- Глобальне поширення дистанційної системи навчання
- *Утворення незалежної системи контролю за якістю вищої освіти у процесі входу в європейський освітній простір
- *Необгрунтоване перенесення досвіду західних країн у сфері модернізації вищої освіти
- *Проведення антикорупційної та антихабарницької діяльності
- *Зміцнення статусу об'єднання керівників ВНЗ з метою здійснення політики планування, організації та контролю освітньої діяльності, як індикатора державної конкурентоспроможності, управління освітніми ризиками

Додаток Н.1

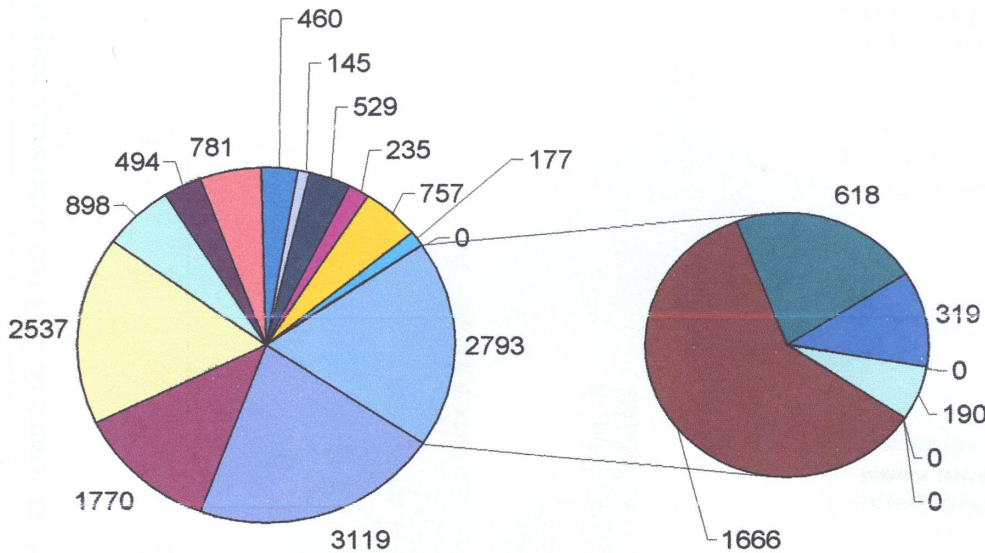
Можливості позитивного впливу компонентів політико-правового чинника на вищу освіту

- Політична нестабільність у державі
- Рівень адаптованості нормативно-правової бази до євроінтеграційних освітніх процесів
- Стан державної політики щодо покращення інвестиційної привабливості у країській освіті, модернізації нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів, які сприятимуть збільшенню позабюджетних надходжень в освіту
- Відсутність автономного статусу у ВНЗ
- Стан адаптованості кваліфікаційних рівнів вищої освіти до європейських вимог
- Рівень розробки механізмів контролю за цільовим використанням фінансових надходжень
- Сучасний стан застосування державно-громадського контролю моніторингу якості надання освітніх послуг
- Право ВНЗ на здійснення функції ініціатора розвитку та активного учасника соціально-економічного, науково-технічного та суспільно-політичного життя країни
- Недосконалість системи моніторингу поточної і перспективної ситуації на ринку праці
- Потреба модернізації процесу підвищення кваліфікації у керівників вищої освіти
- Відсутність в Україні інститутів підготовки у керівників ВНЗ
- Потреба у впровадженні ВНЗ з метою підвищення конкурентоспроможності останніх
- Потреба внесення змін у перелік напрямків та спеціальностей з метою їх об'єднання
- Функціонування стратегічного планування та контролю за освітньою політикою держави
- Функціонування системи показників оцінки діяльності ВНЗ з метою визначення рейтингу навчального закладу
- Глобальне поширення дистанційної системи навчання
- *Утворення незалежної системи контролю за якістю вищої освіти у процесі входження в європейський освітній простір
- *Необґрунтоване перенесення досвіду західних країн у сфері модернізації вищої освіти
- *Проведення антикорупційної та антихабарницької діяльності
- *Зміцнення статусу об'єднання керівників ВНЗ з метою здійснення політики планування, організації та контролю освітньої діяльності, як індикатора державної конкурентоспроможності, управління освітніми ризиками

Додаток Н.2

Загрози негативного впливу компонентів політико-правового чинника на вищу освіту

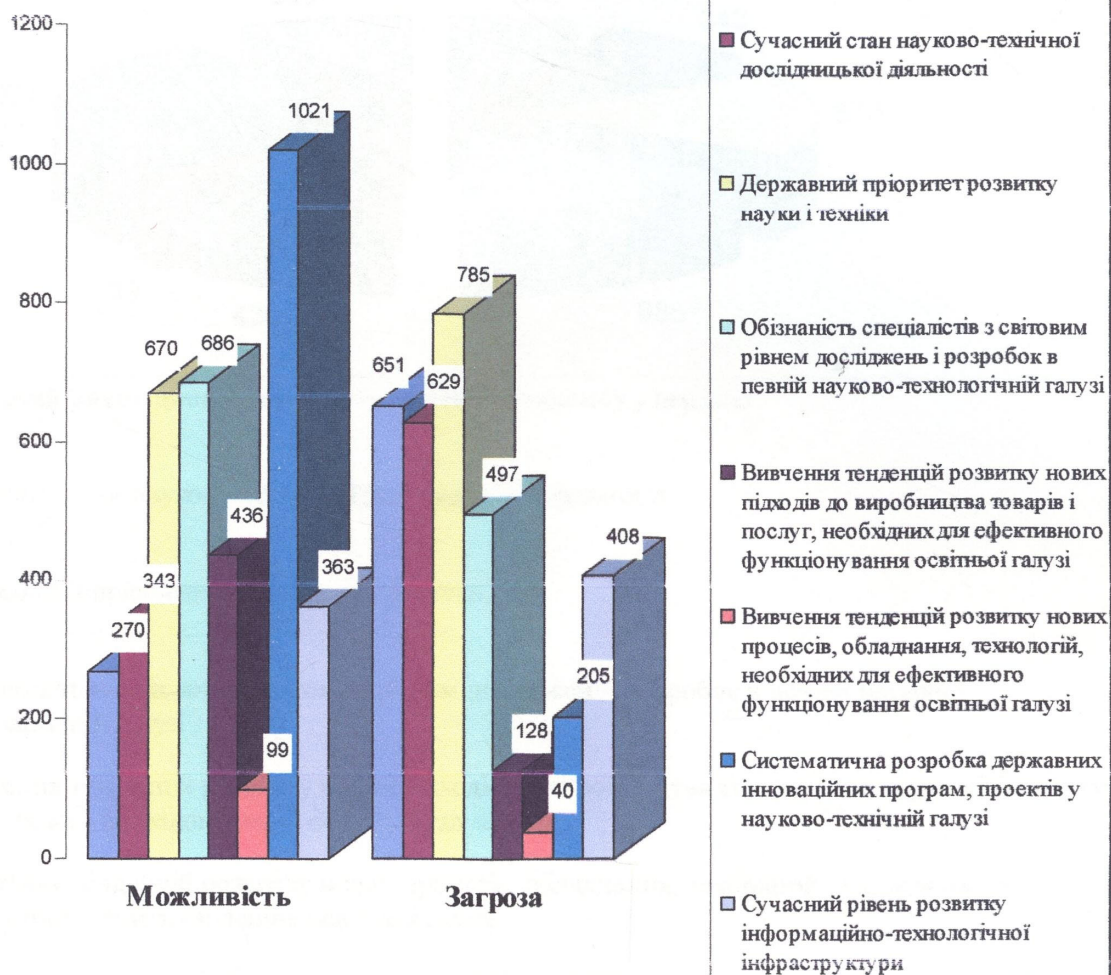

- Політична нестабільність у державі
- Рівень адаптованості нормативно-правової бази до євроінтеграційних освітніх процесів
- Стан державної політики щодо покращення інвестиційної привабливості української освіти, модернізації нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів, які сприятимуть збільшенню позабюджетних надходжень в освіту
- Відсутність автономного статусу у ВНЗ
- Стан адаптованості кваліфікаційних рівнів вищої освіти до європейських вимог
- Рівень розробки механізмів контролю за цільовим використанням фінансових надходжень
- Сучасний стан застосування державно-громадського контролю моніторингу якості надання освітніх послуг
- Право ВНЗ на здійснення функції ініціатора розвитку та активного учасника соціально-економічного, науково-технічного та суспільно-політичного життя країни
- Недосконалість системи моніторингу поточної і перспективної ситуації на ринку праці
- Потреба модернізації процесу підвищення кваліфікації управлінців вищою освітою
- Відсутність в Україні інститутів підготовки управлінців ВНЗ
- Потреба в укрупненні ВНЗ з метою підвищення конкурентоспроможності останніх
- Потреба внесення змін у перелік напрямків та спеціальностей з метою їх об'єднання
- Функціонування стратегічного планування та контролю за освітньою політикою держави
- Функціонування системи показників оцінки діяльності ВНЗ з метою визначення рейтингу навчального закладу
- Глобальне поширення дистанційної системи навчання
- *Утворення незалежної системи контролю за якістю вищої освіти у процесі входження в європейський освітній простір
- *Необґрунтоване перенесення досвіду західних країн у сфері модернізації вищої освіти
- *Проведення антикорупційної та антихабарницької діяльності
- *Зміцнення статусу об'єднання керівників ВНЗ з метою здійснення політики планування, організації та контролю освітньої діяльності, як індикатора державної конкурентоспроможності, управління освітніми ризиками

Додаток II

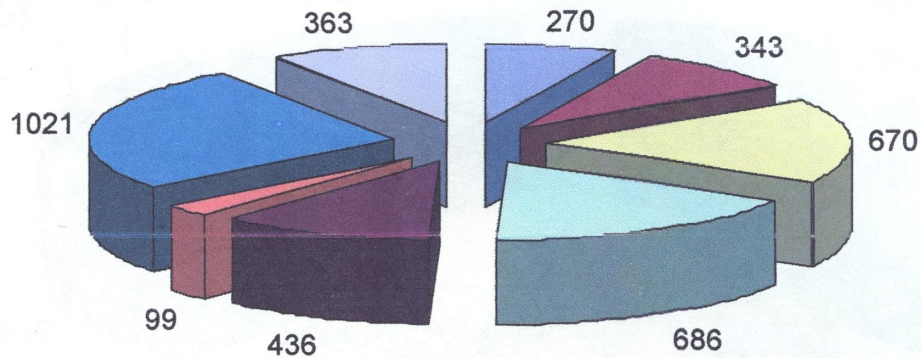
Опис компонентів технологічного чинника

Сукупний вплив на стратегію ВНЗ технологічного чинника

Додаток П.1

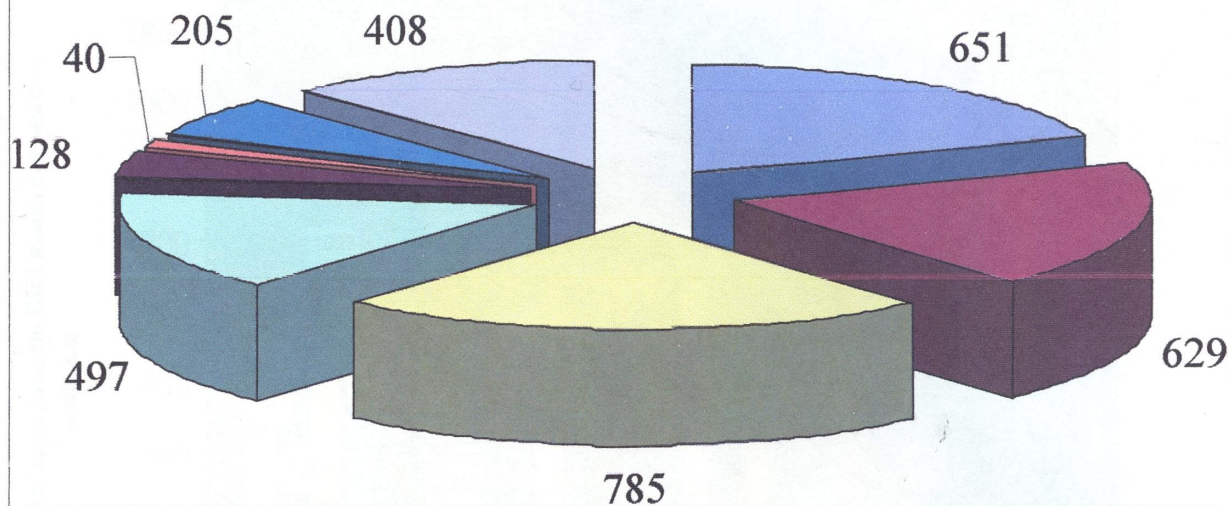
**Можливості позитивного впливу компонентів
технологічного чинника на вищу освіту**

- Сучасний рівень динаміки науково-технічного процесу у державі
- Сучасний стан науково-технічної дослідницької діяльності
- Державний пріоритет розвитку науки і техніки
- Обізнаність спеціалістів з світовим рівнем досліджень і розробок в певній науково-технологічній галузі
- Вивчення тенденцій розвитку нових підходів до виробництва товарів і послуг, необхідних для ефективного функціонування освітньої галузі
- Вивчення тенденцій розвитку нових процесів, обладнання, технологій, необхідних для ефективного функціонування освітньої галузі
- Систематична розробка державних інноваційних програм, проектів у науково-технічній галузі
- Сучасний рівень розвитку інформаційно-технологічної інфраструктури

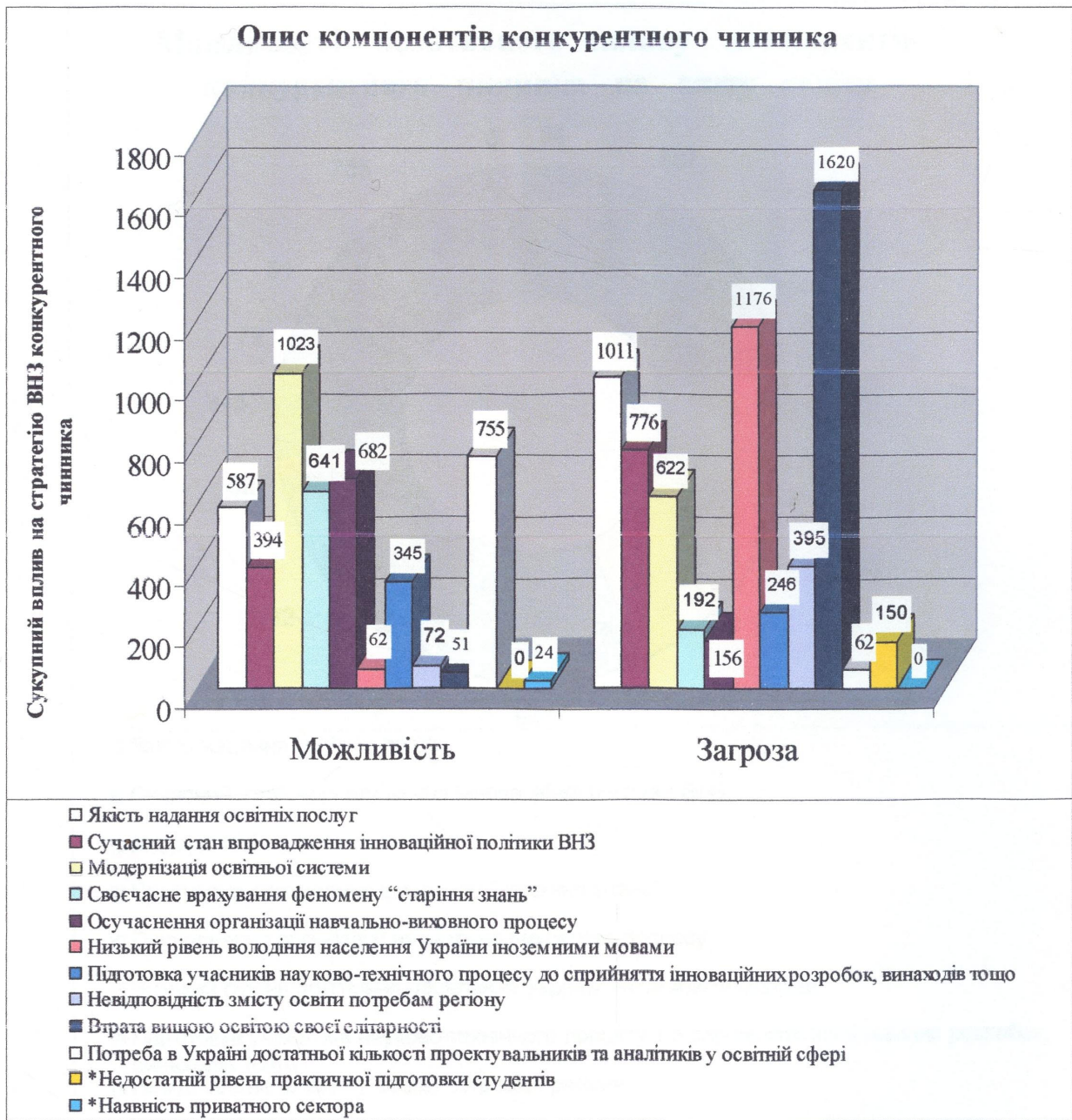
Додаток П.2

Загрози негативного впливу компонентів технологічного чинника на вищу освіту

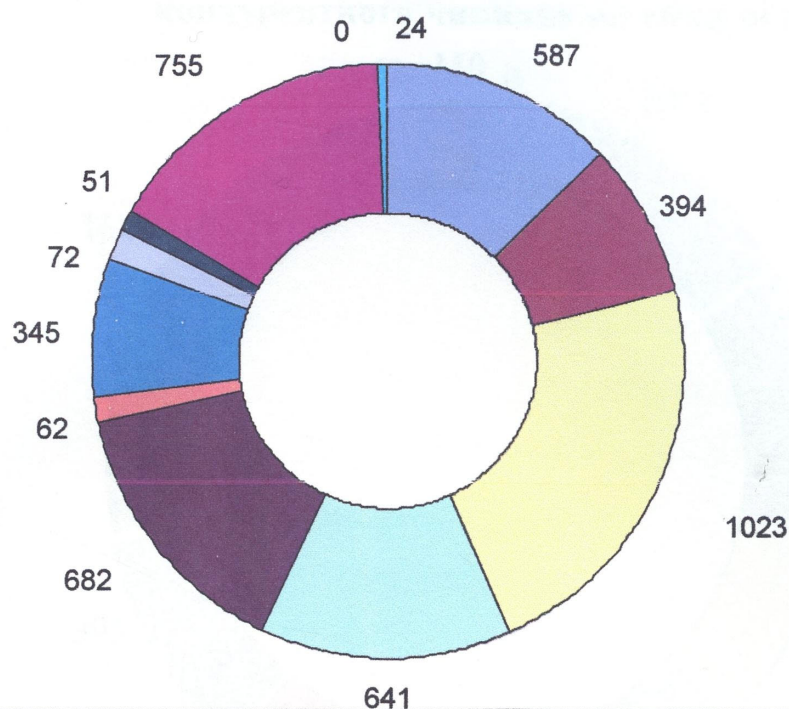
- Сучасний рівень динаміки науково-технічного процесу у державі
- Сучасний стан науково-технічної дослідницької діяльності
- Державний пріоритет розвитку науки і техніки
- Обізнаність спеціалістів з світовим рівнем досліджень і розробок в певній науково-технологічній галузі
- Вивчення тенденцій розвитку нових підходів до виробництва товарів і послуг, необхідних для ефективного функціонування освітньої галузі
- Вивчення тенденцій розвитку нових процесів, обладнання, технологій, необхідних для ефективного функціонування освітньої галузі
- Систематична розробка державних інноваційних програм, проектів у науково-технічній галузі
- Сучасний рівень розвитку інформаційно-технологічної інфраструктури

Додаток Р

Додаток Р.1

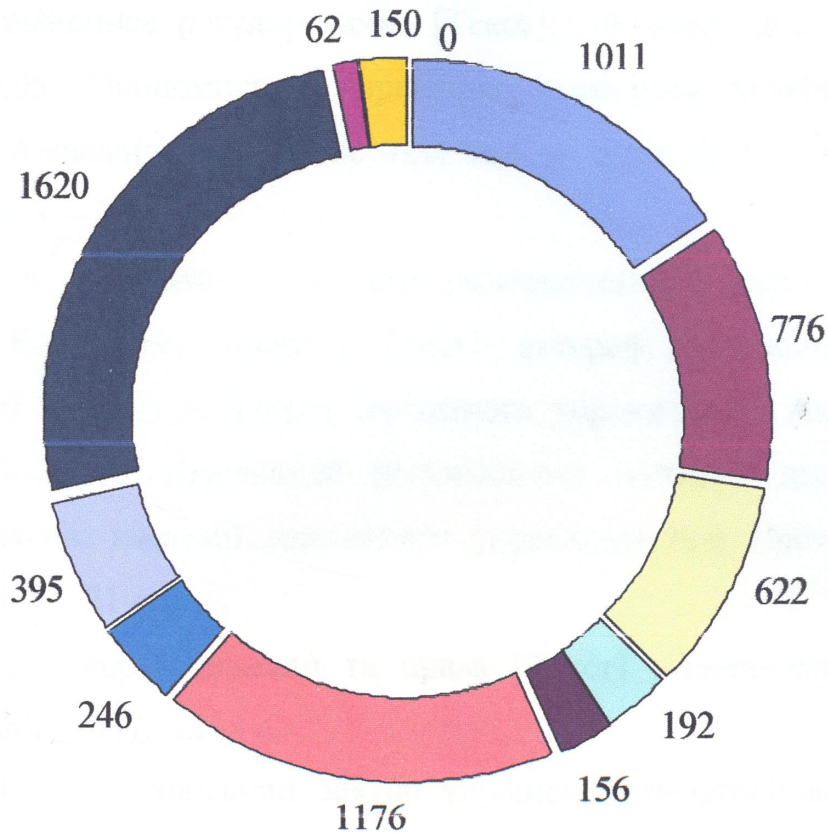
Можливості позитивного впливу компонентів конкурентного чинника на вищу освіту

- Якість надання освітніх послуг
- Сучасний стан впровадження інноваційної політики ВНЗ
- Модернізація освітньої системи
- Своєчасне врахування феномену "старіння знань"
- Осучаснення організації навчально-виховного процесу
- Низький рівень володіння населення України іноземними мовами
- Підготовка учасників науково-технічного процесу до сприйняття інноваційних розробок, винаходів тощо
- Невідповідність змісту освіти потребам регіону
- Втрата вищою освітою своєї елітарності
- Потреба в Україні достатньої кількості проєктувальників та аналітиків у освітній сфері
- *Недостатній рівень практичної підготовки студентів
- *Наявність приватного сектора

Додаток Р.2

Загрози негативноговпливу компонентів конкурентного чинника на вищу освіту

- Якість надання освітніх послуг
- Сучасний стан впровадження інноваційної політики ВНЗ
- Модернізація освітньої системи
- Своєчасне врахування феномену "старіння знань"
- Осучаснення організації навчально-виховного процесу
- Низький рівень володіння населення України іноземними мовами
- Підготовка учасників науково-технічного процесу до сприйняття інноваційних розробок, винаходів тощо
- Невідповідність змісту освіти потребам регіону
- Втрата вищою освітою своєї елітарності
- Потреба в Україні достатньої кількості проектувальників та аналітиків у освітній сфері
- *Недостатній рівень практичної підготовки студентів
- *Наявність приватного сектора

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексашкина А. А. Российская система высшего образования: государственное и рыночное регулирование [Текст] : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / Алексашкина Анна Александровна. – Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2003. – 29 с.
2. Андрейчук С. К. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу [Текст] : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 “Теорія та історія державного управління” / Андрейчук Станіслав Казимирович. – Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Львів, 2007. – 21 с.
3. Андрусяк Т. Г. Теорія держави та права [Текст] : навч. посібник / Т. Г. Андрусяк. – Львів, 1997. – 198 с.
4. Андрущенко В. П. Болонський вектор української педагогічної освіти [Текст] / В.П. Андрущенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова : до 170-річного ювілею. Сер. 17. Теорія і практика навчання та виховання. – К. : НПУ, 2004. – Вип. 1. – С. 3-11.
5. Андрущенко В. П. Болонські обрії вищої освіти [Текст] / В.П. Андрущенко // Світогляд. – 2007. – №1(3). – С.50-54.
6. Андрущенко В. П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу [Текст] / В.П. Андрущенко // Актуальні проблеми гуманітарної освіти : збірник наукових праць. – Київ. – Кременець : РВЦ КОГПІ ім. Т.Шевченка. – 2006. – С. 5-8.
7. Андрущенко В. П. Наукова картина світу в освітньому контексті [Текст] / В. П. Андрущенко, Т. В. Андрущенко // Тематичний випуск “Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи” – додаток до теоретичного та науково-методичного часопису “Вища освіта України”. – 2008. – №4 – С.10-14.

8. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу [Текст] / В. П. Андрущенко. – К. : ТОВ “Атлант ЮЕМСі”, 2005. – 498 с.
9. Антошкіна Л. І. Науково-методичні основи державного регулювання вищої освіти [Текст] : автореф. дис... докт. екон. наук : спец. 08.02.03 “Організація управління, планування і регулювання економікою” / Антошкіна Лідія Іванівна. – Н.-д. екон. ін-т М-ва економіки України. – К., 2006. – 34 с.
10. Артюшина И. А. Независимое рейтинговое агентство “РейтОР” [Текст] / И. А. Артюшина, В. А. Шутилин // Высшее образование в России. – 2009. – № 2. – С. 16-19.
11. Арутюнов В. Х. Філософія глобальних проблем сучасності : навч.-метод. посібник [для самост. вивч. дисц.] / В. Х. Арутюнов, В. М. Свінцицький. – К. : КНЕУ, 2003. – 90 с.
12. Балабанова Н. Суспільство знань та інновацій : шлях до майбутнього України / Н. Балабанова. – К. : Арістей, 2005. – 104 с.
13. Баран М. П. Вплив глобальної вищої освіти на формування нового портрету керівника-менеджера ВНЗ [Текст] / М. П. Баран // Політико-правове забезпечення державної служби в органах місцевого самоврядування: програма щорічних Всеукраїнських громадських слухань., 24-25 вересня 2009 року. – Одеса. – 2009. – С. 14.
14. Баран М. П. Модернізація вищої освіти України: роль Міжнародних організацій [Текст] / М. П. Баран // Інноваційні процеси економічного і соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід : тези доповідей Міжнародної конференції молодих учених і студентів. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 379 с.
15. Баран М. П. Нова парадигма управління вищою освітою з врахуванням кризових моментів традиційної освітньої системи [Текст] / М. П. Баран // Науковий вісник Академії муніципального управління : Серія “Управління”. Державне управління та місцеве самоврядування / за заг. ред.

В. К. Присяжнюка, В. Д. Бакуменка. – К. : Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2009. – Вип. 2 (8). – С. 134-142.

16. Баран М. П. Нормативно-правове забезпечення розвитком вищої школи за роки незалежності [Текст] / М. П. Баран // Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права. – 2008. – №4 (28). – С. 324-331.

17. Баран М. П. Симбіоз освіти та економіки в Україні через призму державного управління [Текст] / М. П. Баран // Теорія та практика державного управління : збірник наукових праць. – Харків : ХарРІ НАДУ “Магістр”. – 2009. – Випуск 1 (24). – С. 296-305.

18. Безверхнюк Т. М. Інституційно-організаційний механізм ресурсного забезпечення регіонального управління: сутність та структура / Т. М. Безверхнюк // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 2 (38). – С. 36-39.

19. Безверхнюк Т. М. Система ресурсного забезпечення регіонального регіонального управління: концептуальні засади розбудовив умовах становленні і механізми функціонування [Текст] : автореф. дис... доктора наук з держ. упр. : 25.00.02 “Механізми державного управління” / Безверхнюк Тетяна Миколаївна. – Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 38 с.

20. Беляков С. А. Финансирование системы образования в России [Текст] / С. А. Беляков. – М. : МАКС Пресс, 2006. – 304 с.

21. Беляков С.А. Модернизация образования в России: совершенствование управления [Текст] / С. А. Беляков. – М. : МАКС Пресс, 2009. – 437 с.

22. Беркович Н. А. Нация в процессе глобальной этнической интегрированности человечества [Текст] / Н. А. Беркович // Глобализация в социально-философском измерении: Сборник материалов конференции. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 23-25.

23. Білінська М. М. Державне управління галузевою стандартизацією в умовах реформування вищої медичної освіти в Україні [Текст] : автореф. дис... доктора наук з держ. упр. : 25.00.02 “Механізми державного управління” /

Білінська Марина Миколаївна. – Національна академія державного управління при Президентові України. – К., 2004. – 31с.

24. Білорус О. Глобалізація і глобалізм : парадокси чи закономірність постіндустріальної цивілізаційної еволюції [Електронний ресурс] / О. Білорус // Економічний Часопис – XXI. – 2004. – №3 // Портал Олега Соскіна. – Режим доступу : <http://www.soskin.info/ea.php?pokazold=20040302&n=3&y=2004>.

25. Блинов Н. М. О необходимости совершенствования законодательной и нормативно-правовой базы, регламентирующей деятельность системы ДПО [Текст] / Н. М. Блинов, В. В. Валентинов // Высшее образование в России. – 2009. – №2. – С.73-79.

26. Бобров В. Я. Болонський процес і інтеграція освіти [Текст] / В. Я. Бобров // Наук.-теор. збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – 12 с.

27. Бобров В. Я. Болонський процес і розвиток інтеграційних зв'язків вузівської системи України [Текст] / В. Я. Бобров // Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору : теор. та наук.-метод. часопис. – К. : Тов “Гнозіс”, 2005. – Том 3. – 12 с.

28. Бобровська О. Ю. Корпоративна співпраця в системі освіти як напрям її подальшого розвитку еволюції [Електронний ресурс] / О. Ю. Бобровська // Економічний Часопис – XXI. – 2004. – №3 // Офіційний сайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_du/2009_1/Bo_vska.htm.

29. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період [Текст] : монографія / Т. М. Боголіб. – К., 2006. – 508 с.

30. Бойко Є. М. Сучасний стан і напрямки реформування системи вищої освіти [Текст] / Є. М. Бойко // Фінанси України. – 1999. – №9. – С. 46-51.

31. Буреш О. В. Формирование образовательно-научно-производственных кластеров как стратегия повышения конкурентоспособности региона / О. В. Буреш // Высшее образование в России. – 2009. – № 3.

32. Буряк В. Розвиток професійно-педагогічних якостей у системі безперервної освіти [Текст] / В. Буряк // Вища школа. – 2005. – № 2 – С. 51-57.
33. Бутирська Т. О. Оптимізація взаємодії державної влади і громадянського суспільства (управлінський аспект) [Текст] : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 “Механізми державного управління” / Бутирська Тетяна Олександрівна. – Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Одеса, 2004. – 19 с.
34. Вакарчук І. Вища освіта України – європейський вимір : стан, проблеми, перспективи [Текст] / І. Вакарчук // Вища школа. – 2008. – №3. – С. 3-19.
35. Вакарчук пропонує ректорам вишів об’єднатись [Електронний ресурс] //Офіційний сайт osvita-ua.net. – Режим доступу : <http://osvita-ua.net/news/2499/print/>.
36. Ванієва М. Фінансовий механізм регулювання діяльності державних вищих навчальних закладів [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит” / Ванієва Мар’ям. – Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2008. – 22 с.
37. Василюк А. В. З польського досвіду реформування університетської вищої освіти [Текст] / А. В. Василюк // Університетська освіта України XXI століття : проблеми, перспективи, тенденції розвитку : праці Міжнар. наук.-прак. конфер. – Харків. – 2000. – 14-15 грудня. – С.89-91.
38. Василюк А. В. Професійно-педагогічна підготовка вчителів у Польщі (1989-1997рр.) [Текст] : автореф.дис...канд. пед. наук : 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти ” / Василюк Алла Володимирівна. – Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1998. – 20 с.
39. Василюк А. Вища освіта Польщі : структура, управління, фінансування, підготовка кадрів [Текст] / А. Василюк // Освіта і управління. – 1998. –Т. 2, № 2. – С. 154-163.

40. Вахштайн В.С. Основные тенденции государственной политики в сфере высшего образования в странах ОЭСР [Текст] / В. С. Вахштайн, Б. В. Железов, Т. А. Мешкова // Вопросы образования. – 2005. – № 2. – С. 32-46.
41. Вифлеемский А. Б. Экономика образования [Текст]: учебное пособие в 2 кн. [Книга 1] / А. Б. Вифлеемский. – М. : Народное образование, 2003. – 368 с.
42. Вифлеемский А. Б. Экономика образования [Текст] : учебное пособие в 2 кн. [Книга 2] / А. Б. Вифлеемский. – М. : Народное образование, 2003. – 384 с.
43. Вовканич С. Соціогуманістична компонента стратегії розвитку України [Електронний ресурс] / С. Вовканич. – Режим доступу : // http://www.universum.org.ua/journal/2003/vovkan_3html.
44. Волинка К. Г. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб / К. Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – 240 с.
45. Воронкова В. Г. Управління людськими ресурсами [Електронний ресурс] / В. Г. Воронкова // Офіційний сайт “Перша українська електронна бібліотека підручників”. – Режим доступу : // http://pidruchniki.com.ua/12800528/mentedzhment/institutsiyniy_metod.
46. Высшее образование в России : правила и реальность [Текст] / Авт. коллектив : А. С. Заборовская, Т. Л. Клячко, И. Б. Королев, В. А. Чернец, А. Е. Чирикова, Л. С. Шилова, С. В. Шишкин (отв. ред.). – М. : Независимый институт социальной политики, 2004. – 397 с.
47. Гадяцький В. Болонський процес чи сицилійський тупик? [Електронний ресурс] /В. Гадяцький // Офіційний сайт osvita-ua.net.– Режим доступу: // http://osvita-ua.net/vnz/high_school/2552/print.
48. Гаєвська Л. А. Теоретичні засади інноваційності регіональної системи управління освітою [Електронний ресурс] / Л. А. Гаєвська. – Режим доступу : // <http://www.intkonf.org/kandpedn-gaevska-la-teoretichni-zasadi-innovatsiynosti-regionalnoyi-sistemi-upravlinnya-osvitou>.
49. Гаєвська Л. Демократизація управління освітою в Україні : стан, проблеми, перспективи [Текст] / Л. Гаєвська // Стратегія реформування системи

державного управління на засадах демократичного врядування : М-ли наук.-практ. конф. за міжнародною участю. – 31 травня 2007р. : У 4 т. / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – Т. 2. – 314 с.

50. Гайдаєнко Т. А. Маркетинговое управление. Полный курс МВА. Принципы управленческих решений и российская практика [Текст] / Т. А. Гайдаєнко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Эксмо, 2006. – 496 с.

51. Гайдай Т.В. Інституція як інструмент інституціонального економічного аналізу [Електронний ресурс] / Т. В. Гайдай. – Режим доступу : http://www.ief.org.ua/IEF_rus/ET/Gayday206.pdf.

52. Гальперіна В. О. До нової рівноваги у розподілі управлінських повноважень : Україна і Польща / В. О. Гальперіна [Електронний ресурс] // Вестник ХГТУ “Економіка и менеджмент”. – 2001. – № 2 (11). – С. 151-152.

53. Гальперіна В.О. Освітня політика в трансформаційному суспільстві: соціально-філософський аналіз [Текст] : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії” / Гальперіна Вікторія Олегівна. – К., 2003. – 17 с.

54. Головатий М. Вища освіта і державна політика України [Електронний ресурс] / М. Головатий // Офіційний сайт Міжрегіональної академії управління персоналом. – Режим доступу : [//www.maup.com.ua/news/php](http://www.maup.com.ua/news/php).

55. Гончаренко С. Український педагогічний словник [Текст] / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

56. Гресь Н. Юридичний погляд на сучасні документи про вищу освіту [Текст] / Н. Гресь // Освіта і управління. – 2007. – Т.10, №3-4. – С. 53-60.

57. Гречка Я. Р. Особливості державно-громадського управління освітою в Польщі [Текст]: автореф. дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 “Механізми державного управління” / Гречка Яна Романівна. – Академія муніципального управління. – К., 2009. – 20 с.

58. Григанська С.В. Державне регулювання системи вищої освіти в Україні [Текст] : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 “Механізми

державного управління” / Григанська Світлана Василівна. – Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2008. – 24 с.

59. Гріднев Д. А. Государственное управление системой высшего военного образования в современной России в условиях реформирования [Текст] : автореф. дис. ... канд. социологических наук : 22.00.08 “Социология управления” / Гріднев Дмитрий Александрович. – Ур. акад. гос. службы. – Екатеринбург, 2009. – 26 с.

60. Гриневич Л. М. Тенденції децентралізації управління базовою освітою в сучасній Польщі [Текст] : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Гриневич Лілія Михайлівна. – Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2005. – 20 с.

61. Грицяк І. А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади [Текст] / І. А. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 398 с.

62. Грицяк І. А. Розвиток європейського управління в контексті впливу на державне управління в Україні [Текст] : автореф. дис... доктора наук з держ. упр. : 25.00.01 “Теорія та історія державного управління” / Грицяк Ігор Андрійович. – Національна академія державного управління при Президентові України. – К., 2006. – 30 с.

63. Грицяк І.А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу: Підручник / І.А. Грицяк, В.В. Говоруха, В.Ю. Стрельцов / За заг. ред. М.Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого, О. Рудіка, Л. Прокопенка, В. Стрельцова. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 620 с.

64. Даніл'ян В. О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз) [Текст] : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії”/ Даніл'ян Вадим Олегович. – Харк. ун-т повітр. сил ім. І.Кожедуба. – Х., 2006. – 19 с.

65. Делор Жак. Освіта – справжній скарб [Текст] / Ж. Делор // Шлях освіти. – 1997. – №3. – С. 2-6.

66. Державне управління та державна служба: словник-довідник [Текст] / [уклад. О. Ю. Оболенський]. – К. : КНЕУ, 2005. – 480 с

67. Дзвінчук Д. Державне управління освітою в Україні : тенденції і законодавство [Текст] / Д. Дзвінчук. – К. : ЗАТ “НІЧЛАВА”, 2003. – 240 с.
68. Дзвінчук Д. І. Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління [Текст] : монографія / Д. І. Дзвінчук. – К. : ЗАТ “Нічлава”, 2006. – 378 с.
69. Дзвінчук Д. І. Освіта як фактор соціальних змін [Текст] / Д. І. Дзвінчук // Трансформація парадигм мислення та концепцій знання під впливом сучасних викликів у загальній, соціальній, практичній і прикладній філософії : тези міждисциплінарної конференції, 29-30 листопада 2007 р. [відп. за випуск професор Анатолій Карась]. – Львів, 2007. – 160 с.
70. Дзвінчук Д. І. Освітня політика України в умовах глобалізації [Текст] / Д. І. Дзвінчук, М. П. Баран. // Вісник державної служби. – 2010. – №2. – С.49-56.
71. Дзвінчук Д. І. Ринок праці та вища освіта у суспільстві знань [Текст] / Д. І. Дзвінчук // Безперервна освіта в Україні : реалії та перспективи : тематичний випуск [додаток до теоретичного та науково-методичного часопису “Вища освіта України”]. – 2008. – № 4. – С. 24-30.
72. Дзвінчук Д. І. Сучасні тенденції розвитку та управління освітою [Текст] : автореф. дис. ... доктора філос. наук : 09.00.10 “Філософія освіти” / Дзвінчук Дмитро Іванович. – АПН України ; Інститут вищої освіти. – К., 2007. – 37 с.
73. Дзвінчук Д. Суспільство знань – чергова мрія чи реальність майбутнього? [Електронний ресурс] / Д. Дзвінчук // Офіційний веб-сайт журналу Верховної Ради України “Віче” – Режим доступу : // // <http://www.viche.info/journal/923/>.
74. Дзюба І. М. Україна перед сфінксом майбутнього [Текст] / І. М. Дзюба // Український історичний журнал. – 2002. – № 3. – С. 8-9.
75. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібн. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
76. Дмитриченко М. Ф. Вища освіта і Болонський процес [Текст] : навч. посібн. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. Ф. Дмитриченко, Б. І. Хорошун, О. М. Язвінська, В. Д. Данчук. – К. : Знання України, 2006. – 440 с.

77. Добренєков В. И. Общество и образование [Текст] / В. И. Добренєков, В. Я. Нечаев. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 381 с.
78. Добрянський І. А. Приватна вища освіта : філософія, історія, практика [Текст] / І. А. Добрянський. – Кіровоград, “Імекс-ЛТД”, 2006. – 305 с.
79. Додон Н. Г. Освіта як складова соціокультурної політики [Електронний ресурс] / Н. Г. Додон // Офіційний сайт Національної академії. – Режим доступу : [:// www.academy.gov.ua/ej6/txts/07dngssp.htm](http://www.academy.gov.ua/ej6/txts/07dngssp.htm) - 57k.
80. Доповідь Міністра освіти і науки на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України “Вища освіта і наука України – європейський вимір : стан, проблеми, перспективи” [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : [//http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp2008/21_03/](http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp2008/21_03/).
81. Друк Ю. Я. Модернізація державного управління в контексті реформування політичної системи [Текст] : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 “Теорія та історія державного управління” / Друк Юрій Ярославович. – Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. – Львів, 2008. – 16 с.
82. Дубровка О. В. Система маркетингу в державному управлінні вищою освітою України [Текст] : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 “Механізми державного управління” / О. В. Дубровка. – Національна академія державного управління при Президентіві України. – К., 2005. – 18 с.
83. Економіка вищої освіти України : тенденції та механізм розвитку [Текст] / за заг. ред В. П. Андрущенка. – К. : Пед. преса, 2006. – 208 с.
84. Економічна освіта в класичному університеті [Текст] / за ред. В. Д. Базидевича // Вища школа. – 2007. – №6. – 152 с.
85. Енциклопедія освіти [Текст] / Академ. пед. наук Укр. [головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юїнком Інтер, 2008. – 1040 с.
86. Жабенко О. В. Особливості й тенденції розвитку державного управління освітою в Україні (1946-2001 рр.) [Текст] : автореф. дис. канд. наук з держ.

управління: 25.00.01 “Теорія та історія державного управління” / Жабенко Олександр Вікторович. – Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2003. – 20 с.

87. Жданова А. Б. Перспективные методы финансирования высшего образования в России [Електронний ресурс] / А. Б. Жданова. – Режим доступу : [//http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/304/image/304_151-154.pdf](http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/304/image/304_151-154.pdf).

88. Жовта І. Якість науково-педагогічних кадрів вищої школи України [Текст] / І. Жовта //Вища школа. – 2003. – №4-5. – С. 27-30.

89. Журавльова Ю. О. Механізми державного управління реформуванням вищої освіти України в умовах євроінтеграції [Текст]: автореф. дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 “Механізми державного управління” / Журавльова Юлія Олегівна. – Одес. регіон. ін-т держ. упр., Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – О., 2009. – 20 с.

90. Зайчук О. В. Теорія держави і права : підручник [Електронний ресурс] / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – Режим доступу : [// ebk.net.ua/Book/law/.../305.htm](http://ebk.net.ua/Book/law/.../305.htm).

91. Закон Российской Федерации “Об образовании” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [// http://mon.gov.ru/dok/fz/obr/3986](http://mon.gov.ru/dok/fz/obr/3986).

92. Закон України “Про вищу освіту” //Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – №20 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : [//http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14).

93. Закон України “Про освіту”. Відомості Верховної Ради (ВВР) 1996. №21 [Електронний ресурс] //Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : [//http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=100%2F96-%E2%F0](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=100%2F96-%E2%F0).

94. Закон України “Про соціальні послуги” //Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 45, ст.358 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-15> –

95. Законодавча база в галузі освіти [Електронний ресурс] //Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user>.
96. Згуровський О. Війни глобалізації [Електронний ресурс] / О. Згуровський // Офіційний сайт “Дзеркало тижня” – Режим доступу : <http://www.dt.ua/1000/1600/54652/?Printpreview>.
97. Зязюн І. А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти [Текст] / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – 636 с.
98. Иванов Н. Глобализация и проблемы оптимальной стратегии развития [Текст] / Н. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – 2000.– №2. – С. 15.
99. Информационное сопровождение Федеральной целевой программы развития образования на 2006-2010pp. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agt-agency.ru/menu/projects/1216/1508.shtml>.
100. Исмаилов Э. Э. Подготовка научных кадров в России и за рубежом (сравнительный анализ) [Текст] / Э. Э. Исмаилов // Высшее образование в России. – 2009. – №7. – С. 24-33.
101. Ільюшина Е. Глобалізація і постмодерне суспільство [Текст] / Е. Ільюшина // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2004. – №4. – С. 88-97.
102. Канаев Н. М. Глобализация и высшее образование. Взгляд из ЮНЕСКО [Текст] / Н. М. Канаев // Философия образования. – 2005. – №1(12). – С. 26-31.
103. Квієк М. Національна держава, глобалізація та університет як модерновий заклад / Марек Квієк // Філософ. думка. – 2003. – № 3. – С. 8-65.
104. Квієк М. Польське законодавство про вищу освіту : досвід та уроки : пер. з англ. / М. Квієк, Т. Фініков. – К. : Таксон, 2001. – 220 с.

105. Кирюшина О. Н. Научный потенциал реформирования системы образования [Текст] / О. Н. Кирюшина // Высшее образование сегодня. – 2009. – №5. – С. 69-71.
106. Клюев А. К. Новые модели управления вузом: шаг вперед или два шага назад [Текст] / А. К. Клюев // Университетское управление: практика и анализ. – 2004. – № 5. – С. 53-61.
107. Клюев А. К. Стратегическое планирование развития российских вузов: итоги реализации проекта и перспективы [Текст] / А. К. Клюев // Университетское управление: практика и анализ. – 2005. – № 3. – С. 6-10.
108. Кодекс законів про працю //Затверджується Законом № 322-VIII (322a-08) від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375 [Електронний ресурс] //Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : //http: //Zakon.rada.gov.ua / CGI-BIN / Закони / main.cgi? nreg = 322-08 –
109. Козмински Анджей. Роль высшего образования в реформировании общества в условиях глобализации: академическая надежность и стремление к повышению уровня вузов / А. Козмински // Высшее образование в Европе. – Том XXVII. – № 4. – 2002.
110. Козырев В. Высшее образование России в зеркале Болонского процесса [Текст] : научно-методическое пособие [2-е изд., доп] / В. Козырев, Н. Шубина. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2005. – 434 с
111. Колісніченко Н. М. Взаємозв'язок державного регулювання та механізмів самоорганізації в управлінні вищою освітою [Текст] : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 “Механізми державного управління” / Колісніченко Наталя Миколаївна. – Українська академія держ. управління при Президентіві України. – К., 2003. – 20 с.
112. Колодюк А. В. Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03 “Політична культура та ідеологія” / Колодюк Андрій Вікторович. – НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2005. – 20 с.

113. Конституція України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua/.../const1.htm](http://www.rada.gov.ua/.../const1.htm).
114. Коробко Л. І. Державне регулювання системи професійно-технічної освіти в Україні [Текст] : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 “Механізми державного управління” / Коробко Лідія Іванівна. – Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2008. – 23 с.
115. Корсак К. В. Безперервна освіта і питання вибору назви суспільства майбутнього [Текст] / К. В. Корсак // Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи : тематичний випуск [додаток до теоретичного та науково-методичного часопису “Вища освіта України”] . – 2008. – № 4. – С. 35-39.
116. Корсак К. В. Вища освіта і Болонський процес [Текст] : навч. посібн. / К. В. Корсак. – К. : МАУП, 2007. – 352 с.
117. Корсак К. В. Світова вища освіта : Порівняння і визнання законних кваліфікацій і дипломів [Текст] : монографія / К. В. Корсак. – К. : МАУП – МКА, 1997. – С.141-146.
118. Корсак К. Перспективи розвитку освіти в Україні на межі століть [Електронний ресурс] / К. Корсак // Офіційний сайт Форум освітніх ініціатив (1) – Federacja Inicjatyw Oświatowych. – Режим доступу : [// www.fio.org.pl / index.php?](http://www.fio.org.pl/index.php?).
119. Корсак К. Реформи освіти у Польщі та Україні : уроки і перспективи [Текст] / К. Корсак // Освіта і виховання в Польщі і Україні (XIX –XX ст.) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [упорядкув. і заг. ред. Є. Коваленко]. – Ніжин : НДПУ, 1998. – С. 3-6.
120. Костенко Л. Й. Бібліотека та інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти та бізнесу : підсумки 12-ї міжнародної конференції “Крим-2005” [Текст] / Л. Й. Костенко, Д. Г. Чекмарьов // Бібл. вісн. – 2005. – № 5. – С. 59-66.
121. Котигоренко В. Причинність етноконфліктів: вплив глобалізації [Текст] / В. Котигоренко // Політична думка. – 2002. – №1. – С. 103.

122. Красняков Є. В. Освітнянське законодавство України не безпідставно претендує на окрему й самостійну галузь законодавства [Текст] / Є. В. Красняков // Освіта Донбасу. – 2005. – № 4. – С. 96-99.
123. Красняков Є. Освітня політика як інструмент впливу держави на систему освіти [Текст] / Є. Красняков // Шлях освіти. – 2006. – № 4. – С. 11-13.
124. Кремень В. Г. Освіта в контексті соціокультурних змін [Електронний ресурс] / В. Г. Кремень // Офіційний сайт видавництва “ДЕНЬ”. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/290619?idsourse=250234&mainlang=ukr>.
125. Крижко В. В. Аксіологічний потенціал державного управління освітою [Текст] : навч. посібник / В. В. Крижко, І. О. Мамаєва. – К. : Освіта України, 2005. – 217 с.
126. Кризис ценностей : что такое хорошо, и что такое плохо [Электронный ресурс] // Официальный сайт “Возрождение традиций интеллектуального общения “Диалог”. – Режим доступа : <http://dialogs.org.ua/print.php?part=dialogs&id=68>.
127. Круть П. П. Організаційна культура забезпечення національної безпеки України : освітній вимір в контексті глобальних соціокультурних змін [Електронний ресурс] / П. П. Круть // Офіційний сайт Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_47/Krut.htm.
128. Кудинова М. М. Совершенствование системы управления высшим образованием в условиях его модернизации [Текст] / М. М. Кудинова // Университетское управление: практика и анализ. – 2008. – № 3(55). – С. 19-23.
129. Кузьминов Я. И. Поддерживать или инвестировать? Образовательные программы в рамках антикризисных мер [Текст] / Я. И. Кузьминов // Вопросы образования. – 2009. – №1. – С. 5-20.
130. Кучкінова С. В. Семиноженко розповів про рух Росії і України до ЄС [Електронний ресурс] / С. Кучкінова // Офіційний сайт Osvita.com. – Режим доступу : <http://osvita.com/uk/news/11-02-2011/1297431637/>.

131. Лазор О. Д. Інституціоналізація публічної самоврядної влади в Україні [Текст] : автореф. дис... доктора наук з держ. упр. : 25.00.04 “Місьцеве самоврядування” / Лазор Оксана Дмитрівна. – Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2010. – 43 с.
132. Лебідь Є. Болонський процес: на рубежі 2010 (контекст України, Польщі, Росії та Білорусії) [Електронний ресурс] / Євгенія Лебідь // Сайт: Фонду “Європа ХХІ”. – Режим доступу : <http://www.europehhi.kiev.ua/statt%D1%96/bolonskii-protses-na-rubezh%>.
133. Левківський К. Освіта для сталого розвитку /К. Левківський, С. Степаненко, Н. Тимошенко // Вища школа. – 2007. – № 5. – С. 17-26.
134. Лемківський Б. Підвищення педагогічної майстерності викладачів вищих навчальних закладів [Текст] / Б. Лемківський // Вища школа. – 2005. – № 3. – С. 55-58.
135. Леонтьева Н. В Минобрнауки обсудили Современную модель образования [Электронный ресурс] // Официальный сайт S&TRF наука и технологи Р Ф. – Режим доступа: http://www.strf.ru/organization.aspx?CatalogId=221&d_no=15333.
136. Луговий В. І. Особистісна орієнтація Болонського процесу (євроінтеграційний контекст) [Текст] / В. І. Луговий // Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах: колективна монографія [автори : В. Андрущенко, Н. Дівінська, Б. Корольов та ін.] / за заг. ред. В.П. Андрущенко, В.І. Лугового. – К. : “Педагогічна думка”, 2008. – 256 с.
137. Луговий В.І. Проблема адаптації системи вищої освіти України до стандартів європейського освітнього простору [Текст] / В. І. Луговий // Вища освіта України. Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – Додаток 3 (Т.1) – 2006. – 480 с.
138. Луговий В.І. Управління освітою [Текст] : навч. посібник [для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності “Держ. управління.”] / В. І. Луговий. – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 302 с.

139. Лысенко А. В. Государственное регулирование высшего профессионального образования на региональном уровне : на примере Брянской области : автореф. дис. ... кандидата экономических наук : 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / Лысенко Анастасия Владимировна. – Москва, 2009. – 17 с.
140. Мазак А. В. Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект [Текст] : автореф. дис... канд. наук з держ. управл. : 25.00.02 “Механізми державного управління” / Мазак Андрій Вальдемарович. – Національна академія держ. управління при Президентові України. – К., 2005. – 20 с.
141. Майборода С. В. Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917 - 1959 рр.) [Текст] : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 “Теорія та історія державного управління” / Майборода Сергій Васильович. – Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2002. – 36 с.
142. Макбурни Г. Глобализация как политическая парадигма высшего образования сегодня [Текст] / Г. Макбурни // Высшее образование сегодня. – 2001. – № 1. – С. 46-55.
143. Макеев С. О. Соціологія [Електронний ресурс] / С. О. Макеев //Офіційний сайт Перша українська електронна бібліотека підручників. – Режим доступу : http://pidruchniki.com.ua/13640412/sotsiologiya/sotsialni_institutsiyi.
144. Мальцева Г. И. Стратегическое управление университетом [Текст] / Г. И. Мальцева // Университетское управление : практика и анализ. – 2005. – № 2. – С. 15-23.
145. Материалы к выступлению С. Иванца на заседании коллегии Минобрнауки России “О концепции создания сети национальных исследовательских университетов” 4 марта 2009 года [Електронний ресурс] // Официальный сайт Министерства науки и образования Российской Федерации. – Режим доступа : – Режим доступа : [//http://mon.gov.ru/files/materials/5224/09.03.04.-ivanec.pdf](http://mon.gov.ru/files/materials/5224/09.03.04.-ivanec.pdf).

146. Методические рекомендации по проведению августовских педагогических совещаний работников образования “Актуальные задачи современной модели образования” [Электронный ресурс] // Официальный сайт Министерства науки и образования Российской Федерации. – Режим доступа : [//http://mon.gov.ru/files/materials/4674/avgust08.doc](http://mon.gov.ru/files/materials/4674/avgust08.doc).

147. Морган Э. Управление и организационная адаптация российских университетов в условиях ресурсного дефицита [Текст] / Э. Морган, Е. А. Князев // Университетское управление : практика и анализ. – 2003. – № 1(24). – С. 17-29.

148. Мороз О. Час інтелекту : сукупний український розум [Текст] / О. Мороз, Ю. Наєнко. – Львів : Вид. дім “Панорама”, 2002 – 96 с.

149. Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.05.2005 №318 “Про громадську колегію та громадські ради” [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : [// http://www.mon.gov.ua/ministry/grrd](http://www.mon.gov.ua/ministry/grrd)

150. Наказ Міністерства освіти і науки України № 455 від 22.05.2008 року “Про фінансування у 2008 році за кошги державного бюджету наукових і науково-технічних проектів Державної програми прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008-2012 роки” [Електронний ресурс] // Офіційний сайт osvita-ua. – Режим доступу : [//http://osvita.ua/legislation/other/2442](http://osvita.ua/legislation/other/2442) –

151. Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.09.2009 №860 “ Про Громадську рада керівників освітніх програм всеукраїнських громадських об’єднань національних меншин України при Міністерстві освіти і науки” [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/14_09/nakaz_mon_860.doc.

152. Наказ Міністерства освіти і науки України та Мінпраці та соцполітики України “Про створення при Міністерстві освіти і науки України та Міністерстві праці та соціальної політики України Ради з питань освіти

інвалідів” [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/laws/MON_Minprac_443_191.doc.

153. Научно-технический прогресс: словарь [Л. И. Абалкин, Ю. П. Алексеев, А. А. Амвросов и др.; Сост. В. Г. Горохов и В. Ф. Халипов; Ред. кол.: Р. Г. Яновский (рук.) и др.]. – М. : Политиздат, 1987. – 366 с.

154. Национальная доктрина образования Российской Федерации [Электронный ресурс] // Официальный сайт “Законодательные акты Российской Федерации о высшей школе”. – Режим доступа : <http://www.dvgu.ru/umu/ZakRF/doctrin1.htm>.

155. Національна доктрина розвитку освіти. Затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc.

156. Нейматов Я.М. Образование в XXI веке: тенденции и прогнозы [Текст] / Я. М. Нейматов. – М. : Алгоритм, 2002. – 480 с.

157. Непрерывное образование в контексте образовательных реформ в Украине [Текст] : монография / [Авт. кол. В. И. Астахова, Е. Г. Михайлева, Е. В. Астахова и др. ; Под общ. ред. В. И. Астаховой; Нар. укр. акад.]. – Х. : Изд-во НУА, 2006. – 300 с.

158. Норт Даглас. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки /Даглас Норд ; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.

159. О реформе российского образования [Электронный ресурс] //Официальный сайт Специализированного образовательного портала “Инновации в образовании”. – Режим доступа : <http://sinncom.ru/content/reforma/index.htm>.

160. Оболенський О. Ю. Державне управління та державна служба : сучасні напрямки розвитку [Текст] / О. Ю. Оболенський. – Одеса : АО БАХВА, 2003. – 320 с.

161. Образование и развитие инновационной экономики : внедрение современной модели образования в 2009-2012 годы. [Электронный ресурс] // Официальный сайт Министерства науки и образования Российской Федерации. – Режим доступа : <http://mon.gov.ru/press/news/4897/>.
162. Овсиенко Л. В. Непрерывное образование и модель “обучающегося региона” [Текст] / Л. В. Овсиенко // Высшее образование в России. – 2009. – № 2 – С. 96-100.
163. Огаренко В. М. Розвиток недержавної вищої школи в Україні (кінець 80-х - 2001 рр.) [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 “Історія України” / Огаренко Віктор Миколайович. – Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2001. – 20 с.
164. Огаренко В. М. Державне регулювання розвитку вищих навчальних закладів в Україні [Текст] : автореф. дис... д-ра наук з держ. управління : 25.00.02 “Механізми державного управління” / Огаренко Віктор Миколайович. – Національна академія держ. управління при Президентові України. – К., 2005. – 31 с.
165. Одобрена амбициозная программа развития образования. [Электронный ресурс] // Официальный сайт : Живое пространство образования “Педсовет.org”. – Режим доступа : <http://pedsovet.org/content/view/4607/88>.
166. Панова А. О структуре управления и принятии решений в российских вузах [Текст] / А. Панова // Вопросы экономики. – 2007. – № 6. – С. 94-105.
167. Петренко В. П. Управління використання інтелектуальних ресурсів соціально-економічних систем [Текст] : автореф. дис... доктора економ. наук : 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством” / Петренко Віктор Павлович. – Інституті регіональних досліджень Національної академії наук України. – Львів, 2009. – 41 с.
168. Пінчук Є. А. Генезис поняття і сутності модернізації освіти / Є. А. Пінчук // Вісник Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка [Серія: Філософія. Політологія]. – 2009. – Вип. 91–93. – С. 29-35.

169. Плавич В. П. Становлення нової освітньої парадигми ХХІ ст. [Текст] : монографія / В. П. Плавич. – Одеса : Астропринт, 2005. – 120 с.
170. Плахотнікова Л. О. Економічні умови реформування вищої освіти в період трансформації економіки України [Текст] : автореф. дис...канд. екон. наук : 08.09.01 “Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика” / Плахотнікова Лариса Олександрівна. – НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж. – К., 2006. – 20с.
171. Пожуєв В. І. Проблеми інформатизації суспільства в трансформаційних умовах [Електронний ресурс] //Офіційний сайт Запорозької державної інженерної академії. – Режим доступу : [//http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_34_1.pdf_](http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_34_1.pdf_).
172. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2009 №1013 Питання Національного гірничого університету. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт “Правові системи НАУ-online”. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1164.1007.0>.
173. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 №795 Питання Київського національного університету імені Тараса Шевченка. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт “Правові системи НАУ-online”. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1164.793.0>.
174. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 №796 Питання Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт “Правові системи НАУ-online”. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1164.794.0>.
175. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 №797 Питання Львівського національного університету імені Івана Франка [Електронний ресурс] // Офіційний сайт “Правові системи НАУ-online”. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1164.795.0>.
176. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 №798 Питання Національного університету “Острозька академія” [Електронний ресурс] //

Офіційний сайт “Правові системи НАУ-online”. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1164.789.0>.

177. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 №799 Цитання Національного університету “Києво-Могилянська академія”. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт “Правові системи НАУ-online”. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1164.790.0>.

178. Проблема розрізнення понять “інституту” та “інституції” [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Osvita.ua – Режим доступу : // <http://osvita.ua/vnz/reports/politolog/16962/>.

179. Проект Закону “Про внесення змін до Закону України “Про вищу освіту” [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : // http://www.mon.gov.ua/newstmp/2008/03_06/1/doc.

180. Проект. Регіональний ринок освітніх послуг в Україні та Польщі: порівняльний аналіз [Електронний ресурс] // Офіційний сайт центру соціальних досліджень. – Режим доступу : // http://csr.co.ua/pdf/projekt_oswiata_poski_ukrainy_ua.pdf.

181. Прокопенко Л. Л. Державне управління освітою в Україні: становлення та розвиток (IX - початок XX ст.): автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 “Теорія та історія державного управління [Електронний ресурс] / Прокопенко Леонід Львович. – Ін-т законодав. Верховної Ради України, 2010. – 36 с.

182. Разработка стратегии образовательного учреждения [Текст] : методические рекомендации / О. Б. Веретенникова, Н. В. Дрантусова, А. К. Клюев и др. ; Под ред. Е. А. Князева, А. К. Клюева. – Екатеринбург, 2007. – 408 с.

183. Раймерз Фернандо, Мак-Гінн Ноел. Компетентний діалог : використання досліджень для формування світової освітньої політики [Текст] / Фернандо Раймерз, Ноел Мак-Гінн. – Львів : Літопис, 2004. – 219 с.

184. Распоряжение № 1072-р от 26 июля 2000 г. План действий Правительства Российской Федерации в области социальной политики и модернизации экономики на 2000-2001 годы. [Электронный ресурс] // Официальный сайт

Информационно-правового портала “Гранат”. – Режим доступа : <http://base.garant.ru/182378.htm#doc>.

185. Рашкевич Ю. М. Легенди та міфи Болонського процесу [Електронний ресурс] / Ю. М. Рашкевич // Сайт освітнього порталу. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/bologna/vprov/articles/26.html>.

186. Реформа образования в Российской Федерации : Концепция и основные задачи очередного этапа [Текст]. – М. : Министерство общего и профессионального образования Российской Федерации, 1997. – 52 с.

187. Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 26.11.2004 № 12/1-4 “Про хід виконання завдань, визначених Указом Президента України від 17 лютого 2004 року № 199 “Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України”. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт “Закони України”. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_4t/pg_iigwxw.ht.

188. Романенко М. І. Соціальні та парадигмально-когнітивні детермінанти розвитку сучасної освіти 2003 року [Текст] : автореф. дис... д-ра філософ. наук : 09.00.10 “Філософія освіти” / Романенко Михайло Ілліч. – Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2003. – 32 с.

189. Романенко М.І. Філософія освіти. Посткласична філософсько-освітня парадигма : історичний генезис, теорія, напрями концептуалізації [Текст]: наукова монографія / М. І. Романенко. – Дніпропетровськ : Видавництво “Промінь”, 2001 – 180 с.

190. Российская Федерация. Правительство. Об утверждении Федеральной целевой программы развития образования на 2006-2010 годы. Постановление 23 декабря 2005 г. № 803. [Электронный ресурс] //Официальный сайт Министерства науки и образования Российской Федерации. – Режим доступа: <http://mon.gov.ru/dok/prav/obr/2048/>

191. Российская Федерация. Федеральный Закон о Высшем и послевузовском профессиональном образовании №125-ФЗ 22 августа 1996 года. [Электронный

ресурс] //Официальный сайт Министерства науки и образования Российской Федерации. – Режим доступа:<http://mon.gov.ru/dok/fz/obr/3993/>.

192. Ростовский Р. В. Государственное регулирование сферы высшего профессионального образования : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / Ростовский Роман Валерьевич. – Всерос. гос. налоговая акад. М-ва финансов РФ. – Москва, 2008. – 24 с.

193. Сабуров Е. Риски вложений корпоративных инвесторов в образование: проблемы идентификации [Электронный ресурс] / Е. Сабуров, Н. Родина, Е. Хижнякова // Высшее образование в России. – 2007. – № 5. – С. 5-11.

194. Савельев В. Освітня політика: час домовлятися про термінологію [Текст] / В. Савельев // Вища освіта України. – 2006. – № 3. – С.447-453.

195. Савельев В. Проблемне поле освітньої політики в Україні [Текст] / В. Савельев // Філософія освіти. – № 2. – 2005. – С.77-94.

196. Садлак Ян. Глобализация и всемирная роль университета / Ян Садлак // Высшее образование в Европе. – 2000. – Том XXV, №2.

197. Салига С.Я. Фінансове забезпечення вищої освіти [Текст] : монографія / С. Я. Салига, В. М. Гельман. – Запоріжжя : ЗЦНТЕІ, 2007. – 252 с.

198. Сало В. І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень” / Сало Володимир Ігорович. – Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2008. – 22 с.

199. Сальми Джамиль. Построение общества знаний : новые задачи третичного образования / Джамиль Сальми // Высшее образование в Европе. – Том XXV, №1. – 2003.

200. Самойлов В. А. Механизмы взаимодействия государственной и общественно-профессиональной систем оценки качества образования [Текст] / В. А. Самойлов, А. А. Коваленко // Высшее образование в России. – 2009. – № 2. – С. 19-29.

201. Семенко Т. В. Высшее образование в условиях глобализации экономики [Текст] / Т. В. Семенко // Экономика образования. – 2001. – № 6. – С. 39-47.
202. Семенов С. Н. Российская высшая школа в условиях глобализации [Текст] / С. Н. Семенов, А. Н. Семенова // Философия образования. – 2005. – №1(12). – С. 31-32.
203. Семенюк Е. П. Філософія сучасної науки і техніки [Текст] / Е. П. Семенюк, В. П. Мельник. – Львів : Світ, 2006. – 152 с.
204. Сікорська І.М. Удосконалення державного управління вищою освітою в контексті європейської інтеграції [Текст] : автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 “Механізми державного управління” / Сікорська Ірина Миколаївна. – Донецький держ. ун-т управління. – Донецьк, 2006. – 21 с.
205. Сімейний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, №21-22, ст.135. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2947-14> –
206. Смирнов С. Б. Планирование и прогнозирование развития системы высшего профессионального образования [Текст] / С. Б. Смирнов. – СПб. : Изд-во “Нестор”, 2000. – 174 с.
207. Соболева Е.Н. Россия может и должна выйти из кризиса окрепшей и обновленной. Особенно если в полной мере использует инновационный потенциал высшей школы [Текст] / Е. Н. Соболева // Высшее образование сегодня. – 2009. – №2. – С. 2-5.
208. Социально-экономические проблемы информационного общества [Текст] [Под ред. д.э.н., проф. Л. Г. Мельника]. – Сумы : ИТД “Университетская книга”, 2005. – 430 с.
209. Співаковський О. Будівля освіти: потрібен капітальний ремонт. Про моделі управління якістю підготовки студентів [Електронний ресурс] / О. Співаковський //Офіційний сайт “Освітнього порталу”. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/articles/189.html>.
210. Стасюк Г. Є. Освіта як чинник державотворення [Текст] : дис... канд. філософських наук : 09.00.10 “Філософія освіти” / Стасюк Геннадій

Євстахійович. – Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 206 с.

211. Степаненко С. Про трансформацію системи заочної освіти в умовах інтеграції в європейський освітній простір [Текст] / С. Степаненко // Вища школа. – 2007. – № 2. – С.31-37.

212. Степанова В. В. Государственное регулирование в структуре экономического механизма образования : автореферат дис. ... доктора экономических наук : 08.00.01 “Экономическая теория” / Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ Москва, 2004. – 58 с.

213. Степко М. Ф. Болонський процес і навчання впродовж життя [Текст] / М. Ф. Степко. – Харків : НТУ „ХПІ”, 2004. – 112 с.

214. Стратегия развития высшей школы в новых социально-экономических условиях : лидерство, результативность, стабильность [Текст] // Высшее образование сегодня. – 2009. – № 4. – С. 7-10.

215. Субетто А. И. Мониторинг источников формирования содержания высшего образования [Текст] / А. И. Субетто, В. В. Чекмарев. – Кострома-Москва, Исследовательский центр Госкомвуза, К.ГПУ им. Н. А. Некрасова, 1996. – 239 с.

216. Тенденции обновления систем и образовательных стандартов высшего образования государств-участников СНГ в контексте Болонского процесса [Текст] : итоговый аналитический доклад [Под ред. В.И. Байденко]. – М. : Иссл. центр пробл. кач. подг. спец., 2006. – 159 с.

217. Ткачова Н.О. Історія розвитку цінностей в освіті [Текст] : монографія / Н. О. Ткачова. – Харків : Видавничий центр ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. – 424 с.

218. Ткачук Ю. В. Глобалізація у сфері політики: інститути і механізми наддержавного впливу [Текст] : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / Ткачук Юлія Вікторівна. – Одес. нац. юрид. акад. – О., 2004. – 16 с.

219. Токарчук О. Украинские ВУЗы готовят дипломированных безработных [Текст] / О. Токарчук, А. Романенко // Сегодня. – Вторник. – 9 сентября. – 2008. – С.7.
220. Толстых В.И. Глобализация в социокультурном измерении [Текст] / В. И. Толстых // Практична філософія. – 2001. – № 2. – С. 23-72.
221. У ЛБС обговорили стан реформування української освіти [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Університету банківської справи НБУ. – Режим доступу : // <http://www.ubs.gov.ua/мова/УКР/145/>.
222. У рейтингу конкурентоспроможності 2009-2010 Україна займає 82 місце серед 133 країн [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт “Паралелі”. – Режим доступу : // <http://paralleli.if.ua/news/5270.html>.
223. Указ Президента України “Про державну допомогу дітям, які вчаться за гірничими спеціальностями і чий батьки загинули або стали інвалідами на вугледобувних підприємствах”. – Київ. – 1999. – 19 травня. – № 524/99 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт “Правові системи НАУ-online”. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=524/99>.
224. Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні” № 244/2008 від 20 березня 2008 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/main.php?query=zno/zno2010/normat/ ukaz_244/.
225. Указ Президента України “Про забезпечення дальшого розвитку вищої освіти в Україні” № 857/2008 від 25 вересня 2008 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт osvita-ua. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/1246.
226. Указ Президента України “Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України”. – К. – 17 лютого 2004. – №199/2004 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт “Правові системи НАУ-online”. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0148282-04>.
227. Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні” № 1013/2005 від 04.07.05 року

[Електронний ресурс] // Офіційний сайт osvita-ua. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/2571>.

228. Указ Президента України № 446/2009 від 17.06.09 року “Про Положення про щорічні гранти Президента України докторам наук для здійснення наукових досліджень” [Електронний ресурс] // Офіційний сайт osvita-ua. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/4163>.

229. Україна потребує нової освітньої політики [Електронний ресурс] // Офіційний сайт інформаційного бюлетеня Міжнародного центру перспективних досліджень “Вісник центру”. – 2007. – Число 6 (353). – 19 лютого. – Режим доступу : [//www.icps.kiev.ua/library.html?19-38k](http://www.icps.kiev.ua/library.html?19-38k) –

230. Україна потребує стратегії реформування освіти [Електронний ресурс] // Офіційний сайт інформаційного бюлетеня Міжнародного центру перспективних досліджень “Вісник центру”. – 1999. – Число 11. – 29 березня. – Режим доступу : [// www.icps.com.ua/doc/nl_ukr_19990329_0011.pdf](http://www.icps.com.ua/doc/nl_ukr_19990329_0011.pdf)

231. Управление в высшей школе : опыт, тенденции, перспективы [Текст] / В. М. Филиппов, Б. Л. Агранович, Д. Г. Арсеньев и др. [Руководитель авторского коллектива В.М. Филиппов] [2-е изд.]. – М. : Логос, 2006. – 488 с.

232. Управление современным образованием : социальные и экономические аспекты [Текст] / А. Н. Тихонов, А. Е. Абрамшин, Т. П. Воронина и др. [Под ред. А. Н. Тихонова]. – М. : Вита-Пресс, 1998. – 256 с.

233. Фурсенко А. Л. Об итогах реализации Национального проекта “Образование” [Текст] / А. Л. Фурсенко // Высшее образование сегодня. – 2009. – №1. – С. 6.

234. Хиц К. Освіта Польщі : результати реформ [Текст] / К. Хиц // Світло. – 2000. – №3. – С.54-56.

235. Хриков Є. М. Аналіз та оцінка діяльності ректорів [Електронний ресурс] / Є. М. Хирков //Офіційний сайт освітнього порталу. – Режим доступу : [// http://www.osvita.org.ua/articles/275.html](http://www.osvita.org.ua/articles/275.html).

236. Чарушников В. E-Learning: плюсы и минусы [Текст] / В. Чарушников // Высшее образование в России. – 2008. – №12. – С. 113-115.

237. Чим загрожує студентам проект Закону України “Про вищу освіту” [Електронний ресурс] //Офіційний сайт: Неофіційна газета Київського університету. – Режим доступу : // <http://gazeta.univ.kiev.ua/actions.php?act=print&id=2432>.
238. Шабловський Юзеф. Роль частных университетов и колледжей в пространственной реструктуризации высшего образования в Польше / Юзеф Шабловський // Высшее образование в Европе. – 2001. – Том XXVI, №3.
239. Шаров Ю.П. Возможности альтернативного подхода к оценке успешности деятельности вуза с помощью рейтингования / Ю. П. Шаров // Ранжирование высших учебных заведений: состояние, тенденции и проблемы. Коллективная монография / Под редакцией В.Н.Бержанского. – Симферополь: ДИАЙПИ, 2007. – С.52-54.
240. Шкіль М. Реформування вищої педагогічної освіти [Текст] / М. Шкіль // Освіта і управління. – 1997. – №1. – С.39-44.
241. Шнипко О. Постіндустріальна глобалізація : сутність, чинники, тенденції та суперечності розвитку [Текст] / О. Шнипко // Економіст. – 2005. – № 4. – С. 76-79.
242. Шумар Н.Л. Державне регулювання фінансового забезпечення розвитку освіти в Україні [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством” / Шумар Наталія Леонідівна. – Донецький державний університет управління Міністерства освіти і науки України. – Донецьк, 2008. – 24с.
243. Щетинин В. П. Экономика образования [Текст] : учебное пособие / В. П. Щетинин, Н. А. Хроменков, Б. С. Рябушкин. – М., Российское педагогическое агентство, 1998. – 306 с.
244. Экономика образования и управление: Сборник тезисов докладов межвузовской научно-практической конференции, апрель 2001 г. [Текст]. – Волгоград : Издательство Волгоградского государственного университета, 2001. – 52 с.

245. Юдин В. Педагогические основы e-Learning [Текст] / В. Юдин // Высшее образование в России. – 2008. – №8. – С. 65-69.
246. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций [Текст] / Ю. В. Яковец. – М. : “Изд-во экономика”, 2001. – 346 с.
247. Яловецкий Б. Перспективы развития частного высшего образования в Польше / Б. Яловецкий // Высшее образование в Европе. – 2001. – Том XXVI, №3.
248. Bogaj A. Realia i perspektywy reform oświatowych. [Текст] / A. Bogaj. – Warszawa Instytut Badań Edukacyjnych, 1997. – 118 s.
249. Edukacja i nauka w Narodowym Planie Rozwoju na lata 2007-2013 [Текст]. – Wrocław, W-wo Polit. Wrocławskiej, 2005. – 125 s.
250. Edukacja w procesie przemian społecznych [Текст] / pod. red. Andrzeja Bogaja, Stefanego Kwiatkowskiego i Mirosława Szymiańskiego. – Warszawa Instytut Badań Edukacyjnych, 1998. – S. 8.
251. Goriszowsk W. Menedżeryzm oświatowy w warunkach transformacji ustrojowej w Polsce [Текст] / Goriszowski W., J. Harazińska, P. Kowolik ; Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego w Kielcach. Wydział Zamiejscowy w Piotrkowie Trybunalskim. – Piotrków Trybunalski: Wydaw. WSP WZ, 1995. – 102 s.
252. Modernization [Электронный ресурс] // Сайт Regentsprep.org. – Режим доступа : // <http://regentsprep.org/Regents/global/vocab/topic.cfm?topic=j>.
253. Modernization [Электронный ресурс] // Сайт Wikipedia The free Encyclopedia. – Режим доступа : // <http://en.wikipedia.org/wiki/Modernization>.
254. Modernization [Электронный ресурс] // Сайт Answers.com. – Режим доступа : // <http://www.answers.com/library/Britannica%20Concise%20Encyclopedia-cid-52517>.
255. Modernization [Электронный ресурс] // Сайт Brainyquote . – Режим доступа : // <http://www6.brainyquote.com/words/mo/modernization191114.html>.
256. O europejskie standardy szkoły wyższej w Polsce. [Электронный ресурс] [Rozmowa z profesorem Jerzym. Woźnickim przewodniczącym Konferencji

Rektorów Akademickich Szkół Polskich]. – Режим доступу : <http://www.wsp.krakow.pl/konspekt/woznicki.html>.

257. Pawłowski Krzysztof. Szkolnictwo wyższe jako szansa uzyskania przez Polskę przewagi konkurencyjnej [Текст] / Krzysztof Pawłowski //Edukacja i nauka w Narodowym Planie Rozwoju na lata 2007-2013. – Wrocław, W-wo Polit. Wrocławskiej, 2005. – 125 s.

258. Reforma systemu edukacji [Текст]: projekt / Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa : Wydaw. Szkoła i pedagogika, 1998. – 228 s.

259. Siwiński Włodzimierz. Jestem zwolennikiem powołania rad nadzorczych czy powierniczych, jako głównych organów sprawujących nadzór nad uczelniami [Електронний ресурс] / W.Siwiński //Офіційний сайт “Forum Akademickie”. – Режим доступу: //<http://www.forumakad.pl/archiwum/98/6/artykuly/11-agera.htm/>.

260. Sławinski S. Raport o reformie szkolnej 1991-1993. [Текст] / S. Sławinski [Wyd. pierwsze]. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1994. – 64 s.

261. Sławinski S. Reforma szkolna w III Rzeczypospolitej [Текст] / S. Sławinski [Wyd. pierwsze]. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1996. – 104 s.

262. Smołalski A. Zagadnienia administracji edukacyjnej [Текст] Seria : Historyczne podstawy teorii organizacji szkolnictwa w Polsce / A. Smołalski. – T. 3. – Kraków : “Impuls”, 1999. – 111 s.

263. Szulc Tadeusz. Dynamika przemian w szkolnictwie wyższym w Polsce a realizacja procesu Bolońskiego [Текст] / Tadeusz Szulc // Edukacja i nauka w Narodowym Planie Rozwoju na lata 2007-2013. – Wrocław, W-wo Polit. Wrocławskiej, 2005. – 125 s.

264. United Nations Decade of Education for Sustainable Development. Draft International Implementation Scheme. – 2004. – 51 p.

265. Woźnicki Jerzy. Legislacyjne uwarunkowania Rozwoju szkolnictwa wyższego / J. Woźnicki // Edukacja i nauka w Narodowym Planie Rozwoju na lata 2007-2013. – Wrocław, W-wo Polit. Wrocławskiej, 2005. – 125 s.

266. Woźnicki Jerzy. Punkt równowagi pomiędzy odpowiedzialnością i kompetencjami państwa oraz odpowiedzialnością i autonomią samych państwowych szkół wyższych musi zostać w nowej ustawie przesunięty na korzyść uczelni. [Електронний ресурс] / J. Woźnicki // Офіційний сайт “Forum Akademickie”. – Режим доступу: // <http://www.forumakad.pl/archiwum/99/2/artykuly/07-agera.htm/>.